

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

О. О. Торбас

**ФОРМИ ЗАКІНЧЕННЯ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ
ПРОЦЕСУАЛЬНИМ
КОДЕКСОМ УКРАЇНИ**

Монографія

О д е с а
«Юридична література»
2 0 1 5

УДК 343.123.1(477)
ББК 67.411(4Укр)
Т595

Рецензенти: **О. В. Капліна**, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, завідувач кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

В. О. Гринюк, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий редактор: **Ю. П. Алєнін**, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України, завідувач кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія»

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 7 від 15 травня 2015 р.)*

Торбас О. О.

Т595 **Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України : монографія / О. О. Торбас. — Одеса : Юридична література, 2015. — 168 с. ISBN 978—966—419—223—8.**

Монографія є першим спеціальним комплексним дослідженням теоретичних і практичних проблем правового регулювання форм закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом 2012 року. З'ясовано сутність та значення інституту закінчення досудового розслідування. Визначено основні новели чинного КПК України у частині регулювання закінчення досудового розслідування порівняно з КПК 1960 р. Розкрито процесуальні особливості та порядок закриття кримінального провадження. Розроблено теоретично обґрунтовані рекомендації щодо удосконалення норм чинного КПК України, які регулюють порядок закінчення досудового розслідування.

**УДК 343.123.1(477)
ББК 67.411(4Укр)**

ISBN 978—966—419—223—8

© Торбас О. О., 2015

З м і с т

<i>Перелік умовних скорочень</i>	4
<i>Вступ</i>	5
Розділ 1. Сутність форм закінчення досудового розслідування за КПК України	
1.1. Стан дослідження проблематики форм закінчення досудового розслідування у науці кримінального процесуального права.	7
1.2. Поняття та види форм закінчення досудового розслідування за КПК України	12
<i>Висновки до розділу 1</i>	24
Розділ 2. Закриття кримінального провадження та складання клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності як окремі форми закінчення досудового розслідування	
2.1. Поняття, підстави та порядок закриття кримінального провадження за КПК України.	26
2.2. Умови, підстави та процесуальний порядок складання клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.	63
<i>Висновки до розділу 2</i>	96
Розділ 3. Закінчення досудового розслідування складанням обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру	
3.1. Особливості процедури відкриття матеріалів іншої стороні.	98
3.2. Порядок складання та направлення до суду обвинувального акта за КПК України	110
3.3. Особливості закінчення досудового розслідування складанням клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру	129
<i>Висновки до розділу 3</i>	138
<i>Висновки</i>	141
<i>Список використаних джерел</i>	144
<i>Додаток А. Результати опитування працівників прокуратури та УМВС Житомирської і Одеської областей щодо вирішення окремих питань при закінченні досудового розслідування</i>	163
<i>Додаток Б. Пропозиції щодо внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України</i>	168

Перелік умовних скорочень

абз.	— абзац
ВССУ	— Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ
ВСУ	— Верховний Суд України
ЄРДР	— Єдиний реєстр досудових розслідувань
КК	— Кримінальний кодекс України
КПК	— Кримінальний процесуальний кодекс України
КСУ	— Конституційний Суд України
КУ	— Конституція України
МВС	— Міністерство внутрішніх справ
п.	— пункт
ПЗВХ	— примусові заходи виховного характеру
ПЗМХ	— примусові заходи медичного характеру
ПК	— Податковий кодекс України
ст.	— стаття
ч.	— частина

Зміни, які останнім часом відбулися у суспільному, політичному та економічному житті України, стали каталізатором для кардинальних перетворень в українському законодавстві, приведення його у відповідність до принципів міжнародного права з метою забезпечення балансу приватних інтересів особи і публічних інтересів суспільства та держави.

Ратифікація Україною великої кількості міжнародних договорів та прийняття на себе зобов'язань щодо їх виконання змусила нашого законодавця радикально вплинути на подальший законодавчий процес. Одні галузі права зазнали суттєвих перетворень шляхом внесення змін до відповідних нормативно-правових актів, інші ж були цілковито оновлені за рахунок прийняття нових законів та, відповідно, підзаконних нормативно-правових актів. І саме до таких оновлених галузей права відноситься кримінальне процесуальне право, адже прийняття Кримінального процесуального кодексу України 13 квітня 2012 р. значно змінило вектор розвитку кримінальної та кримінальної процесуальної політики держави.

На необхідність реформування кримінального процесу України звертали увагу як українські науковці та правники, так і різноманітні міжнародні співтовариства. Так, на нагальну необхідність ухвалення нового кримінального процесуального кодексу неодноразово вказувала Парламентська асамблея Ради Європи (рекомендації № 1416 (1999), резолюції № 1194 (1999), рекомендації № 1513 (2001), резолюції № 1244 (2001), резолюції № 1262 (2001), резолюції № 1346 (2003), резолюції № 1466 (2005)). Саме тому прийняття КПК 2012 р. стало адекватною відповіддю на пропозиції щодо реформування кримінального процесу.

КПК України вніс велику кількість змін до існуючої моделі кримінального процесу, доповнивши її одними положеннями та вилучивши інші. Не стали виключенням і форми закінчення досудового розслідування. Чинним КПК України порівняно з КПК 1960 р. внесено чіткість до їх переліку та закріплено відповідні норми в одній

главі, тим самим значно полегшено їх застосування в практичній діяльності з одночасним встановленням істотних новел щодо процесуального порядку реалізації цих форм, що у своїй сукупності достатньо серйозно змінює порядок діяльності учасників кримінального провадження при закінченні досудового розслідування. Ці зміни системно в науці ще не досліджені, що не відповідає потребам сучасної правозастосовчої практики.

Теоретичним підґрунтям даного дослідження стали роботи вітчизняних та зарубіжних науковців і практичних працівників, а саме таких як: С. С. Алексєєв, Ю. П. Аленін, В. Г. Асташенков, А. С. Барабаш, Ю. В. Баулін, С. М. Благодир, Н. Ю. Букша, Ю. В. Буров, Л. В. Герасимчук, Г. І. Глобенко, І. В. Гловюк, М. Є. Григор'єва, В. О. Гринюк, Ю. О. Гришин, О. А. Губська, С. В. Дрьомов, А. Я. Дубинський, С. П. Єфімичев, Н. В. Жогін, І. В. Жук, І. Г. Івасюк, С. В. Ілюхіна, О. В. Капліна, Л. М. Карнеєва, Т. В. Каткова, М. М. Книга, О. Ф. Ковітіді, О. С. Козак, Г. Р. Крет, О. М. Ларін, В. В. Литвинов, М. О. Майгур, В. Т. Маляренко, Ж. В. Мандриченко, Р. І. Матюшенко, Г. М. Мінковський, В. А. Михайлов, Т. Б. Ніколаєнко, Л. М. Палюх, А. Б. Романюк, В. М. Савицький, В. В. Стапис, М. С. Строгович, В. Я. Тацій, Ф. Н. Фаткуллін, І. Я. Фойницький, С. А. Шейфер, О. В. Шуваткін, А. Б. Юрасов та ін., які досліджували питання форм закінчення досудового розслідування. Натомість слід зауважити, що майже всі використані у даному дослідженні наукові роботи аналізували відповідні правові положення або за КПК 1960 р., або за законодавством інших країн. Крім того, схожі проблеми стали предметом дисертаційних досліджень Д. В. Шиловой («Захист прав та законних інтересів учасників кримінального провадження при його закритті на стадії досудового розслідування», 2014 р.) та В. М. Кобернюка («Закриття кримінального провадження зі звільнення особи від кримінальної відповідальності», 2014 р.).

КПК України передбачає три форми закінчення досудового розслідування: закриття кримінального провадження; складання та направлення до суду клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності; складання та направлення до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру. І хоча перелік форм закінчення досудового розслідування не зазнав суттєвих змін порівняно з КПК України 1960 р., сама процедура закінчення досудового розслідування потребує детального аналізу, на що і спрямовано дане монографічне дослідження.

**СУТНІСТЬ ФОРМ ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗА КПК УКРАЇНИ**

**1.1. СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ФОРМ
ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У НАУЦІ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА**

КПК вніс безліч новел як у процес досудового розслідування, так і судового розгляду. Було введено велику кількість нових інститутів, які орієнтовані як на реалізацію окремих вузько спрямованих завдань кримінального провадження, так і на досягнення загальних цілей усього кримінального процесу. Інші ж інститути в чинному КПК зазнали змін. Відповідно зазнало змін і нормативне регулювання порядку закінчення досудового розслідування. Разом з тим слід зауважити, що далеко не всі положення, які були сформовані законодавцем у КПК, можна визнати теоретично та емпірично обґрунтованими. Нове кримінальне процесуальне законодавство не тільки не вичерпало, а навпаки, значно посилило необхідність у ретельній теоретичній розробці проблем реалізації норм, які регулюють порядок досудового розслідування. Однак слід підкреслити, що зміни, які відбулися у кримінальному процесуальному законодавстві, у більшості випадків носять процедурний характер. Особливо це стосується форм і порядку закінчення досудового розслідування. Тому неправильним буде ігнорування наукових робіт, в яких вченими та правниками досліджувалась проблематика окресленого інституту до 2012 р.

Так, питаннями визначення та характеристики закінчення досудового розслідування переймалася достатня кількість вчених. Різні думки щодо самого поняття «закінчення досудового розслідування» та класифікацій форм висловили такі науковці, як Ю. П. Аленін, Г. І. Глобенко, А. Г. Каткова, Т. В. Каткова та ін. Так, одні вчені зазначають, що закінчення досудового слідства повинно відбуватися лише тоді, коли всі його завдання виконані, тим самим характеризуючи цей етап досудового розслідування через цілі, що були поставлені та досягнуті особою, яка проводила досудове розслідування

[112, с. 511]. Т. В. Каткова зазначає, що закінчення досудового слідства — важливий етап провадження щодо кримінальної справи, на якому слідчий завершує свою плідну роботу щодо дослідження доказів, які викривають особу у вчиненні злочину, і приймає остаточне рішення про подальший рух кримінальної справи [80, с. 5]. Однак Г. І. Глобенко вказує на те, що закриття кримінального провадження не можна ототожнювати лише з прийняттям певного рішення, тому що закриття провадження характеризується цілою низкою процесуальних дій [30, с. 8]. Не було єдності думок серед вчених і при виділенні самих форм закінчення досудового розслідування: вказували і на п'ять [112, с. 511], і на шість форм [30, с. 9]. Тож позитивним зрушенням можна назвати закріплення чіткого переліку форм закінчення досудового розслідування, який надано у ст. 283 КПК України.

Разом з тим слід зауважити, що наукових робіт, які присвячено в цілому лише закінченню досудового розслідування, досить мало (порівняно з дослідженнями більш конкретних інститутів кримінального процесуального права). Це пояснюється самою правовою природою даного поняття. Аналізувати закінчення досудового розслідування потрібно перш за все шляхом аналізу його складових частин: закриття кримінального провадження, складання обвинувального акта (за КПК 1960 р. — обвинувального висновку) тощо.

КПК в ст. 293 передбачає три форми закінчення досудового розслідування: 1) закриття кримінального провадження; 2) складання та направлення до суду клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 3) складання та направлення до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. І хоча наведена класифікація може піддаватися обґрунтованій критиці (що буде зазначено окремо), доцільно прийняти її за основу задля подальшого дослідження різноманітних наукових думок з приводу форм закінчення досудового розслідування.

Питанню закриття кримінального провадження серед науковців та практиків завжди приділялася значна увага. Саме при дослідженні сутності поняття закриття кримінального провадження досить чітко можна простежити зміну кримінального процесуального законодавства та в цілому всієї правової думки. Так, І. Я. Фойницький та С. І. Вікторський співвідносили закриття кримінальної справи лише із судовою стадією [229, с. 55; 20, с. 172]. Але у XX ст. достатньо суттєво змінився підхід до всієї правової науки в цілому, і кримінальне процесуальне право не стало виключенням.

Особливий інтерес вчених до інституту закриття кримінальної справи став проявлятися у другій половині ХХ ст. Науковці-правники почали розглядати закриття кримінального провадження як кримінальну процесуальну діяльність (П. М. Давидов, Д. Я. Мирський [47, с. 10]) або як окреме процесуальне рішення (Н. В. Жогін, Ф. Н. Фаткулін [62, с. 304], П. І. Тарасов-Радіонов [216, с. 227]). Однак з часом науковці дійшли думки, що не можна ототожнювати закриття кримінального провадження лише з певною дією чи рішенням. Почали висловлюватися більш радикальні думки, згідно з якими закриття кримінального провадження визнається цілим етапом, який, у свою чергу, має окремі складові частини (А. С. Барабаш, Л. М. Володіна [8, с. 37], А. Я. Дубинський [56, с. 8], М. А. Казандаж [72, с. 9], Р. І. Матюшенко [137, с. 6] та ін.). У подальшому В. А. Ковальов, намагаючись об'єднати два підходи до визначення цього поняття, зазначав, що термін «закриття кримінальної справи» має два значення: це правовий інститут, що являє собою систему юридичних норм, які регулюють один із видів закінчення провадження у справі, а також — це кримінальна процесуальна діяльність органів дізнання, слідчого, прокурора, суду, яка здійснюється у порядку, передбаченому законом [88, с. 3]. Г. Р. Крет, проаналізувавши закриття кримінального провадження крізь призму стадій кримінального процесу, визначила його як комплексний процесуальний інститут, що поширюється на всі стадії кримінального процесу та являє собою систему правових норм, які регулюють порядок прийняття уповноваженим органом чи посадовою особою рішення про неможливість подальшого провадження у справі з огляду на встановлення певних визначених законом обставин, внаслідок чого завершуються правовідносини між суб'єктами процесу [101, с. 5].

Аналізуючи різноманіття думок щодо самої суті поняття «закриття кримінального провадження», слід зазначити, що не мають науковці й єдиної класифікації підстав закриття кримінального провадження. Так, свої класифікації запропонували Л. В. Головка [32, с. 36], А. Я. Дубинський [56, с. 25], А. А. Петуховський [168, с. 5—6], А. М. Ларін та В. М. Савицький [227, с. 45], С. А. Шейфер [236, с. 8—9] та ін. Одразу декілька класифікацій запропонував Л. В. Головка: загальні та спеціальні, суб'єктивні та об'єктивні, умовні та безумовні [32, с. 36]. Проте переважна більшість науковців впевнена, що всі підстави закриття кримінального провадження потрібно розділити на дві основні групи: реабілітуючі і nereабілітуючі [8, с. 25; 82, с. 5; 108, с. 288; 109, с. 478; 112, с. 524; 118, с. 57; 123, с. 260; 149, с. 57]. Суттєвих результатів у дослідженні сутності

поняття та процедури закриття кримінального провадження досягли також такі вчені, як С. М. Благодир [11; 12; 13], Н. Ю. Букша [16], Ю. В. Буров [17], К. В. Бурильова [18], Л. М. Володіна [23], Р. М. Дочія [50], С. П. Єфімичев [59], С. В. Ілюхіна [68], Р. Г. Іскандеров [69], В. Ю. Калугін [73; 75], Л. М. Карнеєва [77; 78], П. П. Коркія [96], Г. Р. Крет [98; 99; 100; 101], В. В. Литвинов [120; 121; 122], В. З. Лукашевич [125], М. О. Майгур [128; 129], В. Т. Малярєнко [132], В. А. Михайлов [148], А. В. Наумов [154], Г. В. Рось [197], І. І. Слуцький [204], В. Г. Степанов [213], А. Б. Юрасов [241] та ін.

Значна кількість наукових досліджень була присвячена і питанню звільнення особи від кримінальної відповідальності. У даному випадку обов'язково необхідно наголосити, що самі підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності містяться у Кримінальному кодексі України, а отже, при дослідженні даної проблеми значну увагу слід звернути на наукові напрацювання у галузі кримінального права. Так, вченими досліджувалося як саме поняття «звільнення особи від кримінальної відповідальності» (М. Є. Григор'єва [37, с. 8], О. Р. Михайленко [144, с. 51], Л. Сокира [207, с. 57] та ін.), так і підстави та умови для такого звільнення (Ю. В. Баулін [9, с. 73], Г. Б. Віттенберг [21, с. 166], С. В. Дрьомов [53, с. 123], С. Г. Келіна [81, с. 134], Н. Ф. Кузнєцова [115, с. 154—155] та ін.).

Надаючи загальну характеристику всіх підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності, які містяться у КК України, необхідно звернути увагу на роботи таких вчених: В. В. Сташис, В. Я. Тацій [106], Ж. В. Мандриченко [134], Р. І. Матюшенко [136], Т. Б. Ніколаєнко [158], О. А. Парфіло [164] та ін.

Не залишилася поза увагою і сама процедура звільнення особи від кримінальної відповідальності. Так, порядок діяльності слідчого, прокурора, інших уповноважених осіб при звільненні особи від кримінальної відповідальності був ретельно проаналізований такими вченими, як Н. Л. Боржецька [14], І. М. Гальперін [26], В. Л. Горичєва [36], О. А. Губська [45], О. М. Дроздов [50], А. А. Ейсман [240], І. Дюрягін [57], А. В. Єндольцева [58], О. О. Житний [61], Г. Г. Івасюк [70], В. М. Кобернюк [86; 87], О. Ф. Ковітіді [89; 90], О. С. Козак [92], В. К. Коломєєць [94], Н. А. Мирошніченко [142], В. В. Навроцька [150], Т. Б. Ніколаєнко [157; 158; 159; 160], В. Ч. Пескляс [167], В. Півненко [170], А. А. Русман [198], В. В. Сверчков [200], О. Сичук [202], В. В. Скибицький [203], А. П. Спиридонов [210], В. В. Сташис [211], В. В. Степанов

[212], Е. С. Тенчов [217], Л. Хруслова [232], С. Яковів [243], С. С. Яценко [246], А. М. Яценко [247] та ін. Необхідно зазначити, що проблематика порядку звільнення особи від кримінальної відповідальності за кожною з передбачених КК України підставою (як і увесь інститут такого звільнення) завжди була і залишається достатньо дискусійною серед науковців. Як наслідок можна відзначити значний обсяг наукових досліджень за даною темою.

Перед направленням обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру сторони повинні здійснити відкриття матеріалів іншій стороні. З боку законодавця цій процедурі приділяється значна увага, тому дане монографічне дослідження не могло оминати аналізу даного питання. На основі робіт І. В. Глов'юк [31], Ю. О. Гришина [42], О. М. Дроздова [52], В. А. Осмолян [161], Б. І. Яворського [242] була вивчена процедура відкриття матеріалів іншій стороні та досліджене процесуальне положення учасників кримінального провадження при ознайомленні з матеріалами досудового розслідування.

Власні думки щодо ознак та структури обвинувального висновку (за КПК 2012 р. — обвинувального акта) висловлювали такі вчені, як В. Г. Асташенков [6, с. 60], В. А. Коханов та А. В. Савкін [97, с. 14], Л. А. Маріупольський, В. Ф. Статкус, В. С. Тульчина [135, с. 28] та інші науковці. Саме проаналізувавши їх роботи, можна дійти висновку, що найчастіше виділяють три складові елементи обвинувального висновку: вступний, описовий та резолютивний. Однак саме така структура не зовсім співпадає із структурою обвинувального акта, який має відповідати вимогам ст. 291 КПК. Проте це не означає втрату актуальності відповідних наукових напрацювань. Лише відштовхуючись від результатів цих досліджень, можна провести повноцінний аналіз ознак та структури обвинувального акта, який передбачений чинним КПК України. Також дослідженням процедури направлення до суду обвинувального акта (висновку) переймалися такі вчені, як Е. Н. Алімамедов [4], П. С. Воробйов [24], Ю. О. Гришин [41], С. П. Єфімічев [59], В. Ю. Калугін [74], В. Луцик [126], М. О. Майгур [127], А. Н. Миронов [140], І. Д. Перлов [166], В. М. Савицький [199], А. В. Шуваткін [239] та ін.

При аналізі форм закінчення досудового розслідування також необхідно охарактеризувати клопотання про застосування примусових заходів медичного та виховного характеру. Так, кримінально-правовим та кримінальним процесуальним аспектом особливостей застосування примусових заходів медичного характеру переймалися такі вчені, як О. В. Бекетова [10], В. Ф. Гаєвий [25], І. В. Жук [65];

66; 67], М. М. Книга [83; 84; 85], Н. М. Сенченко [201], Р. К. Терятник [218; 219] та ін. Саме проаналізувавши дослідження проблематики підстав застосування примусових заходів медичного характеру, особливості досудового розслідування щодо неосудних осіб, можна розробити єдину шаблонну структуру клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру (яка чинним КПК не передбачена). Аналогічна ситуація складається і при вивченні наукових робіт з приводу застосування примусових заходів виховного характеру (за авторством таких вчених, як Л. В. Герасимчук [27; 28; 29], А. Є. Голубов [33], У. С. Ковна [91], Н. М. Мирошніченко [143], В. В. Николюк [155; 156] Л. М. Палюх [162; 163], А. Б. Романюк [195; 196], О. О. Ямкова [245] та ін.). Як вже зазначалося, законодавець не зазначає, з яких саме частин повинні складатися відповідні клопотання, вказавши лише на їх подібність до обвинувального акта з певними доповненнями (ст. 292 КПК). У той самий час слід зауважити, що у зв'язку з особливим статусом осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, особливостями проведення досудового розслідування, специфічним предметом доказування тощо зазначені клопотання достатньо серйозно відрізняються від обвинувального акта та потребують додаткового дослідження.

Необхідно наголосити на тому, що у зв'язку з прийняттям нового кримінального процесуального законодавства значна кількість наукових праць втратила свою актуальність. Однак і КПК 1960 р., і КПК 2012 р. перш за все базуються на певних загальноправових принципах, які прямо чи опосередковано впливають на абсолютно всі інститути кримінального процесу. Тобто хоча процедура закінчення досудового розслідування зазнала певних змін, більшість напрацювань вчених-процесуалістів та практиків у даній сфері можна використовувати як основу для подальших наукових досліджень.

1.2. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ФОРМ ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗА КПК УКРАЇНИ

Необхідною умовою здійснення конституційного принципу законності у кримінальному провадженні є правильно організована діяльність органів досудового розслідування, прокурора і суду щодо встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення з метою досягнення об'єктивної істини [231]. Законне і обґрун-

товане прийняття рішення про закінчення досудового розслідування забезпечує реалізацію завдань кримінального провадження, які передбачено ст. 2 КПК. Тим самим законодавець зазначає, що саме дотримання правової процедури під час закінчення досудового розслідування є однією з основних гарантій захисту прав та законних інтересів учасників кримінального провадження. Такий захист має відбуватися шляхом чіткого виконання уповноваженими органами та посадовими особами своїх обов'язків. Проте зі свого боку законодавець, вимагаючи відповідного рівня професіоналізму від правоохоронних органів, повинен викласти у законодавстві зазначені положення максимально чітко без можливості їх невірної тлумачення. Особливо це стосується КПК 2012 р., бо якщо у КПК 1960 р. «нерівності» були усунені часом та практикою, чинний КПК України повинен бути «відшліфований» одразу, тобто не містити серйозних колізій.

У новому кримінальному процесуальному законодавстві було введено велику кількість нових положень чи навіть цілих інститутів. Інші ж положення зазнали досить суттєвих змін. Відповідних змін зазнав також і порядок та форми закінчення досудового розслідування. Проте перед тим, як поглиблюватися у вивчення новел при закритті кримінального провадження чи направлення до суду обвинувального акта, необхідно чітко уявити, що саме розуміє законодавець під поняттям «закінчення досудового розслідування»¹ та які форми такого закінчення існують. Краще за все проаналізувати це поняття через його співвідношення з поняттям «закінчення кримінального переслідування».

Перш за все необхідно зауважити, що «досудове розслідування» та «кримінальне переслідування» — поняття різні. Звертаємо увагу на те, що думки вчених щодо поняття досудового розслідування в цілому збігаються. Так, одні науковці зазначають, що стадію досудового розслідування можна визначати (за КПК 1960 р.) як діяльність

¹ За КПК 1960 р. мова йшла лише про закінчення досудового слідства. Проте у новому процесуальному законодавстві можна помітити певну зміну термінології. Це можна пояснити тим, що раніше досудове розслідування включало в себе як складові частини дізнання та досудове слідство. Тобто законодавець чітко розділяв ці «підстади», наголошуючи, що досудове слідство починалося лише з моменту отримання слідчим матеріалів розслідування. Наразі дізнання має провадитися лише щодо кримінальних проступків, про що зазначено у гл. 25 КПК. Щодо злочинів має проводитися досудове слідство, що згідно з п. 6 ч. 1 ст. 3 КПК є формою досудового розслідування. Мова йде саме про злочини, тому можна зазначити, що терміни «досудове розслідування» та «досудове слідство» у даному випадку тотожні.

органів дізнання, дізнавача, слідчого, прокурора щодо збирання, перевірки та оцінки доказів, на підставі яких встановлюються обставини, що мають значення у справі, викривається і притягується як обвинувачений особа, що скоїла злочин, застосовуються заходи з виявлення обставин, які сприяли вчиненню злочинів, приймаються заходи щодо відшкодування шкоди, заподіяної злочином [112, с. 385]. Інші вчені зазначають, що досудове слідство являє собою відповідно врегульовану законом у формі правових відносин діяльність органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та інших учасників досудового слідства, що здійснюється у встановленому кримінальним процесуальним законом порядку з метою виявлення злочинів, повного всебічного й об'єктивного розслідування кримінальних справ і спрямована на виконання завдань кримінального судочинства [107, с. 267]. Якщо перенести ці визначення на сучасне процесуальне законодавство, то можна помітити, що зміни зазнав лише перелік суб'єктів, які беруть участь у досудовому розслідуванні. Тобто в цілому науковці сходяться на думці, що досудовим розслідуванням є врегульована відповідними процесуальними нормами діяльність уповноважених на те суб'єктів під час і з метою розслідувань кримінальних правопорушень.

У світлі таких наукових думок позитивним зрушенням можна назвати те, що законодавець вперше закріпив у КПК визначення досудового розслідування. У п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК зазначається, що досудове розслідування — це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Тобто на даний момент КПК офіційно ототожнив поняття «закінчення досудового розслідування» та «прийняття кінцевого процесуального рішення». У той же час можна дійти висновку, що дане поняття було викладено дещо некоректно.

Можна зробити висновок, що законодавець у ст. 3 КПК визначив досудове розслідування як стадію, тим самим розширивши для правозастосувачів рамки для тлумачення цього положення. Однак необхідно наголосити, що будь-яка стадія кримінального судочинства має свої особливості. Ці особливості проявляються у наявності специфічних завдань, які притаманні певній стадії кримінального провадження, визначеному колом суб'єктів, можливості (чи немож-

ливості) проведення тих чи інших процесуальних дій, специфічному характеру кримінальних процесуальних відносин тощо. Те визначення, яке пропонується ст. 3 КПК, не містить жодної із згаданих ознак. У той самий час внесення відповідних змін до даного положення допомогло б одразу визначити особливості стадії досудового розслідування, що значно полегшило би роботу як науковців, так і практиків.

Повертаючись до питання кримінального переслідування, необхідно зауважити: О. М. Ларін вважає, що кримінальне переслідування — це формулювання, обґрунтування та обстоювання слідчим і прокурором висновку про скоєння конкретною особою злочину або іншого суспільно небезпечного діяння, що передувє закінченню справи [119, с. 156]. На його думку, вся подальша діяльність слідчого, що спрямована на викриття особи, яка скоїла злочин, на доказування вини, є здійсненням кримінального переслідування. Відповідно підтримання прокурором обвинувачення щодо підсудного теж є кримінальним переслідуванням. О. А. Губська дійшла висновку, що кримінальне переслідування — це процесуальна діяльність, спрямована на публічне викриття особи у скоєнні злочину та пред'явлення їй офіційного обвинувачення, а за потреби — й застосування передбачених законом засобів примусу [44, с. 111]. Тобто у даному випадку мова йде не про цілий спектр слідчих та інших процесуальних дій під час розслідування, а лише щодо встановлення вини особи.

КПК Російської Федерації офіційно закріпив визначення кримінального переслідування. Так, п. 55 ч. 1 ст. 5 КПК РФ зазначає, що кримінальне переслідування — процесуальна діяльність, яка здійснюється стороною обвинувачення з метою викриття підозрюваного, обвинуваченого у скоєнні злочину. В українському кримінальному процесуальному законодавстві термін «переслідування» згадується лише як фактичне переслідування особи з метою її фізичного затримання (п. 2 ч. 2 ст. 207, ч. 3 ст. 233, ст. 570 КПК).

Слід наголосити, що КПК 1960 р. у ст. 212 зазначає, що досудове слідство закінчується складанням обвинувального висновку або постанови про закриття чи постанови про направлення справи до суду для прийняття рішення про застосування примусових заходів медичного характеру. Таким чином, на законодавчому рівні були прирівняні такі поняття, як «закінчення досудового розслідування» та «винесення остаточного рішення». Такої самої думки дотримується і Т. В. Каткова, яка зазначає, що закінчення досудового слідства — важливий етап провадження щодо кримінальної справи, на якому слідчий завершує свою плідну роботу з дослідження доказів,

що викривають особу у вчиненні злочину, і приймає остаточне рішення про подальший рух кримінальної справи [80, с. 5]. Тобто вона також ототожнює закінчення досудового слідства з прийняттям слідчим кінцевого рішення, яке повинно бути прийнято після остаточного дослідження обвинувальних доказів. Хоча у даному випадку вбачаємо більш широке визначення, що включає в себе цілий етап, який полягає у проведенні певних процесуальних дій та прийнятті кінцевого рішення.

Ю. М. Грошевий, у свою чергу зазначає, що перш за все закінчення досудового розслідування характеризується саме відсутністю необхідності у проведенні певних слідчих дій, тобто всі обставини, що становлять предмет доказування, досліджені всебічно, повно і об'єктивно [43]. У даному випадку слід наголосити, що сама по собі достатня сукупність доказів лише свідчить про можливість закінчити досудове розслідування, яке повинно мати логічне і, головне, офіційно оформлене завершення у вигляді рішення слідчого чи прокурора. Тобто без офіційного оформлення стадія досудового розслідування завершитися не може, хоча таке оформлення повинно бути прийнято лише після повного та об'єктивного дослідження усіх доказів.

У такому випадку цілком логічним є результат думання Г. І. Глобенка, який зазначає, що закінчення досудового слідства — це не лише рішення, але й об'ємний за змістом етап роботи, що передуює його прийняттю, який складається з відповідної послідовності таких дій: 1) аналізу і оцінки зібраних у справі доказів; 2) систематизації та належного оформлення матеріалів справи; 3) прийняття рішення про форму закінчення провадження у справі; 4) повідомлення учасникам процесу про закінчення провадження у справі та пред'явлення їм матеріалів для ознайомлення; 5) розгляду клопотань, що надійшли від учасників процесу; 6) складання підсумкового процесуального документа; 7) реалізації всіх процесуальних рішень, пов'язаних з формою закінчення розслідування [30, с. 8]. З огляду на це автор достатньо повно охарактеризував закінчення досудового розслідування через цілу низку процесуальних дій слідчого та прокурора. Дійсно, закінчення досудового розслідування — це система дій, якій передуює оцінка доказів. Слідчий (прокурор), переконавшись, що всі необхідні процесуальні дії були виконані та всі необхідні докази були зібрані, закріплені і відповідають умовам належності, достатності, допустимості, а також переконавшись, що були дотримані права всіх учасників кримінального провадження, закінчує досудове розслідування складанням відповідного рішення.

Повертаючись до питання аналізу самих форм закінчення досудового розслідування, слід зазначити, що ст. 212 КПК 1960 р. вказувала на такі форми: складання обвинувального висновку або постанови про закриття справи чи постанови про направлення справи до суду для прийняття рішення про застосування примусових заходів медичного характеру. У даному випадку законодавець перерахував лише три форми закінчення досудового слідства. Проте в той самий час виходячи з інших положень КПК 1960 р. можна дійти висновку, що форм закінчення досудового розслідування більше. Внаслідок «малої судової реформи» 2001 р. перелік форм закінчення досудового розслідування був збільшений, і КПК 1960 р. зазнав відповідних змін. Але не були внесені зміни до самої ст. 212 КПК 1960 р., по суті єдиної статті, яка визначала, яким чином повинно закінчуватись досудове слідство.

Так, Ю. П. Аленін вважає, що таких форм п'ять [112, с. 511]. До перелічених у ст. 212 КПК 1960 р. форм він ще додав винесення постанови про закриття справи і застосування до неповнолітнього, який вчинив суспільно небезпечне діяння у віці від одинадцяти років і до досягнення віку, з якого можлива кримінальна відповідальність, примусових заходів виховного характеру (ст. 7-3 КПК), а також винесення постанови про направлення справи до суду для прийняття рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ст. 7, 7-1, 7-2, 8, 9, 10, 11-1 КПК). Г. І. Глобенко розширив цей перелік до шести підстав, зазначивши, що окремою формою закінчення досудового розслідування є постанова про закриття кримінальної справи та застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру (така справа вже з винесеною постановою повинна була направлятися через прокурора до суду, який остаточно приймає рішення про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру) та постанови про направлення справи до суду для прийняття рішення про закриття справи, звільнення неповнолітнього обвинуваченого від кримінальної відповідальності та застосування до нього примусових заходів виховного характеру [30, с. 9]. Отже, через невнесення змін у ст. 212 КПК 1960 р. питання щодо форм закінчення досудового розслідування було досить обговорюваним.

У той самий час слід зауважити, що за кримінальним процесуальним законодавством інших країн визначити чіткий перелік форм закінчення досудового розслідування (або його аналога) також достатньо важко. Так, згідно з Кримінально-процесуальним кодексом Російської Федерації досудове розслідування може відбуватися

у трьох формах: попереднього слідства, дізнання та дізнання за скороченою формою [225]. За загальним правилом досудове розслідування має проводитися у формі попереднього слідства. Дізнання проводиться у випадках вчинення особою злочинів, які передбачені ч. 3 ст. 150 КПК РФ та відрізняється від попереднього слідства зменшеними строками, суб'єктами, які проводять дізнання, та формою закінчення. Дізнання за скороченою формою проводиться у тому випадку, коли на цьому наполягає підозрюваний, який вчинив злочин (злочини), передбачений(і) ч. 3 ст. 150 КПК РФ, а також за відсутності обставин, які зазначені у ст. 226.2 КПК РФ. Розглядаючи питання щодо форм закінчення досудового розслідування в РФ, слід зауважити, що чинний КПК РФ, як і КПК України 1960 р., не має єдиного чіткого переліку форм закінчення досудового розслідування. Більше того, у деяких випадках підстави та порядок закінчення досудового розслідування передбачено в різних частинах КПК. Так, підстави припинення кримінальної справи (перша форма закінчення досудового розслідування, яка передбачена у гл. 29 КПК РФ), передбачені в самому початку кодексу, що дещо ускладнює роботу з самим процесуальним документом. Аналогічну структуру мав і КПК України 1960 р. Самі підстави і порядок припинення кримінальної справи за КПК РФ подібні до підстав та порядку закриття кримінального провадження за КПК України. Подальшою формою закінчення попереднього слідства є складання та направлення до суду обвинувального висновку. Крім цього, попереднє розслідування може закінчитися складанням постанови про направлення кримінальної справи до суду для застосування примусових заходів медичного (ст. 439 КПК РФ) або виховного (ст. 427 КПК РФ) характеру. Подібним чином закінчується також дізнання та дізнання за скороченою формою з тією відмінністю, що у випадку проведення дізнання замість обвинувального висновку складається обвинувальний акт, а у випадку проведення дізнання за скороченою формою — обвинувальна постанова.

Подібні форми закінчення досудового розслідування передбачені кримінальним процесуальним законодавством інших країн СНД. Так, згідно з КПК Республіки Білорусь (далі — РБ) [222] попереднє розслідування може закінчитися шляхом складання постанови про припинення попереднього розслідування чи кримінального переслідування (гл. 29 КПК РБ), постанови про передачу кримінальної справи прокурору для направлення в суд (ст. 260 КПК РБ), постанови про передачу кримінальної справи прокурору для направлення в суд при встановленні підстав для застосування до особи,

яка вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачені кримінальним законом примусові заходи безпеки та лікування (ст. 444 КПК РБ). Примусові заходи виховного характеру застосовуються судом шляхом винесення обвинувального вироку, а отже, особливостей закінчення попереднього розслідування щодо неповнолітніх немає.

КПК Республіки Молдова (далі — РМ) [224] зазначає, що попереднє розслідування закінчується шляхом складання обвинувального висновку, постанови про припинення кримінального переслідування чи виводу особи з-під кримінального переслідування (ст. 291 КПК РМ), звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності або направленням до суду клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності з одночасним направленням його до спеціального навчально-виховної чи лікувально-виховної установи (ст. 283 КПК РМ), направлення справи до суду для застосування до особи примусового заходу медичного характеру (ст. 495 КПК РМ). Схожі форми закінчення досудового розслідування вказані в КПК Республіки Казахстан (далі — РК) [223]. Так, уповноважена службова особа може винести постанову про припинення досудового розслідування (ст. 288 КПК РК), скласти та направити до суду обвинувальний акт (ст. 298—300, 302 КПК РК), скласти постанову про направлення справи до суду для застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 518 КПК РК), скласти та направити до суду протокол про кримінальний проступок (ст. 527, 528 КПК РК). У випадку укладання угоди про визнання вини прокурор невідкладно надсилає таку угоду до суду без обвинувального акта (ст. 617 КПК РК). Якщо ж підозрюваний ініціює укладання угоди про співробітництво, то така угода затверджується прокурором області або прирівняним до нього, його заступниками (ст. 620 КПК РК) без направлення її до суду.

Така подібність форм закінчення досудового розслідування країн СНД пояснюється єдністю радянської правової системи, на основі якої й були побудовані правові системи країн СНД. Однак слід зауважити, що лише КПК України надає чіткий та єдиний перелік форм закінчення досудового розслідування, що є позитивним показником реформування кримінального процесуального законодавства.

Схожі форми закінчення досудового розслідування можна помітити, проаналізувавши кримінальне процесуальне законодавство балтійських країн. Перш за все слід зазначити, що офіційних перекладів кримінальних процесуальних кодексів балтійських країн не існує. Однак проаналізовані неофіційні переклади дають змогу повною мірою дослідити дану проблему.

Так, у ст. 212 Кримінально-процесуального кодексу Литовської Республіки зазначається, що прокурор самостійно або за погодженням судді досудового слідства складає постанову про зупинення досудового розслідування (тобто за аналогією з українським кримінальним процесуальним законодавством постанову про закриття кримінального провадження. — *Прим. авт.*) у тому випадку, якщо: 1) будуть встановлені обставини, що виключають провадження у кримінальній справі; 2) не буде зібрано достатньо доказів для обґрунтування вини підозрюваного; 3) буде встановлено зміну обстановки щодо особи, коли вчинені дії не становили для неї загрози; 4) буде встановлено малозначимість кримінального діяння; 5) існує факт примирення підозрюваного з потерпілим; 6) підозрюваний передається на поруки; 7) підозрюваний при дачі свідчень розкриває злочинне угруповання чи об'єднаних у групу злочинців; 8) існують підстави для звільнення особи від кримінальної відповідальності; 9) буде встановлено факт вчинення підозрюваним декількох злочинів різної тяжкості та тяжкий чи особливо тяжкий злочин поглинає кримінальну провину чи нетяжкий злочин; 10) буде встановлений факт затягування часу стороною обвинувачення. Якщо ж прокурор переконаний, що протягом досудового слідства зібрано достатньо відомостей, які обґрунтовують вину підозрюваного, то він складає акт обвинувачення, який разом з матеріалами кримінального провадження направляється до суду (ст. 218, 220 КПК Литовської Республіки) [113]. Таким чином, кримінальне процесуальне законодавство Литовської Республіки виділяє всього дві форми закінчення досудового розслідування, а звільнення особи від кримінальної відповідальності чи примирення підозрюваного з потерпілим тягне за собою закриття відповідного провадження.

Кримінально-процесуальний кодекс Естонської Республіки у ст. 199—205 вказує на можливість припинення кримінального провадження на основі постанови слідчого органу, погодженої з прокурором, чи прокурора. Аналогічно з КПК Литовської Республіки КПК Естонської Республіки також не виокремлює як окрему форму закінчення складання клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, вказуючи, що у випадку вчинення кримінального правопорушення неповнолітньою особою (ст. 201), відсутності публічного інтересу до кримінального правопорушення та незначного розміру вини (ст. 202), недоцільності покарання (ст. 203), примирення сторін (ст. 203-1), отримання допомоги від винної особи при розслідуванні (ст. 205) тощо прокурор (а не суд під час судового розгляду) повинен скласти постанову про припи-

нення провадження у кримінальній справі. Відповідно, якщо зібраних доказів буде достатньо для підтвердження вини особи, посадова особа слідчого органу складає висновок та направляє його прокурору разом з матеріалами кримінального провадження (ст. 222). Прокурор, отримавши такий висновок, може або закрити провадження (ст. 223), або скласти обвинувальний акт та направити його до суду (ст. 226) [226].

Єдиним кримінальним процесуальним кодексом балтійських країн, який дає чіткий перелік форм закінчення досудового розслідування, є Кримінально-процесуальний закон Латвійської Республіки. Саме там, в ст. 411 вказано, що прокурор може закінчити досудове розслідування: 1) постановою про передачу кримінальної справи до суду та направленням її до суду; 2) постановою про передачу кримінальної справи до суду в невідкладному порядку; 3) постановою про передачу кримінальної справи до суду в спрощеному порядку; 4) складанням угоди з обвинуваченим та передачею кримінальної справи до суду; 5) застосуванням до обвинуваченого припису про покарання; 6) припиненням кримінальної справи з умовним звільненням від кримінальної відповідальності; постановою про припинення кримінальної справи; 8) постановою та направленням кримінальної справи до суду для застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру [221, с. 186]. Одразу впадає у вічі те, що рішення про направлення кримінальної справи до суду та про припинення кримінальної справи оформлюється одним і тим самим документом — постановою, хоча за формою вони суттєво відрізняються (ст. 413, 414 КПК Латвійської Республіки) [221, с. 188, 189], і постанова про направлення кримінальної справи до суду за формою суттєво нагадує обвинувальний акт (висновок).

Отже, можна зробити висновок, що КПК України покращив правове закріплення переліку форм закінчення досудового розслідування як порівняно з КПК 1960 р., так і порівняно з кримінально-процесуальними кодексами країн СНД. Так, згідно з ч. 2 ст. 283 КПК прокурор зобов'язаний у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру прийняти одне з таких рішень:

- 1) закриття кримінального провадження;
- 2) звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 3) звернення до суду з обвинувальним актом, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Такий саме перелік наданий і п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК. Отже, законодавець достатньо чітко та послідовно виклав ці положення. Проте і тут є певні питання.

Необхідно зауважити, що форми закінчення досудового розслідування різняться не лише самим кінцевим процесуальним документом. Відрізняються форми закінчення досудового розслідування і за завданнями, які переслідуються слідчим. Так, у випадку складання обвинувального акта особа, яка проводила досудове розслідування, впевнена у винності особи, а також переконана в тому, що зібраних у провадженні доказів достатньо для підтвердження цієї вини під час судового розгляду. При складанні клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності слідчий підтримує думку про те, що наявні у кримінальному провадженні умови та підстави дають можливість звільнити особу від кримінальної відповідальності, про що і складається клопотання. У такому випадку завдання довести винність особи перед слідчим не ставиться (хоча, звісно, без встановлення усіх обставин, які передбачені ст. 91 КПК, складати таке клопотання невірно). Тому цілком логічно вбачається думка про те, що форми закінчення досудового розслідування будуть відрізнятися і за процедурою досудового розслідування та його закінчення. Так, достатньо суттєво відрізняються процесуальні можливості учасників кримінального процесу у провадженні щодо осіб, стосовно яких існує можливість застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру.

Саме керуючись перш за все такими ознаками, як порядок досудового розслідування, процесуальні можливості учасників кримінального провадження та мета, якої намагається досягти слідчий, закінчуючи досудове розслідування, можна виділити ще одну форму закінчення досудового розслідування — направлення до суду обвинувального акта з підписаною сторонами угодою. Дійсно, такий обвинувальний акт повинен повністю відповідати вимогам ст. 291 КПК. У той же час необхідно зауважити, що направлення до суду «звичайного» обвинувального акта та обвинувального акта разом з підписаною сторонами угодою є різними формами закінчення досудового розслідування.

Так, у випадку укладення угоди (про примирення чи про визнання винуватості) обвинувальний акт разом з угодою у найкоротші строки направляється до суду. Виключенням можуть бути випадки, коли є необхідність отримати висновок експерта або завершення проведення інших слідчих дій, необхідних для збирання та фіксації доказів, які можуть бути втрачені зіпливом часу або які неможливо

буде провести пізніше без істотної шкоди для їх результату у разі відмови суду в затвердженні угоди (ч. 1 ст. 274 КПК). Тим самим законодавець не вимагає від уповноваженої особи провести повне досудове розслідування, встановити всі обставини, які передбачені ст. 91 КПК. Отже, для складання обвинувального акта необов'язково збирати та оцінювати докази, які підтверджують вину особи. Достатньо буде лише тих доказів, які дозволили слідчому повідомити про підозру та сам факт укладання угоди. Відповідно змінюється і процесуальне становище осіб. Так, у жодному іншому випадку (крім закриття кримінального провадження у випадку відмови потерпілого від обвинувачення у провадженні у формі приватного обвинувачення) учасники кримінального провадження, які наділені лише правами, а не повноваженнями, не можуть власним рішенням беззаперечно закінчити досудове розслідування. Також змін знає і кінцева мета, якої намагається досягти слідчий. Незважаючи на те, що складений обвинувальний акт перш за все викриває особу у вчиненні кримінального правопорушення, а сама угода на підготовчому провадженні затверджується судом шляхом винесення обвинувального вироку, не можна сказати, що встановлення винуватості особи є основною метою укладання угоди. Слідчий, як вже зазначалося, не має реальної можливості зібрати всю необхідну сукупність доказів для доведення вини. Винуватість особи також не є предметом дослідження суду на стадії підготовчого провадження при затвердженні угоди. Можна з впевненістю стверджувати, що основною метою укладання угоди є саме економія часу, коштів, а також забезпечення права потерпілого на відшкодування шкоди (угода про примирення) чи отримання важливої інформації для розслідування інших кримінальних правопорушень (угода про визнання винуватості).

У зв'язку з вищезазначеним також слід наголосити на певній процесуальній подібності самих обвинувальних актів, які складаються під час «звичайного» досудового розслідування та у випадку укладання угоди. Вимоги ст. 291 КПК є універсальними для кожного обвинувального акта. Таким чином, така форма закінчення досудового розслідування, як направлення до суду обвинувального акта разом з підписаною угодою, повинна займати певне «проміжне» положення серед усіх форм закінчення досудового розслідування, які передбачені ст. 283 КПК. Однак повне його ігнорування є неприпустимим. Також слід наголосити, що з думкою про те, щоб визнати звернення уповноваженої особи до суду з обвинувальним актом з підписаною сторонами угодою окремою формою закінчення

досудового розслідування, погодилася більшість опитаних респондентів — 55 % (112 осіб із 202 опитаних) (Додаток А, п. 3).

Виходячи з вищезазначеного можна дійти висновку, що змін потребує ч. 2 ст. 283 КПК. Доцільно дане положення викласти у такій редакції:

«2. Прокурор зобов'язаний у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру здійснити одну з таких дій:

...3) звернутися до суду з обвинувальним актом, обвинувальним актом з підписаною сторонами угодою, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру».

Така зміна вказує на особливі умови та порядок закінчення досудового розслідування у випадку укладення угоди про примирення чи про визнання винуватості, у той самий час вказуючи на певну подібність у процедурі складання кінцевих процесуальних документів стадії досудового розслідування, які передбачено відповідним положенням чинного КПК України.

Висновки до розділу 1

1. Питанням визначення та характеристики закінчення досудового розслідування переймалася достатня кількість вчених. Різні думки щодо самого поняття «закінчення досудового розслідування» та класифікацій форм висловили такі науковці, як Ю. П. Аленін, Г. І. Глобенко, Ю. М. Грошевий, А. Г. Каткова, Т. В. Каткова та ін. Питанню закриття кримінального провадження (за старим процесуальним законодавством — кримінальної справи) науковцями та практиками також приділялася значна увага. Власні висновки щодо сутності закриття кримінального провадження висловлювали й інші вчені.

2. Безліч наукових досліджень була присвячена питанню звільнення особи від кримінальної відповідальності. Вченими досліджувалося як саме поняття «звільнення особи від кримінальної відповідальності» (М. Є. Григор'єва, О. Михайленко, Л. Сокира та ін.), так і підстави та умови для такого звільнення (Ю. Баулін, С. Дрьомов, Г. Віттенберг, С. Келіна, Н. Кузнєцова, П. Матишевський та ін.). Вищезазначені вчені та низка інших науковців також переймалися аналізом самої процедури звільнення особи від кримінальної відповідальності.

3. У зв'язку з прийняттям нового кримінального процесуального законодавства значна кількість наукових праць втратила свою

актуальність. Однак і КПК 1960 р., і КПК 2012 р. перш за все базуються на певних загальноправових принципах, які прямо чи опосередковано впливають на абсолютно всі інститути кримінального процесу. Незважаючи на те, що процедура закінчення досудового розслідування зазнала певних змін, більшість напрацьованих вчених-процесуалістів та практиків у даній сфері можна використовувати як основу для подальших наукових досліджень.

4. Закінчення досудового розслідування — це певна система дій, яка полягає в оцінці наявних доказів, систематизації матеріалів кримінального провадження, прийнятті остаточного рішення уповноваженою посадовою особою та ознайомленні з цим рішенням зацікавлених учасників кримінального провадження. Тобто слідчий (прокурор), переконавшись, що всі необхідні слідчі дії були виконані та всі необхідні докази були зібрані, закріплені і відповідають умовам належності, достатності, допустимості та достовірності, а також переконавшись, що були дотримані права усіх учасників кримінального провадження, закінчує досудове розслідування винесенням відповідного рішення.

5. У статті 283 КПК законодавець надав неповний перелік форм досудового розслідування. Керуючись такими ознаками, як порядок досудового розслідування, процесуальні можливості учасників кримінального провадження та мета, якої намагається досягти слідчий, закінчуючи досудове розслідування, можна виділити ще одну форму закінчення досудового розслідування — направлення до суду обвинувального акта з підписаною сторонами угодою.

ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ТА СКЛАДАННЯ КЛОПОТАННЯ ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ ОСОБИ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ОКРЕМІ ФОРМИ ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

2.1. ПОНЯТТЯ, ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА КПК УКРАЇНИ

Закриття кримінального провадження є однією з основних форм закінчення досудового розслідування. Навіть у самому переліку форм, наданому ст. 283 КПК, закриття провадження знаходиться на першому місці, тим самим законодавець особливо підкреслює процесуальне значення цієї форми та наголошує на необхідності чіткого дотримання норм чинного законодавства при закритті кримінального провадження задля забезпечення прав осіб, яких таке рішення стосується.

Проте для кращого розуміння сутності закриття кримінального провадження як процесу правозастосовної діяльності перш за все необхідно проаналізувати саме визначення. Так, перше, що привертає увагу у КПК 2012 р. порівняно з КПК 1960 р., це зміна термінології. За КПК 1960 р. йшлося про закриття кримінальної справи, а наразі КПК наголошує саме на закритті кримінального провадження. Отже, є необхідність спершу порівняти саме ці поняття.

Слід наголосити, що визначення поняття «кримінальна справа» не знайшло гідного відображення ні у нормативних актах, ні у наукових працях вчених. Так, Ф. А. Григор'єв та А. Д. Черкасов зазначають, що будь-який процес щодо застосування права завжди починається з встановлення та дослідження фактичних обставин справи, які є фактичною основою для застосування юридичної норми [39, с. 346]. Тобто в даному випадку справа визначається як певна життєва обставина, з якою пов'язують правозастосовну діяльність. С. С. Алексєєв вказує на те, що юридична справа розуміється

як сукупність документів, які фіксують факти та дії [1, с. 328]. Теорія права використовує дане поняття як «юридичний процес», який розуміється як визначена сукупність послідовних дій та застосованих документів. Така сукупність може включати дії різного характеру, у т. ч. і кримінального чи кримінального процесуального [67, с. 331]. Отже, складається ситуація, коли термін «кримінальна справа» має одразу три значення: юридичний факт, кримінальне провадження і фактична сукупність матеріалів. Однак використання цього поняття майже ніколи не викликало ніяких ускладнень. Саме цим і пояснюється деяка байдужість науковців до цього питання.

Тож позитивним зрушенням можна назвати те, що КПК дав офіційне визначення поняття «кримінальне провадження». Так, п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК визначає його як досудове розслідування та судове провадження, процесуальні дії у зв'язку з вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Проте таке визначення викликає деякі питання саме з позиції закриття кримінального провадження.

Таким чином, норми КПК передбачають, що кримінальне провадження включає і стадію досудового розслідування, і стадію судового провадження. Ст. 284 КПК регулює порядок закриття саме кримінального провадження. Відповідно у ч. 1 ст. 284 передбачено підстави, за яких кримінальне провадження закривається слідчим чи прокурором, а у ч. 2 — судом. Тобто у першому випадку кримінальне провадження закінчується на стадії досудового розслідування, ніяким чином не торкаючись стадії судового розгляду. У другому випадку, відповідно, судова стадія не має ніякого відношення до досудового розслідування. Плутанина відбувається і щодо суб'єктів. Звичайно, у даному випадку необхідно наголосити на тому, що суд має право закривати кримінальне провадження як за підстав, передбачених ч. 1 ст. 284 КПК, так і ч. 2. Тож дійсно, у ч. 1 ст. 284 КПК зазначені підстави, коли закінчують і досудове розслідування, і стадію судового розгляду. Проте це ніяким чином не поширюється на ч. 2 ст. 284 КПК, де зазначено підстави, за якими кримінальне провадження закривається лише судом. Саме тут яскраво помітна ця плутанина. Суд не має відношення до досудового розслідування, суддя відповідає лише за судовий розгляд. Отже, можна дійти висновку, що у даному випадку некоректно вести мову про закриття кримінального провадження. Очевидно, що зазначене положення КПК потребує подальшої деталізації.

У будь-якому випадку, зважаючи на ідентичність значення, підстав, порядку закриття кримінальної справи за КПК 1960 р.

та закриття кримінального провадження за КПК 2012 р., можна з впевненістю стверджувати, що ці інститути, незважаючи на невеликі термінологічні розходження, є однаковими, і, з'ясувавши суть поняття «закриття кримінальної справи», можна зрозуміти сутність інституту закриття кримінального провадження.

Питання про закриття кримінальної справи опрацьовувалося ще дореволюційними вченими. Так, І. Я. Фойницький співвідносив закриття кримінальної справи лише із судовою стадією. Він зазначав, що закриття кримінальної справи слід розуміти як судову постанову, якою встановлювалось, що подальший розгляд у судовому порядку обвинувачення є неможливим, і всі застосовані до обвинуваченого заходи мають бути скасовані [229, с. 55]. С. І. Вікторський, у свою чергу, зазначав, що відповідною постановою суд визначав, що подальше переслідування особи позбавлене змісту, а всі примусові заходи стосовно такої особи мають бути скасовані [20, с. 172]. Тобто вчені закриття кримінальної справи розуміли лише як певну процесуальну дію відповідного судового органу.

П. М. Давидов та Д. Я. Мирський розуміли під закриттям кримінальної справи кримінально-процесуальну діяльність органів дізнання, слідчого, прокурора, суду, яка здійснюється у порядку, передбаченому законом [47, с. 10].

Н. В. Жогін та Ф. Н. Фаткулін зазначають, що закриття кримінальної справи — процесуальний акт, який виражає рішення уповноваженої на те особи про відсутність необхідних для кримінального судочинства передумов і про відмову від подальшого її ведення [62, с. 304]. Аналогічної думки дотримувався і П. І. Тарасов-Радіонов, який зводить поняття закінчення досудового слідства тільки до прийняття рішення слідчим про достатність доказів, необхідних для закінчення слідства й ознайомлення обвинуваченого з матеріалами кримінальної справи [216, с. 227].

Проте ототожнювати закриття кримінального провадження з окремим документом вбачається не зовсім коректним. Крім оформлення кінцевого документа, слідчий проводить велику кількість інших процесуальних дій, яким передуює оцінка зібраних доказів та аналіз можливості закрити кримінальне провадження. Лише виконавши усі зазначені дії, слідчий оформлює остаточне рішення постановою про закриття кримінального провадження, яке є лише зовнішнім відображенням усієї виконаної ним роботи.

Не бажаючи прирівнювати закриття кримінальної справи до окремого процесуального документа, А. Я. Дубинський визначив його як етап, на якому має бути виконаний ряд завдань, а саме: 1) аналіз

і оцінка зібраних щодо справи доказів, їх достатності для висновку про неможливість продовжувати слідство; 2) систематизація та оформлення матеріалу; 3) вирішення усіх питань, що виникають після закінчення провадження щодо справи (зняття арешту на майно, повернення предметів, скасування запобіжного заходу тощо); 4) повідомлення про закриття справи всім зацікавленим суб'єктам та надання матеріалів справи для ознайомлення. Відповідно він визначав закриття кримінальної справи як завершальний етап розслідування, на якому уповноважений державою орган (слідчий, орган дізнання, прокурор) підводить підсумок проведеної роботи, аналізує і оцінює сукупність зібраних доказів і на їх основі формулює в постанові висновок про неможливість подальшого провадження у зв'язку з наявністю передбачених законом обставин, а також вирішує всі питання, які випливають із прийнятого рішення по суті справи. Закриття справи є юридичним актом, що усуває повноваження органу, який закриває справу з розслідування обставин, за якими прийнято рішення і який забезпечує право зацікавлених осіб на оскарження [56, с. 8].

Подібної думки дотримується і В. В. Литвинов. Так, він вважає, що це одне з остаточних рішень стадії досудового розслідування, яким органи досудового розслідування на підставі аналізу сукупності фактичних даних, зібраних під час провадження досудового слідства, підбивають підсумок здійсненої у справі діяльності та шляхом припинення кримінального переслідування констатують примусове вирішення кримінально-правового конфлікту або ж враховують його добровільне вирішення самими сторонами цього конфлікту у передбачених на те випадках [120, с. 12].

А. С. Барабаш і Л. М. Володіна дещо розширили рамки кримінальної процесуальної науки, визнавши закриття кримінальної справи як інститут. На думку цих вчених, закриття кримінальної справи — поняття багатоаспектне і в теорії кримінального процесуального права розглядається з різних боків: у значенні процесуального акта (дії), однієї з форм закінчення попереднього розслідування, як юридичний факт, як процесуальна гарантія проти необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності і як самостійний правовий інститут [8, с. 37]. Саме такої думки дотримується і М. А. Казанджан [72, с. 9].

В. А. Ковальов, прагнучи об'єднати два підходи до визначення цього поняття, зазначав, що термін «закриття кримінальної справи» має два значення: це правовий інститут, що являє собою систему юридичних норм, які регулюють один з видів закінчення

провадження у справі, а також це кримінальна процесуальна діяльність органів дізнання, слідчого, прокурора, суду, яка здійснюється у порядку, передбаченому законом [88, с. 3].

Р. І. Матюшенко вважає, що закриття кримінальної справи не вичерпується винесенням відповідної постанови. Провівши наукове дослідження, яке виходить за межі інституту закінчення досудового розслідування, автор дійшов висновку, що закриття кримінальної справи, крім зазначених процесуальних етапів, має ще складатися з: 1) направлення постанови до виконання; 2) безпосереднього виконання приписів постанови органами дізнання, слідчим, судом, що закрили кримінальну справу; 3) перевірки виконання постанови; 4) вирішення питань, які виникають у зв'язку з виконанням рішення про закриття справи [137, с. 12].

На думку Р. Х. Якупова [244, с. 351], закриття кримінального провадження слід вважати самостійним етапом процесуальних дій, який пов'язаний із закінченням попереднього розслідування, прийняттям і виконанням процесуальних рішень та підсумковим наглядом прокурора за законністю та обґрунтованістю відповідного розслідування.

С. А. Шейфер називає закриття кримінальної справи процесуальною гарантією проти незаконного та неправомірного притягнення особи до відповідальності. Він зазначає, що закриття кримінальної справи забезпечує точність судової репресії і тому є процесуальною формою правосуддя. Аналізуючи цей інститут у системі кримінального процесуального права, автор зазначає, що закриття кримінальної справи є одним з видів закінчення попереднього розслідування або судового розгляду кримінальної справи, яка полягає у прийнятті рішення про повну чи часткову неможливість подальшого провадження, яке приймається уповноваженою особою у зв'язку з встановленням обставин, які виключають можливість винесення обвинувального вироку та його застосування. Таке рішення є юридичним фактом, яке зупиняє діяльність уповноважених органів та забезпечує право зацікавлених осіб на оскарження [235, с. 4].

На думку Ю. П. Аленіна, розкривати поняття закриття кримінальної справи потрібно через форми закінчення досудового розслідування. Таким чином, він вважає, що під закриттям кримінальної справи розуміється таке закінчення досудового слідства, яке здійснюється в силу наявності обставин, які виключають подальше проведення у кримінальній справі, або підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності [112, с. 524].

Г. М. Мінковський та В. А. Михайлов вважають, що закриття кримінальної справи сприяє вирішенню питання про кримінальну відповідальність обвинуваченого. Закриваючи кримінальну справу, орган розслідування, як і при складанні обвинувального акта, критично оцінює сукупність матеріалів кримінальної справи і приймає рішення про зупинення подальшого збирання доказів, систематизує матеріали та оформлює слідче провадження, перевіряє повноту та об'єктивність зібраних щодо справи доказів [139, с. 17; 146, с. 8].

С. М. Благодир зазначає, що це заключний етап розслідування, під час якого слідчий, прокурор у межах своїх повноважень аналізують та оцінюють зібрані докази і на їх основі констатують закінчення провадження у кримінальній справі по суті у зв'язку з наявністю передбачених законом підстав [12, с. 13].

Деякі автори, описуючи інститут закриття кримінального провадження, приділяють увагу закриттю провадження лише з реабілітуючих підстав. Р. Г. Іскандеров визначає закриття кримінальної справи як одну з форм закінчення розслідування, яка полягає у визнанні уповноваженими на це органами та посадовими особами повної неможливості через зазначені в законі обставини провадження у кримінальній справі з метою недопущення необґрунтованого притягнення осіб до кримінальної відповідальності та з метою приділити більше уваги органів слідства розкриттю злочинів та встановленню дійсно винних осіб [69, с. 14].

Г. Р. Крет, проаналізувавши закриття кримінального провадження крізь призму стадій кримінального процесу, визначила його як комплексний процесуальний інститут, що поширюється на всі стадії кримінального процесу та являє собою систему правових норм, які регулюють порядок прийняття уповноваженим органом чи посадовою особою рішення про неможливість подальшого провадження у справі з огляду на встановлення певних визначених законом обставин, внаслідок чого завершуються правовідносини між суб'єктами процесу [101, с. 5]. Автор зазначає, що у даному випадку на процесуальне рішення уповноважених осіб щодо закриття кримінального провадження не повинен впливати момент виявлення тих чи інших підстав для закриття провадження.

Таким чином, проаналізувавши думки вчених, можна дійти висновку, що закриття кримінального провадження — поняття багатоаспектне, яке може проявлятися як:

- етап кримінальної процесуальної діяльності;
- окремий сформований інститут кримінального процесуального законодавства;

— завершення стадії досудового розслідування чи судового розгляду (у визначених законом випадках);

— рішення уповноваженого органу щодо припинення кримінального провадження відносно особи чи всього провадження, яке оформлюється як окремий процесуальний документ.

Кримінально-правове значення закриття кримінального провадження проявляється у тому, що при прийнятті рішення про закриття кримінального провадження застосовуються норми кримінального права, пов'язані з кваліфікацією злочину. Прослідкувати вплив інституту закриття кримінального провадження можна і на інші аспекти суспільного життя, не пов'язані з кримінальним процесуальним правом: моральний, виховний тощо. Під час закриття кримінального провадження на досудовому розслідуванні стороною обвинувачення на підставі встановлених фактичних даних приймається процесуальне рішення, в якому підсумовується проведена діяльність, припиняється обвинувачення, вирішується кримінально-правовий конфлікт або ж враховується його добровільне вирішення самими сторонами цього конфлікту в передбачених на те випадках [40, с. 121]. Д. В. Шилова зазначає, що інститут закриття кримінального провадження є гарантією захисту особи від необґрунтованого обвинувачення і який у зв'язку із скасуванням стадії порушення кримінальної справи став тим «процесуальним фільтром», що попереджає надходження до суду матеріалів, що не потребують процедури судового розгляду [237, с. 4].

Слід зауважити, що саме наявність у кримінальному процесуальному законодавстві чітко сформульованих підстав закриття кримінального провадження є однією з гарантій законності при закінченні досудового розслідування. У той самий час дискусійним є питання класифікації цих підстав.

Деякі вчені вважають, що у даному випадку класифікація взагалі не потрібна, а при характеристиці підстав закриття кримінального провадження слід використовувати ту систему, яку надав законодавець [69, с. 14]. З такою точкою зору погодитися важко. Саме групування підстав за різними категоріями дозволяє краще з'ясувати їх суть, що в подальшому допоможе уникнути помилок при їх застосуванні.

Як вже зазначалося, питання класифікації підстав закриття кримінального провадження є дискусійним. Так, М. А. Чельцов поділяє підстави закриття кримінального провадження на юридичні та фактичні [234, с. 327]. Юридичними підставами називаються ті, які ліквідують злочинність діяння чи його караність. До фактичних

належать ті підстави, що пов'язані з відсутністю події злочину чи недоведеністю участі обвинуваченого у скоєнні злочину. Проте така класифікація була піддана обґрунтованій критиці І. А. Поповим. Він зазначав, що всі без виключення підстави закриття кримінальної справи прямо передбачені у кримінальному процесуальному законодавстві, тобто всі підстави є юридичними. Разом з тим усі підстави передбачають певні факти, які обумовлено фактичними даними. Отже, всі підстави одночасно мають і фактичний характер. З точки зору практиків, такий розподіл не дає чіткого уявлення для відповідних учасників кримінального провадження про юридичне значення даного рішення, прийнятого на тих чи інших підставах [175, с. 28].

Інші вчені-процесуалісти вважають, що поділ підстав закриття кримінальної справи на матеріально-правові та процесуальні в більшій мірі відображає їх суть [47, с. 10; 62, с. 305; 233, с. 13]. До матеріально-правових вони відносять підстави, які виключають злочинність діяння та базуються на нормах кримінального права. У свою чергу, процесуальні підстави відображають неможливість саме процесуального провадження у справі, хоча усі інші підстави існують.

А. Я. Дубинський розподіляє дані підстави виходячи з безпосередніх причин, які обумовлюють закриття провадження. До першої групи він включає підстави, які констатують те, що злочин не було вчинено взагалі або що він не був вчинений відповідною особою. Іншу групу складають підстави, які виключають можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності. До третьої групи входять підстави, які констатують неможливість кримінального провадження у зв'язку з прийняттям компетентним органом відповідного рішення, яке не було скасоване у визначеному законом порядку [56, с. 25].

М. С. Строгович вважав, що існують підстави, які обов'язково тягнуть за собою закриття кримінальної справи, та ті, які надають компетентним органам право прийняти таке рішення [214, с. 168].

Власну класифікацію пропонує В. В. Литвинов. Він вважає, що підстави закриття кримінальної справи на стадії досудового розслідування класифікуються таким чином: 1) підстави закриття кримінальної справи за обставин примусового вирішення кримінально-правового конфлікту: а) такі, що надають право на реабілітацію; б) такі, що не надають право на реабілітацію; 2) підстави закриття кримінальної справи внаслідок добровільного вирішення

кримінально-правового конфлікту: а) примирення сторін конфлікту; б) виконання умов заохочувальних норм Загальної та Особливої частин КК України [120, с. 11]. При цьому закриття кримінальної справи за реабілітаційними підставами автор розуміє як встановлення в ході досудового розслідування обставин, що унеможливають кримінальне переслідування у зв'язку з відсутністю суспільно небезпечного діяння особи, припущення наявності якого зумовило виникнення кримінально-правового конфлікту, або наявність діяння, яке не є злочином, у зв'язку з чим кримінально-правовий конфлікт вирішується примусово на користь сторони захисту шляхом припинення кримінального переслідування, скасовуються всі рішення про кримінальний процесуальний примус, а особа, щодо якої здійснювалося кримінальне переслідування, наділяється правом на кримінально-правову реабілітацію. На думку автора, закриття кримінальної справи за підставами, що унеможливають здійснення кримінального переслідування та не надають права на реабілітацію, слід розуміти як встановлення на досудовому слідстві обставин, які в КПК передбачені підставами, що в імперативному порядку припиняють кримінальне переслідування, незважаючи на встановлений злочин (встановлену відсутність злочину), чим кримінально-правовий конфлікт вирішується примусово на користь сторони захисту [121, с. 149].

Інші автори класифікують підстави закриття кримінального провадження залежно від того, ким саме приймається відповідне процесуальне рішення — слідчим чи прокурором [206, с. 148].

Одразу декілька класифікацій запропонував Л. В. Головка. Так, він пропонує розподіляти підстави кримінального провадження на такі:

1. Загальні та спеціальні (ті, що передбачено Особливою частиною КК).

2. Суб'єктивні та об'єктивні. У першому випадку закриття кримінального провадження залежить від поведінки особи, щодо якої кримінальне провадження закривається. У другому випадку закриття кримінального провадження здійснюється незалежно від поведінки особи, тобто має об'єктивний характер.

3. Умовні (тимчасові) та безумовні (кінцеві). Віднесення підстав закриття кримінального провадження до тієї чи іншої групи залежить від можливості покладення на особу певного обов'язку та від можливості (або відсутності) скасувати рішення про закриття кримінального провадження [32, с. 34—40].

С. А. Шейфер вважає, що в основу систематизації повинні бути покладені фактичні причини, внаслідок яких неможливо продовжувати кримінальне розслідування. Він виділяє такі групи: 1) злочину взагалі не було (відсутність події злочину, складу злочину тощо); 2) злочин мав місце, але його неможливо розкрити (невідомо особа, яка вчинила злочин, сплинули строки давності); 3) злочин розкрито, але особа не підлягає кримінальній відповідальності; 4) існують обставини, які вказують на неможливість повторного провадження у справі [236, с. 8—9].

І. Н. Пустова вважає, що класифікувати підстави закриття кримінального провадження можливо за такими ознаками: 1) за ступенем обов'язковості — імперативні та альтернативні; 2) за необхідністю отримати погодження особи — закриття провадження залежно від наявності чи відсутності заперечень; 3) залежно від самостійності прийняття рішення — одноособові та такі, які потребують погодження прокурора; 4) за наявністю додаткових умов — умовні та безумовні [186, с. 18].

Проте більша частина вчених все ж переконані в тому, що доцільно виділяти серед підстав закриття кримінального провадження реабілітуючі та nereабілітуючі [8, с. 25; 82, с. 5; 109, с. 478; 112, с. 524; 118, с. 57; 123, с. 260; 149, с. 57]. При цьому одні автори вважають, що усі підстави закриття кримінального провадження є реабілітуючими [116, с. 45]. Інші, у свою чергу, поділяють їх на менші групи.

В. М. Савицький та А. М. Ларін визнають, що підстави закриття кримінального провадження можна поділити на реабілітуючі, нейтральні (не пов'язані з вирішенням питання про винуватість чи невинуватість особи) та nereабілітуючі (тобто такі, що ганьблять особу) [227, с. 45].

А. А. Петуховський, у свою чергу, вважає, що ці підстави можна поділити на чотири групи: реабілітуючі, nereабілітуючі, підстави, які констатують неможливість повторного розслідування внаслідок існування нескасованої постанови про закриття кримінальної справи компетентного органу, та інші підстави, які виключають провадження у справі щодо певної категорії осіб, які не передбачено кримінальним процесуальним законодавством [168, с. 5—6].

Слід зазначити, що до прийняття КПК 2012 р. проблема класифікації підстав закриття кримінальних справ була гострою. Причиною цього можна назвати відсутність класифікації у самому кодексі. Усі підстави були передбачені у ст. 6 та 7-3 КПК 1960 р. У самій ст. 6 також не прослідковувалась чітка система, що ще більше за-

плутувало науковців та практиків. Тож достатньо суттєвим кроком на шляху до покращання кримінального-процесуального законодавства можна назвати чіткий та єдиний перелік підстав закриття кримінального провадження. Тепер усі підстави закріплено у ст. 284 КПК. Більше того, законодавець їх розподілив на дві групи.

Так, у ч. 1 ст. 284 КПК передбачено такі дев'ять підстав закриття кримінального провадження: встановлена відсутність події кримінального правопорушення; відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді та вичерпані можливості їх отримати; набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою; помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого; існує вирок щодо того самого обвинувачення, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження з того самого обвинувачення; потерпілий або представник відмовився від обвинувачення в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення; стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу; стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені ст. 212 Кримінального кодексу України, досягнутий податковий компроміс відповідно до підрозд. 9-2 розд. XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України. Ч. 2 ст. 284 КПК зазначає, що кримінальне провадження закривається судом у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності, якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення та якщо досягнуто податковий компроміс у справах про кримінальні правопорушення, передбачені ст. 212 Кримінального кодексу України, відповідно до підрозд. 9-2 розд. XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України.

Вбачається логічним зазначити, що дані підстави закриття кримінального провадження розподілені саме за суб'єктивним принципом, тобто відповідно до того суб'єкта, який може прийняти відповідне рішення. У першому випадку рішення про закриття кримінального провадження приймає слідчий чи прокурор. Відповідно в ч. 2 ст. 284 КПК передбачено підстави, за якими остаточне процесуальне рішення приймає виключно суд, про що чітко зазначено. Проте в цій частині законодавець прямо наголошує, що провадження закривається виключно судом, а у ч. 1 цієї самої статті мова про слідчого чи прокурора не йде. Це пояснюється тим, що ч. 7 ст. 284 КПК зазначає, що у випадку виявлення підстав закриття кримінального

провадження, зазначених у ч. 1 ст. 284 КПК, вже під час судового розгляду, суд повинен ухвалити виправдувальний вирок чи постановити ухвалу про закриття кримінального провадження¹.

Обов'язково слід зауважити, що розподіл підстав закриття кримінального провадження на реабілітуючі та nereабілітуючі в КПК не закріплений. Тож чіткого визначення, в яких саме випадках особа може вимагати компенсацію від уповноважених органів, а коли — ні, немає. Отже, доцільним вбачається закріпити відповідні положення у КПК, зазначивши, які саме підстави є реабілітуючими, а які — ні. З такою думкою також погоджується більшість опитаних респондентів — 57 % (116 осіб із 202 опитаних) (Додаток А, п. 4).

Таким чином, здійснивши аналіз існуючих класифікацій підстав закриття кримінального провадження та визначивши їх суть, можна якісно охарактеризувати всі зазначені підстави. Перш за все необхідно звернути увагу на певні особливості формулювання підстав закриття кримінального провадження.

Так, першою підставною закриття кримінального провадження є відсутність події кримінального правопорушення². Вважається, що таке формулювання є досить влучне. Хоча з приводу деяких аспектів думки вчених все ж розходяться. Так, Л. М. Карнеєва пропонувала внести зміни до законодавства, зазначаючи не відсутність події злочину, а «відсутність події (діяння), яке підлягає розслідуванню» [77, с. 17]. А. Я. Дубинський, у свою чергу, вважає, що доцільно було б об'єднати ці дві підстави в одну, яка б передбачала закриття кримінального провадження у випадку, якщо не був скоєний злочин [56, с. 70].

¹ Одночасно умовою розподілу підстав закриття кримінального провадження може бути і стадія, на якій таке рішення приймається. У даному випадку вбачається зв'язок між суб'єктом, який приймає рішення, та відповідною стадією. Якщо правомочними суб'єктами є слідчий та прокурор, то і закриття буде відбуватися на стадії досудового розслідування. Відповідно прийняти остаточне рішення на стадії судового розгляду вправі лише суд. Хоча і такий розподіл повинен узгоджуватися з ч. 6 ст. 284 КПК.

² Нині у відповідних статтях КПК використовується поняття «кримінальне правопорушення», а не «злочин». Це пов'язано з внесенням до КПК нових положень щодо розслідування кримінальних проступків. Таким чином, можна дійти висновку, що формулювання «кримінальне правопорушення» у КПК означає, що підстави закриття кримінального провадження є однаковими як для злочинів, так і для кримінальних проступків. Отже, використання терміну «склад злочину» чи «склад правопорушення» має більше кримінальну, ніж кримінально-процесуальну природу, але саме на порядок закриття кримінального провадження таке формулювання не впливає.

Вважається, що закриття кримінального провадження за відсутності події правопорушення має застосовуватися у випадках, якщо: 1) встановлено, що не було самого факту, для розслідування якого розпочато провадження; 2) встановлено, що сама подія мала місце, однак її не можна визнати кримінальним правопорушенням, бо вона була результатом дії стихійного лиха, фізіологічних процесів тощо; 3) встановлено, що подія мала місце, проте не була кримінальним правопорушенням, оскільки пов'язана з діями потерпілого, а не сторонніх осіб (самогубство, нещасні випадки на виробництві тощо) [111, с. 558].

Закриття кримінального провадження у випадку відсутності події правопорушення є обов'язком, а не правом уповноваженої особи, яке також надає можливість особі, права якої були порушені, вимагати компенсацію шкоди у порядку, визначеному ст. 130 КПК.

Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК кримінальне провадження може бути закрите у зв'язку з відсутністю в діянні особи складу кримінального правопорушення. Основною ознакою такого звільнення є відсутність хоча б одного з елементів складу правопорушення: об'єкт, суб'єкт, об'єктивна чи суб'єктивна сторона (крім випадків визнання особи неосудною або недосягнення віку кримінальної відповідальності). У такому випадку законодавець, виходячи з положень кримінального та кримінального процесуального законодавства, підкреслює неможливість проведення досудового розслідування та обов'язок уповноваженого органу закрити провадження. Деякі науковці відносять до цієї підстави також і непричетність особи до злочину [107, с. 420]. Аналогічної думки дотримується більшість опитаних працівників правоохоронних органів — 67 % (136 осіб із 202) (Додаток А, п. 5). Однак у даному випадку необхідно роз'яснити певні протиріччя.

Так, п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК зазначає, що кримінальне провадження закривається у разі невстановлення достатності доказів для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримання. За недоведеністю участі особи у вчиненні кримінального правопорушення провадження може бути закритим у випадку, коли особа була притягнута як підозрюваний у цьому провадженні, але в ході подальшого розслідування слідчий чи прокурор дійшов висновку, що зібраних ним доказів недостатньо для обвинувачення і всі можливості для збирання додаткових доказів вичерпані [111, с. 558].

Таким чином, можна дійти висновку, що у випадку непричетності особи до вчинення злочину кримінальне провадження має

закриватися саме за підстав невстановлення достатності доказів для доведення вини, а не відсутності складу злочину. Більше того, існують і значні відмінності в подальшому кримінальному провадженні. Так, у випадку його закриття у зв'язку з відсутністю складу злочину відповідна посадова особа своїм рішенням встановлює недоцільність подальшого провадження через відсутність одного з елементів складу злочину, тобто злочин виключається у принципі. У випадку недоведеності вини особи слідчий (прокурор) закриває провадження щодо окремої особи, проте він не вирішує долю самого правопорушення. Просто слідчий робить висновок про те, що злочин вчинила інша особа. Таке закриття кримінального провадження залишає кримінальне правопорушення нерозкритим, і у зв'язку з цим слідчий зобов'язаний застосувати всі заходи щодо встановлення осіб, які його вчинили. Тобто у випадку непричетності особи до вчиненого кримінального правопорушення таке провадження слід виділити в окреме провадження та винести постанову про його закриття. Саме ж досудове розслідування повинно продовжуватися. Однак чіткої вказівки на такий порядок в чинному КПК немає, що наштовхує на думку про необхідність удосконалення даних правових положень. Так, О. В. Капліна пропонує внести зміни у відповідні положення КПК та виділити 2 окремі види постанов про закриття кримінального провадження — Постанову про закриття кримінального провадження щодо особи та Постанову про закриття кримінального провадження [76]. Таким чином, на законодавчому рівні будуть усунені будь-які суперечності, що лише покращить правозастосовну діяльність.

Наступною підставою закриття кримінального провадження є набрання чинності законом, яким скасовується кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою. Тобто законодавець виділив як окрему підставу декриміналізацію злочинних діянь, хоча прийняття закону, який скасовує кримінальну відповідальність за кримінальне правопорушення, виключає дане діяння з Кримінального кодексу, тобто фактично скасовує об'єктивну сторону злочину (чи проступку). Але саме наявність такої підстави підкреслює неможливість та, відповідно, недоцільність закриття кримінального провадження за відсутності складу правопорушення у випадку його законодавчої декриміналізації, бо в такому випадку це дозволяє особі вимагати відшкодування шкоди від відповідних посадових осіб. Проте у даному випадку правоохоронні органи діяли в рамках чинного (на момент здійснення досудового розслідування) кримінального та кримінального процесуального законодавства. А відшкодування

шкоди за правомірні дії не відповідає загальним правовим принципам. Таким чином, слід зазначити, що введення в КПК такої підстави (у Кодексі 1960 р. такої підстави не було) є позитивним зрушенням, що відповідає принципу законності та справедливості. Але виникають інші питання.

Так, дану підставу для закриття кримінального провадження можна використовувати лише з моменту набрання чинності відповідного закону (п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК). Згідно зі ст. 4 КК закон про кримінальну відповідальність набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше від дня його опублікування. Ст. 5 КК передбачає зворотню дію закону у часі, що декриміналізує злочинні діяння. У той самий час не зовсім зрозуміло, як має діяти слідчий у випадку, коли відповідний закон було прийнято, але він ще не вступив у дію. Очевидно, що слід діяти у рамках чинного законодавства. Тобто у випадку, якщо спливає строк досудового розслідування, слідчий, здійснивши всі можливі дії та маючи достатню сукупність доказів для доведення вини підозрюваного, повинен скласти обвинувальний акт та направити його до суду.

Проте виникає питання щодо дій суду в ситуації, коли до нього надійшло провадження, з приводу якого набрав чинності закон, яким скасовується кримінальна відповідальність. Ч. 7 ст. 284 КПК передбачає можливість ухвалити виправдувальний вирок (у випадку виявлення обставин, передбачених п. 1, 2 ч. 1 ст. 284 КПК) або закрити кримінальне провадження (відповідно п. 5, 6, 7, 8). Тобто до даного переліку не ввійшли дві підстави: невстановлення достатності доказів та, відповідно, декриміналізація діяння.

У першому випадку цілком очевидно, що суд приймає виправдувальний вирок, що прямо відповідає принципу презумпції невинуватості (ч. 2 ст. 17 КПК). Однак незрозуміло, як суду слід діяти у другому випадку. Тож треба констатувати наявність прогалини у правовому регулюванні. Дану прогалину можливо досить легко усунути, якщо внести відповідні зміни до ч. 6 ст. 284 КПК та зазначити, що у випадку набрання чинності закону, що скасовує кримінальну відповідальність, суд своєю ухвалою закриває кримінальне провадження.

Наступною підставою закриття кримінального провадження є смерть підозрюваного, обвинуваченого, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого. Як зазначає ст. 42 КПК, підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому чинним КПК, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою

у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжиті заходи для вручення. У даному випадку законодавець підкреслює, що таке закриття провадження можливе тільки щодо підозрюваного чи обвинуваченого. Однак ситуація, коли винна (на думку слідчого чи прокурора) особа померла до повідомлення їй про підозру, чинним кримінальним процесуальним законодавством не врегульована. Крім того, кодекс не зазначає, хто саме має право звернутися із заявою про продовження досудового розслідування з метою реабілітації померлої особи, тобто коло таких суб'єктів не обмежене лише близькими родичами.

З одного боку, таке положення краще забезпечує права померлого, реалізуючи принцип справедливості, з другого — відсутність чіткої вказівки на коло суб'єктів може спричинити плутанину. Так, можлива ситуація, коли реабілітація померлої особи, якій було повідомлено про підозру, вигідна перш за все стороннім особам чи організаціям, з якими таку особу асоціюють. Таким чином, реабілітація особи стає не стільки метою, скільки засобом досягнення інших цілей. У той самий час близькі родичі можуть заперечувати проти продовження досудового розслідування. Очевидно, що в даному випадку слідчий повинен надати перевагу рішенням близького родича. Проте чіткої вказівки в КПК на це немає. А у разі значної зацікавленості з боку громадськості до розслідування рішення виглядає не настільки очевидним. У такому випадку на рішення слідчого буде впливати суспільна думка, яка не завжди відповідає дійсному стану речей, а отже може негативно вплинути на його об'єктивність. І навіть незважаючи на те, що більшість опитаних респондентів відмовило би в продовженні досудового розслідування у випадку звернення до них лише представників громадських організацій (70 %), 54 особи з 202 опитаних врахували б думку громадськості при винесенні рішення про закриття кримінального провадження (Додаток А, п. 6). Цілком очевидно, що за значної уваги з боку населення кількість слідчих, які не закриють таке провадження, збільшиться.

Але ж законодавчо обмежувати коло осіб, які можуть вимагати продовження досудового розслідування, також недоцільно, бо в такому випадку неможлива реабілітація померлої особи, в якій взагалі немає родичів. Крім того, сторонні особи та громадські організації можуть вимагати продовження досудового розслідування виключно з метою відстоювання чесного імені померлого, не маючи

при цьому ніякої особистої зацікавленості. Таким чином, можна дійти висновку, що змін потребує сама процедура закриття кримінального провадження. У КПК повинна бути чітка вказівка, що у разі розбіжностей позицій щодо продовження досудового розслідування між близькими родичами померлого та іншими особами перевага повинна надаватися близьким родичам.

Як наголошує п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК, кримінальне провадження закривається і у тому випадку, коли існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню. Таким чином законодавець закріплює один із конституційних принципів, а саме недопустимість двічі притягнути особу до відповідальності за одне й те саме правопорушення, паралельно закріпивши аналогічне положення в частині КПК, що стосується принципів (ст. 19 КПК). Цей принцип передбачений і в інших міжнародних договорах, обов'язок щодо виконання яких взяла на себе Україна (п. 7 ст. 14 Міжнародного пакту про громадські та політичні права, протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 4)).

Головною підставою такого закриття кримінального провадження є однаковість обвинувачення, яке висувається особі. Пункт 13 ч. 1 ст. 3 КПК визначає обвинувачення як твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, визначеному КПК. Тобто в даному випадку відповідна посадова особи при закритті кримінального провадження повинна впевнитися, що попереднє обвинувачення було висунуте тій само особі за те саме правопорушення. У разі вчинення нового правопорушення чи правопорушення, яке розрізняється у часі його вчинення, така підстава закриття кримінального провадження не застосовується.

Проте деякі вчені слушно зазначають, що перелік підстав закриття кримінального провадження, визначений у п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК, слід доповнити положенням про те, що провадження закривається і у тому разі, якщо є не скасована постанова слідчого, прокурора про закриття провадження по тому самому обвинуваченню [111, с. 558]. Така думка здається цілком слушною, бо закриття провадження є безумовною формою закінчення досудового розслідування. Якщо зацікавлені особи незгодні з постановою про закриття кримінального провадження, їм надається строк, протягом якого вони таку постанову можуть оскаржити. Проте в подальшому, у тому разі коли постанова не була оскаржена та скасована, щодо

особи не може бути розпочато повторне досудове розслідування, бо це буде прямо суперечити основним принципам, які зазначено вище. З думкою про необхідність п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК доповнити положенням про те, що провадження закривається і у тому разі, якщо є нескасована постанова слідчого, прокурора про закриття провадження по тому самому обвинуваченню, погодилась також переважна більшість опитаних респондентів (76 %) (Додаток А, п. 7).

Наступною підставою закриття кримінального провадження є відмова потерпілого від обвинувачення в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення (п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК). Порівняно з КПК 1960 р. у КПК 2012 р. значно розширене коло правопорушень, досудове розслідування яких має починатись лише після заяви потерпілого, а у випадку відмови потерпілого від обвинувачення таке провадження повинно закриватись. Також законодавець розподілив усі кримінальні правопорушення за групами, обмеживши коло осіб, які мають право подавати заяву як потерпілі. Так, у п. 1 ч. 1 ст. 477 КПК надав перелік правопорушень, в яких ніяких обмежень немає. В п. 2 та п. 3 даної статті законодавець обмежив коло осіб, зазначивши, що такі правопорушення є підставною приватного обвинувачення лише у випадку вчинення їх чоловіком (дружиною), близькими родичем чи найманим працівником. Тобто у випадку вчинення відповідних правопорушень будь-якою іншою особою вони виходять за рамки приватного обвинувачення, і таке кримінальне провадження не може бути закрите лише за заявою потерпілого.

Збільшивши кількість правопорушень, які повинні розслідуватись в порядку приватного обвинувачення, законодавець спробував гуманізувати систему кримінального провадження, чітко окресливши межу між шкодою, яка була завдана усьому суспільству та/чи державі, та шкодою, яка має приватний характер і стосується вузького кола осіб. У той самий час, порівнюючи подібні положення КПК 1960 р., деякі зміни вважаються сумнівними.

Так, згідно з ч. 3 ст. 27 КПК 1960 р. прокурор мав право порушувати справу у формі приватного обвинувачення і за відсутності скарги потерпілого. Відбувалось це у зв'язку з особливим громадським значенням злочину, чи коли потерпілий через свій безпорадний стан, залежність від обвинуваченого чи з інших причин не може захистити свої законні інтереси. У такому випадку, відповідно, відмова потерпілого від обвинувачення не була підставою для закриття кримінального провадження. Таким чином, уповноважені посадові особи контролювали законність при порушенні та

закритті кримінальної справи у формі приватного обвинувачення, в необхідних випадках втручаючись у цей процес.

На даний момент такої можливості у прокурора немає, що може суттєво погіршити становище потерпілого, особливо в тому випадку, коли особа знаходиться в прямій залежності від підозрюваного та фактично позбавлена можливості самостійно вчиняти певні процесуальні дії. У такій ситуації ще більше дивує контроль з боку відповідних державних органів за реалізацією зацікавленими особами своїх прав та інтересів при примиренні підозрюваного з потерпілим у кримінальному провадженні у формі публічного обвинувачення. Так, при укладанні угоди про примирення суд повинен переконатися, що укладення угоди є добровільним (ч. 6 ст. 474 КПК), а у випадку порушення прав, свобод чи інтересів сторін, у т. ч. потерпілого, він має право відмовити в затвердженні угоди (п. 3 ч. 7 ст. 474 КПК).

Тож складається думка, що у випадку примирення потерпілого та підозрюваного при розслідуванні правопорушення у формі приватного обвинувачення інтереси сторін державні органи не цікавлять. Така позиція законодавця може значно зашкодити зацікавленим особам реалізувати своє право на відшкодування шкоди. Саме тому вбачається необхідним задля попередження можливих правопорушень внести відповідні зміни до кодексу та дозволити прокурору у виключних випадках втручатися в кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення (за приклад можна взяти відповідні положення КПК 1960 р.).

У свою чергу виникають певні питання щодо співвідношення таких форм закінчення досудового розслідування, як закриття кримінального провадження у випадку відмови потерпілого від обвинувачення в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення та направлення до суду обвинувального акта разом з угодою про примирення. Як зазначає ч. 3 ст. 469 КПК, угода про примирення може бути укладена в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. У той самий час слід наголосити, що чинний КПК чітко не передбачає обов'язкові умови, за яких угода про примирення може бути укладена. Ст. 471 КПК вказує, що в такій угоді має бути зазначений розмір шкоди та порядок її відшкодування. Але підозрюваний (обвинувачений) у випадку досягнення згоди з потерпілим може вчинити й інші дії, які не пов'язані з відшкодуванням шкоди, проте все одно є достатніми для укладення та подальшого затвердження угоди. Поряд з цим також необхідно зауважити, що на суд не покладається обов'язок

перевіряти дотримання прав підозрюваного саме в частині відшкодування шкоди. Отже можна дійти висновку, що в деяких угодах про примирення відшкодування шкоди буде лише формальною складовою частиною. У такому випадку основною умовою застосування до підозрюваного (обвинуваченого) покарання, яке передбачене угодою, є сама воля потерпілого, тобто його формальна відмова від обвинувачення. Саме такі форми закінчення досудового розслідування, як закриття кримінального провадження за підстави, передбаченої п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК та направлення обвинувального акта до суду разом з підписаною угодою про примирення, по суті є вираженням двох різних наслідків за однієї і тієї самої умови — відмова підозрюваного від обвинувачення. Проте в першому випадку до особи, яка вчинила правопорушення, не будуть застосовуватися покарання (навіть і мінімальні) та ніякі правові обмеження (наприклад судимість). Таким чином, необхідно констатувати невизначеність подальшого порядку досудового розслідування у випадку відмови потерпілого від обвинувачення в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Слідчий може як закрити кримінальне провадження, так і проінформувати відповідних учасників кримінального провадження про можливість укладення угоди про примирення. У такому випадку подальший розвиток кримінального провадження повинен вирішувати потерпілий, який має дати слідчому чітку відповідь — чи прагне він притягнути підозрюваного до кримінальної відповідальності. Однак також слід наголосити, що відмова потерпілого від обвинувачення є безумовною підставою для закриття кримінального провадження (ч. 4 ст. 26 КПК), а отже, слідчому фактично надається право проігнорувати укладання угоди в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення та закрити кримінальне провадження (незважаючи на думку потерпілого щодо призначення до підозрюваного певного покарання).

Саме за даним питанням соціологічне опитування працівників правоохоронних органів досягло несподіваних результатів. Так, на питання: «Чи може прокурор відмовити у закритті кримінального провадження у випадку відмови потерпілого від обвинувачення в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення (п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК)?» 104 особи з 202 опитаних відповіли «Ні» (51 %). Однак діаметрально протилежну точку зору («Так, якщо потерпілий наполягає на укладенні угоди») підтримало 38 % опитаних респондентів. 7 % опитаних вказали: «Так, якщо підозрюваний наполягає на укладенні угоди», 4 % надали власні відповіді. Саме такі серйозні розбіжності між опитаними вказують на необхідність

подальшого удосконалення відповідного положення чинного КПК (Додаток А, п. 8).

Згідно з п. 8 ч. 1 ст. 284 КПК кримінальне провадження закривається стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу. Це положення перейшло з КПК 1960 р. майже без змін. Проте у самому КПК 1960 р. норма з'явилася порівняно нещодавно — у 2010 р.

Цим положенням законодавець забезпечує одне з міжнародних правил, яке називається «ad hoc», або «правило спеціалізації». Відповідно до цього правила видана особа не може переслідуватись, засуджуватись або затримуватись з метою виконання вироку чи постанови про утримання під вартою ні за яке правопорушення, вчинене до її видачі, крім правопорушення, за яке вона була видана, і її особиста свобода за жодних інших причин не може обмежуватись (п. 1 ст. 14 Європейської конвенції про видачу правопорушників). Відповідне правило зазначено у ст. 576 КПК, яка підкреслює значимість імплементації міжнародних договорів у чинне вітчизняне законодавство. Кримінальне провадження щодо виданої особи має обмежуватись застереженнями, які зазначила країна, яка цю особу видала. У випадку наявності щодо особи інших кримінальних проваджень вони повинні бути виділені в окремі провадження згідно зі ст. 217 КПК та негайно закриті саме за даної підстави. Хоча існує й інша позиція, згідно з якою відсутність згоди держави, яка видала особу, є не підставою закриття кримінального провадження, а підставою для зупинення досудового розслідування [237, с. 5]. З одного боку, така позиція здається слушною, адже держава, яка не бажає видавати особу, може у будь-який момент змінити свою позицію щодо даного питання (досить часто це питання залежить від політичних факторів, які є достатньо мінливими). З іншого боку — це може затягнути досудове розслідування на невизначений час, що є негативним показником.

Пункт 9 ч. 1 ст. 284 КПК зазначає, що кримінальне провадження на стадії досудового розслідування закривається у тому разі, коли стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені ст. 212 Кримінального кодексу України, досягнутий податковий компроміс відповідно до підрозд. 9-2 розд. XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України. За аналогічної підстави закривається кримінальне провадження на судових стадіях (п. 3 ч. 2 ст. 284 КПК). У ст. 1 підрозд. 9-2 розд. XX «Перехідні положення» ПК України вказано, що податковий компроміс — це режим звільнення від юридичної відповідальності платників подат-

ків та/або їх посадових (службових) осіб за заниження податкових зобов'язань з податку на прибуток підприємств та/або податку на додану вартість за будь-які податкові періоди до 1 квітня 2014 р. з урахуванням строків давності, встановлених ст. 102 ПК України. І таке визначення податкового компромісу викликає певні питання.

Очевидно, що якщо податковий компроміс — це режим звільнення від юридичної відповідальності, то мова повинна йти саме про звільнення від відповідальності (у даному випадку — кримінальної). Проте до розд. IX КК України (Звільнення від кримінальної відповідальності) жодних змін не було внесено. Не дозволяє дійти висновку про можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності і ч. 5 ст. 212 КК України (єдина стаття КК України, яка зазнала змін у зв'язку з нормативним закріпленням податкового компромісу). Дане положення зазначає, що діяння, передбачені ч. 1—3 ст. 212 КК України, не вважаються умисним ухиленням від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), якщо платник податків досяг податкового компромісу відповідно до підрозд. 9-2 розд. XX «Перехідні положення» ПК України. Таким чином, можна зробити єдиний висновок: досягнення податкового компромісу не тягне за собою звільнення особи від кримінальної відповідальності, а лише дозволяє закрити кримінальне провадження. Однак така процедура закриття кримінального провадження також викликає певні питання.

У ч. 4 ст. 284 КПК України вказано, що у випадку досягнення податкового компромісу та якщо жодній особі не було повідомлено про підозру, слідчий може своєю постановою закрити таке кримінальне провадження. Проте чи взагалі можлива така ситуація? У ПК України вказується, що податковий компроміс стосується лише платників податків та/або їх посадових (службових) осіб, які занижили податкові зобов'язання з податку на прибуток підприємств та/або податку на додану вартість. Але якщо жодній особі не було повідомлено про підозру, який саме суб'єкт кримінального провадження може подати клопотання до слідчого чи прокурору про закриття кримінального провадження? Ст. 212 КК України чітко вказує на умисел як обов'язкову умову вчинення даного правопорушення. Але якщо невідома особа — звідки можна дізнатися про її умисел?

Крім того, незрозумілими є часові рамки такого закриття кримінального провадження. У ПК України чітко зазначено, що податковий компроміс поширюється на заниження податкових зобов'язань з податку на прибуток підприємств та/або податку на додану

вартість за будь-які податкові періоди до 1 квітня 2014 р. з урахуванням строків давності, встановлених ст. 102 ПК України (1095 днів з дня, що настає за останнім днем граничного строку подання податкової декларації, а якщо така декларація була подана пізніше, — за днем її фактичного подання). Для того щоб скористатися даними преференціями, платник податку повинен був звернутися до уповноважених органів протягом 90 днів з моменту набрання чинності законом, яким вносяться відповідні зміни до ПК України (з 17 січня по 16 квітня 2015 р. включно). Таким чином, дана підстава закриття кримінального провадження діє лише незначний проміжок часу, після чого стає абсолютно непотрібною. Тому виникають питання про доцільність внесення таких змін до КПК України. Більше того, на це вказує і ч. 5 ст. 212 КК України, де чітко зазначено, що у випадку досягнення податкового компромісу дії, передбачені ч. 1—3 ст. 212 КК України, не вважаються умисними. Отже в даному випадку мова йде саме про відсутність складу злочину, що є самостійною підставою закриття кримінального провадження.

Можна з впевненістю стверджувати, що введення податкового компромісу є прогресивним кроком з боку законодавця на шляху до полегшення податкового тягаря. Однак сама процедура закриття кримінального провадження у зв'язку з досягненням податкового компромісу потребує суттєвого вдосконалення.

Інший блок підстав об'єднує в собі підстави, за якими закрити кримінальне провадження може лише суд і тільки на стадії судового розгляду. Однак слід зауважити, що закриття кримінального провадження судом не є формою закінчення досудового розслідування, а отже, виходить за рамки даного дослідження. Хоча і тут необхідно зробити певну ремарку.

Згідно з п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК України кримінальне провадження закривається судом у зв'язку із звільненням особи від кримінальної відповідальності. Ст. 49 КК України зазначає, що особа звільняється від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності. Відповідно у такому випадку суд виносить ухвалу про закриття кримінального провадження. Але незрозуміло, що відбувається з кримінальним провадженням у тому випадку, якщо жодній особі не було повідомлено про підозру, а строк давності закінчився. КПК 1960 р. регулював таку ситуацію. Так, ч. 3 ст. 11-1 КПК 1960 р. зазначала, що якщо в ході дізнання та досудового слідства протягом строків, зазначених у ч. 1 ст. 49 КК, не встановлено особу, яка вчинила злочин, прокурор або слідчий за згодою прокурора направляє кримі-

нальну справу до суду для винесення рішення про її закриття. Однак аналогічної норми в чинному КПК немає. Тож на даний момент цілком імовірно є ситуація накопичення кримінальних проваджень, в яких не було встановлено (і, як правило, не буде встановлено) особу, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Отже цілком очевидним є висновок про необхідність доповнення ч. 2 ст. 284 КПК України положенням про те, що у випадку закінчення строку давності притягнення особи до кримінальної відповідальності та у випадку неповідомлення жодній особі про підозру слідчий надсилає кримінальне провадження до суду, де суддя дане провадження закриває. З такою думкою погоджуються 82 % опитаних респондентів (Додаток А, п. 16).

Також до чинного КПК були внесені зміни у зв'язку з визнанням юридичної особи суб'єктом злочину. Деяких змін зазнав також інститут закриття кримінального провадження. Так, була введена нова ч. 3 ст. 284 КПК, яка, у свою чергу, складається з двох абзаців. Перший вказує на підстави закриття кримінального провадження стосовно юридичної особи, другий — на деякі особливості такого закриття.

Так, з абзацу 1 ч. 3 ст. 284 КПК випливає, що провадження щодо юридичної особи підлягає закриттю у разі встановлення відсутності підстав для застосування до неї заходів кримінально-правового характеру, закриття кримінального провадження чи ухвалення виправдувального вироку щодо уповноваженої особи юридичної особи. Отже, дане положення визначає одразу три підстави закриття кримінального провадження, які слід проаналізувати окремо.

Першою підставною закриття провадження щодо юридичної особи є відсутність підстав для застосування до неї заходів кримінально-правового характеру. Ст. 96-3 КК зазначає, що підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є вчинення її уповноваженою особою або за дорученням чи наказом, за змовою та в співучасті, або іншим шляхом від імені та в інтересах юридичної особи певних злочинів, перелік яких наданий відповідним положенням КК України. Отже, підстави закриття кримінального провадження щодо юридичної особи такі:

1. Невчинення зазначеними суб'єктами кримінального правопорушення. Таким чином, мова йде про відсутність події злочину, що вже передбачено ч. 1 ст. 284 КПК України.

2. Вчинення відповідного кримінального правопорушення неналежним суб'єктом. Як відомо, суб'єкт є елементом складу злочину.

Відповідно вчинення будь-якого кримінального правопорушення належним суб'єктом буде вказувати на відсутність складу злочину, що є підставою для закриття кримінального провадження (п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК).

3. Вчинення злочину, який не зазначений в ст. 96³ КК України, що знову вказує на відсутність події злочину, про що вже йшла мова.

Таким чином, не зовсім зрозуміло, що саме малося на увазі, коли мова йшла про закриття провадження щодо юридичної особи за відсутності підстав для застосування до неї заходів кримінально-правового характеру, тому що всі вони вже наведені в ч. 1 ст. 284 КПК, а отже, дублювати їх сенсу немає.

Частина 3 ст. 284 КПК зазначає, що «провадження щодо юридичної особи підлягає закриттю у разі... закриття кримінального провадження... щодо уповноваженої особи юридичної особи». Згідно з ч. 8 ст. 214 КПК відомості про юридичну особу вносяться слідчим або прокурором до ЄРДР негайно після вручення особі повідомлення про підозру у вчиненні від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого злочину з тих, що передбачено відповідним положенням КК. Провадження щодо юридичної особи здійснюється одночасно з відповідним кримінальним провадженням, в якому особі повідомлено про підозру. Тобто кримінальне провадження щодо юридичної особи нерозривно пов'язане з провадженням щодо фізичної особи та не може існувати саме по собі. Відповідно у випадку закриття провадження щодо фізичної особи провадження щодо юридичної особи також підлягає закриттю. Аналогічна ситуація складається і у випадку ухвалення виправдувального вироку щодо уповноваженої особи юридичної особи.

Однак ч. 3 ст. 284 КПК не вказує, чи можуть застосовуватися підстави закриття кримінального провадження, які містяться в ч. 1 та 2 ст. 284 КПК, для закриття такого провадження саме щодо юридичної особи. Чи є смерть особи (у даному випадку — ліквідація юридичної особи) підставою для закриття кримінального провадження? Чи може/повинна юридична особа нести кримінальну відповідальність, якщо її було ліквідовано та чи буде ліквідація легальною можливістю уникнути кримінальної відповідальності? На ці відповіді чинний КПК відповіді не дає.

Абзац 2 ч. 3 ст. 284 КПК вказує на те, що рішення про закриття кримінального провадження приймається лише прокурором або судом. Причому суд може це зробити шляхом винесення ухвали або обвинувального вироку. Рішення про закриття провадження щодо

юридичної особи може бути оскаржене в порядку, встановленому КПК. Строк оскарження відповідних рішень залежить від форми самого рішення, на основі якого було закрито кримінальне провадження щодо юридичної особи: на постанову прокурора — 10 днів з моменту отримання відповідного рішення, на ухвалу суду — 7 днів з дня її оголошення, на вирок суду — 30 днів з дня його проголошення.

Як вже зазначалося, закриття кримінального провадження є однією з форм закінчення досудового розслідування чи судового розгляду, яка поряд з іншими формами також забезпечує законність під час кримінального провадження, виконуючи одне із основних завдань кримінального провадження — щоб жоден невинуватий не був обвинувачений чи засуджений. У той самий час серед працівників правоохоронних органів досить поширена інша точка зору.

Існує думка згідно з якою закриття кримінального провадження є результатом невдалого досудового розслідування. С. В. Довгополов вважає, що це пов'язано із специфікою відомчого контролю та звітністю органів досудового розслідування [48]. Так, співробітники правоохоронних органів повинні надавати безпосередньому керівництву узагальнену статистику, яка відображає рівень їх роботи. До цих звітів серед інших показників входить і кількість кримінальних проваджень, закінчених розслідуванням і направлених до суду, кількість закритих проваджень, кількість проваджень, в яких особи, що скоїли злочин, не встановлені. Відповідно незабезпечення середнього показника продуктивності слідчого є негативним результатом, за що відповідний працівник може бути притягнений до дисциплінарної відповідальності. У збільшенні кількості направлених до суду проваджень зацікавлений і прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва (ч. 2 ст. 36 КПК). Таким чином, і слідчий, і прокурор зацікавлені в обвинувальному «нахилі» своєї діяльності, що відповідно негативним чином впливає на реалізацію прав підозрюваного.

Проте така позиція не повинна впливати на винесення остаточного рішення уповноваженою особою. Таке рішення, перш за все, повинно бути законним, вмотивованим та обґрунтованим. Закриття кримінального провадження повинно відповідати фактичним даним, які є у розпорядженні слідчого, на підставі яких він буде приймати відповідне рішення. Така дія слідчого деякою мірою усуває шкоду підозрюваному і може бути результатом того, що «слідчому вдалося завдяки своєму досвіду та майстерності внести ясність

у складні, заплутані обставини справи» [80, с. 101]. М. М. Михеєнко та В. П. Шибіко вважають, що законне і обґрунтоване закриття кримінальної справи забезпечує виконання завдань кримінального процесу та гарантує незастосування кримінального покарання до тих осіб, які винні у вчиненні злочину, що не представляють суспільної небезпеки і можуть бути виправлені та перевиховані шляхом застосування специфічних засобів примусу, відмінних від кримінального покарання [147, с. 287].

Проте ситуації, коли кримінальні провадження направляються до суду «для галочки», не поодинокі. Тож задля подолання такої негативної тенденції слід змінювати форму контролю за правоохоронними органами.

Позитивним зрушенням у цій ситуації можна назвати введення Єдиного реєстру досудових розслідувань. Так, ч. 3 ст. 214 КПК передбачає обов'язок слідчого вносити до ЄРДР усі заяви, які він отримує. Тож тепер від слідчого не залежить, в яких випадках досудове розслідування починається, а в яких — ні. Для порівняння, у КПК 1960 р. слідчий мав здійснити перевірку заяви про злочин та винести постанову про порушення кримінальної справи або про відмову в її порушенні. У такому випадку при закритті кримінальної справи слідчий ніби підтверджував, що перевірка відповідної заяви була проведена неякісно. Проте на даний момент слідчий не впливає на початок досудового розслідування.

Однак така новела має і негативні наслідки. Збільшення кількості проваджень не сприяє якісному розслідуванню, що, у свою чергу, є причиною порушення законних прав та інтересів учасників кримінального провадження.

У випадку виявлення підстав, передбачених ч. 1 та 2 ст. 284 КПК, слідчий закриває кримінальне провадження. Але сам процес закриття провадження не може зводитися лише до винесення відповідної постанови. Це багатогранний процес, який включає цілий спектр дій, «багатий за змістом необхідний етап роботи, який передує винесенню остаточного рішення» [88, с. 48]. На думку Г. М. Мінковського, до цього процесу включається: 1) прийняття слідчим на основі критичної оцінки всієї сукупності матеріалів рішення про закінчення подальшого збирання доказів; 2) систематизація матеріалів та закінчення оформлення провадження; 3) перевірка повноти та об'єктивності сукупності зібраних доказів; 4) формулювання та обґрунтовування слідчим висновків; 5) перевірка прокурором правильності висновків слідчого [139, с. 19]. До цих дій ще можна віднести:

— вирішення процесуальних питань, які прямо пов'язані із закриттям кримінального провадження (скасування запобіжного заходу, повернення вилучених предметів, зняття арешту з майна тощо);

— вручення або направлення копії постанови про закриття кримінального провадження особам, які передбачені чинним КПК;

— розгляд клопотань та скарг, які пов'язані із закриттям кримінального провадження.

Норми чинного КПК дозволяють слідчому та прокурору закривати кримінальне провадження на стадії досудового розслідування, причому в кожному з цих випадків відповідна процедура має свою специфіку.

Згідно з ч. 4 ст. 284 КПК слідчий приймає постанову про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п. 1, 2, 4 та 9 ч. 1 ст. 284 КПК, якщо жодній особі в цьому кримінальному провадженні не повідомлялося про підозру. Прокурор, відповідно, приймає постанову про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного з усіх підстав, передбачених ч. 1 ст. 284 КПК.

Отже, повноваження прокурора та слідчого щодо закриття кримінального провадження неоднакові. Слідчий закриває провадження лише тільки у тому випадку, якщо жодній особі не було повідомлено про підозру. Закриваючи провадження, слідчий офіційно підтверджує неможливість пошуку підозрюваного через те, що сам підозрюваний у будь-якому випадку буде відсутній.

Таким чином можна дійти висновку, що таке закриття кримінального провадження не є формою закінчення досудового розслідування. Так, у ч. 2 ст. 283 КПК, яка і закріплює самі форми закінчення, зазначено, що лише прокурор і тільки після повідомлення особі про підозру може закрити кримінальне провадження. Проте в даному випадку кримінальне провадження, в якому відсутній підозрюваний, закривається слідчим. Прокурор у подальшому лише перевіряє правильність винесеного слідчим рішення, а саме рішення приймається виключно слідчим, тобто таке закриття до форм закінчення досудового розслідування не потрапляє. Хоча дані щодо його початку були внесені до ЄРДР, були проведені слідчі та інші процесуальні дії, а отже відомості про закінчення розслідування також повинні бути внесені до ЄРДР. Тож позиція законодавця з цього питання виглядає дещо нелогічною.

У випадку закриття кримінального провадження складається постанова. Постанова як кінцевий процесуальний документ повинна відповідати певним вимогам. Так, згідно зі ст. 110 КПК постанова слідчого, прокурора повинна складатися з трьох частин: вступної,

мотивувальної та резолютивної. У вступній частині повинні міститися відомості про місце та час складання постанови, назва органу досудового розслідування, прізвище та ініціали особи, яка виносить постанову, прізвище та ініціали підозрюваного (у разі його наявності), пункти, частини та статті КК, за які передбачається покарання, номер кримінального провадження та дата внесення відповідних відомостей до ЄРДР.

У мотивувальній частині викладаються основні положення заяви, за якою було порушене кримінальне провадження (якщо така заява була подана), пункти, частини, статті КК, які передбачають злочин, вказуються результати досудового розслідування із зазначенням осіб, які були залучені до кримінального провадження, запобіжні заходи, а також підстави закриття кримінального провадження із зазначенням відповідного пункту та частини ст. 284 КПК. У переважній більшості досліджених постанов про закриття кримінального провадження слідчі детально описували подію кримінального правопорушення в хронологічному порядку. Також в цій частині мотивується прийняття відповідного процесуального рішення.

У резолютивній частині власне фіксується рішення про закриття кримінального провадження та інші процесуальні рішення: скасування запобіжного заходу, арешту майна, рішення про направлення копії постанови відповідним особам, зазначення терміну, протягом якого можливо оскаржити відповідне рішення тощо.

Слід зауважити, що серед вимог, які висуваються до постанови та викладені у ст. 110 КПК, не зазначено, що постанова слідчого та прокурора повинна відповідати вимогам законності, обґрунтованості чи вмотивованості. Фактично відсутність цих положень у чинному кримінальному процесуальному законодавстві не дозволяє прокурору повертати матеріали кримінального провадження слідчому у випадку, наприклад, винесення слідчим незаконної постанови про закриття даного провадження. Виходить, що якщо постанова відповідає формі, зазначеній у КПК, таку постанову неможливо скасувати. Звичайно, така ситуація здається абсурдною, але у будь-якому випадку вбачається доцільним доповнити ст. 110 КПК новими вимогами до постанови, а саме вимогами про законність, вмотивованість та обґрунтованість.

Закриваючи кримінальне провадження, слідчий та прокурор повинні забезпечити права всіх учасників кримінального процесу. Згідно з ч. 6 ст. 284 КПК слідчий надсилає постанову про закриття кримінального провадження заявнику, потерпілому та прокурору. У цьому переліку відсутній підозрюваний, бо, як вже зазначалося,

у випадку закриття провадження слідчим підозрюваний відсутній в принципі. Прокурор, відповідно, надсилає копії постанови про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи заявнику, потерпілому, його представнику, підозрюваному, його захиснику, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. І тут виникають деякі зауваження.

До кримінального процесу, як правило, залучається достатньо велика кількість учасників. Деякі з цих учасників мають особисту зацікавленість, яка може проявлятися у різних формах. До таких суб'єктів можна віднести цивільного позивача та його законного представника. Вони не стільки зацікавлені у вирішенні самої справи, скільки у відшкодуванні майнової та/або моральної шкоди. Тож цілком логічно, що вони не можуть оскаржити постанову про закриття кримінального провадження.

А втім їм взагалі така постанова не надсилається. Закриття кримінального провадження не обмежує право цивільного позивача подати позов до суду. Проте перед цим він повинен дізнатися, що його позов у кримінальному провадженні розглядатися не буде. Саме вчасне повідомлення цивільного позивача дозволяє йому реалізувати своє право на відшкодування шкоди шляхом подання позову до суду в межах строку, встановленого законом. Поряд з цим законодавець чітко зазначає, що постанова цивільному позивачу не надсилається. Тим самим вбачається пряме порушення його прав. Хоча, наприклад, при направленні обвинувального акта до суду цивільний позивач не тільки повідомляється про рух кримінального провадження, а й допускається до ознайомлення з відповідними матеріалами. Також слід зауважити, що у КПК 1960 р. у ст. 241 передбачався обов'язок слідчого при закритті кримінальної справи направити копію постанови цивільному позивачу.

Тож вбачається доцільним доповнити ч. 6 ст. 284 КПК положеннями про те, що копія постанови про закриття кримінального провадження надсилається також цивільному позивачу, його представнику та законному представнику. З такою позицією погоджуються 106 із 202 опитаних працівників правоохоронних органів (53 %) (Додаток А, п. 9).

Ще одним важливим питанням щодо реалізації прав учасників кримінального провадження є ознайомлення з матеріалами кримінального провадження у випадку його закриття.

Прямої вказівки щодо ознайомлення зацікавлених осіб з матеріалами провадження, яке закривається, у ст. 284 КПК немає. Саме тому необхідно звернутися до положень КПК, які закріплюють

права підозрюваного, потерпілого та інших осіб під час досудового розслідування. Так, п. 14 ч. 3 ст. 42 КПК зазначає, що підозрюваний може ознайомитися з матеріалами кримінального провадження лише у випадках, передбачених ст. 221 та 290 КПК. У ст. 290 КПК передбачений порядок відкриття матеріалів кримінального провадження лише у випадку складання обвинувального акта чи клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Тож у даному випадку ця норма не може бути застосована і тому слід звернутися до положень ст. 221 КПК. У цій статті зазначено, що слідчий чи прокурор зобов'язані за клопотанням сторони захисту, потерпілого надати їм матеріали досудового розслідування. Проте для ознайомлення не можуть бути надані матеріали про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також ті матеріали, ознайомлення з якими може зашкодити досудовому розслідуванню. Звідси можна зробити висновок, що підозрюваний має повне право ознайомитися з цими матеріалами. Такої самої думки дотримується більшість опитаних респондентів (66 %) (Додаток А, п. 10). Очевидно, що подібні права має і представник юридичної особи щодо якої здійснюється провадження.

Однак виникають питання до реалізації такого права, яке повинно відбуватись лише через активну поведінку самого підозрюваного. Під час закриття кримінального провадження ні слідчий, ні прокурор не зобов'язані повідомляти особі, щодо якої була винесена підозра та щодо якої провадження закривається, про її можливість ознайомитися з матеріалами, що може суттєво зашкодити реалізації її прав. Сумнівною виглядає позиція, коли сам підозрюваний заявляє клопотання про таке ознайомлення. Так, при закритті провадження особа, щодо якої проводилося досудове розслідування та яка навіть стала підозрюваною, перш за все зацікавлена саме у припиненні розслідування щодо самої себе. Можливість вимагати від слідчого вчинення інших дій може здаватися їй нелогічною. Підозрюваний бажає максимально швидко позбутися свого статусу, побоюючись при цьому вимагати щось у особи, від якої залежить закриття кримінального провадження. В наслідок цього стикаємося із ситуацією, коли особа не має реальної можливості у повній мірі реалізувати свої права через недосконалість їх закріплення.

У той самий час слід погодитися, що далеко не всі підозрювані бажають ознайомлюватися з матеріалами кримінального провадження. Проте таке небажання цілком має залежати лише від волі підозрюваного. У свою чергу відповідний працівник органу досудового

розслідування має створити всі умови задля реалізації підозрюваним своїх прав.

Дещо інакше складається ситуація із заявником та потерпілим. Щодо права потерпілого на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження КПК висловлюється більш чітко. Так, п. 11 ч. 1 ст. 56 прямо зазначає, що потерпілий має право знайомитися з відповідними матеріалами, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення у випадку закриття цього провадження. На перший погляд, ця норма набагато краще закріплює права потерпілого порівняно з підозрюваним. Проте це лише на перший погляд.

Майже вся галузь кримінального процесуального права стосується поведінки тих чи інших суб'єктів, тобто реалізації їх прав, повноважень та законних інтересів. Тож і в даному випадку слід звертати увагу не на форму закріплення, а на можливість та якість застосування того чи іншого положення. Як і у випадку із підозрюваним, потерпілий самостійно повинен подавати клопотання слідчому чи прокурору щодо можливості ознайомитися з матеріалами досудового розслідування. Однак сама процедура в КПК не прописана. Незрозуміло, коли потерпілий має звертатися з такою заявою та скільки часу йому може бути надано на таке ознайомлення. Необхідно зазначити, що саме потерпілому важливо ознайомитися з матеріалами, бо він найбільше зацікавлений у поданні скарги на постанову слідчого чи прокурора з метою продовження досудового розслідування. Проте ці питання кодексом не врегульовані. Зазвичай усе кримінальне провадження здійснюється з метою захисту прав перш за все тих осіб, яким була завдана шкода внаслідок кримінального правопорушення. Тому, як правило, слідчі намагаються надавати потерпілим усю можливу інформацію щодо руху конкретного кримінального провадження. Саме тому більшість з опитаних респондентів (79 %) зазначила, що потерпілий має можливість ознайомитися з матеріалами кримінального провадження (Додаток А, п. 11). Але забезпечення такого права, як і сама процедура ознайомлення, чинним КПК не передбачена.

Ще цікавішою виглядає ситуація із заявником. У ст. 221 КПК він не зазначений як суб'єкт, який може подавати клопотання про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, а серед його прав, які передбачені ч. 2 ст. 60 КПК, можна виділити лише право отримати інформацію про закінчення досудового розслідування. Це саме підтверджується і ст. 284 КПК, яка передбачає обов'язкове направлення заявнику копії постанови про закриття кримінального

провадження. Тому неможливість заявника ознайомитися з самими матеріалами провадження виглядає більш ніж нелогічною.

Слід зазначити, що саме заявник є одним з тих суб'єктів, який має право оскаржити таку постанову (ст. 284, 303 КПК). Проте без чіткого розуміння суті проведеного досудового розслідування заявник не може надати обґрунтовану скаргу на закриття кримінального провадження. Отже, в даному випадку вбачаються достатньо серйозні порушення прав учасників кримінального провадження.

Необхідно наголосити, що з приводу надання можливості заявнику ознайомлюватися з матеріалами кримінального провадження у випадку винесення постанови про закриття кримінального провадження серед опитаних працівників правоохоронних органів єдиної думки немає. Так, 100 респондентів зазначили, що таке право має бути передбачено чинним КПК, 102 особи з такою думкою не погодилися (Додаток А, п. 12). Можна дійти висновку, що такі розбіжності викликані можливим ускладненням процедури закриття кримінального провадження через залучення ще одного суб'єкта кримінального процесу. Тим паче на даний момент склалася поширена точка зору, згідно з якою заявник майже не впливає на досудове розслідування, а отже, окремо надавати йому можливість ознайомитися з матеріалами досудового розслідування непотрібно.

На основі всього зазначеного доцільним вбачається внести низку змін до відповідних положень КПК. Так, у ст. 284 КПК слід зазначити, що разом з копією постанови про закриття кримінального провадження заявнику, потерпілому, його представнику чи законному представнику, підозрюваному, його захиснику чи законному представнику, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а також цивільному позивачу, його представнику, законному представнику надсилається повідомлення про можливість ознайомитися з матеріалами досудового розслідування відповідно до ст. 221 КПК. Тобто для ознайомлення не надаються лише матеріали, які стосуються забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також ті матеріали, ознайомлення з якими може зашкодити досудовому розслідуванню (у тому випадку, коли певні слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії певним чином пов'язані з іншим кримінальним провадженням, досудове розслідування з якого ще триває). Цивільний позивач та його представник можуть ознайомитися лише з тими матеріалами, які стосуються цивільного позову. Таким чином, можна суттєво покращити процесуальне становище відповідних суб'єктів кримінального провадження, дозволяючи їм знати, яким чином провадилося досудове

розслідування та чому уповноважена особа прийняла рішення про його закриття. Слід зауважити, що 116 осіб з 202 опитаних (57 %) вказали, що такі зміни покращатимуть процесуальне становище відповідних учасників кримінального провадження (Додаток А, п. 13).

Після винесення постанови про закриття кримінального провадження слідчий, наряду з усіма іншими суб'єктами, надсилає копію постанови прокурору. Відповідно з моменту отримання копії даної постанови у прокурора є двадцять днів для того, щоб її скасувати, а провадження поновити. Таким чином, прокурор, виконуючи функцію нагляду за додержанням законів під час досудового розслідування у формі процесуального керівництва, має можливість перевірити як саму постанову, так і всі матеріали провадження.

Проаналізувавши порядок та підстави закриття кримінального провадження, обов'язково слід звернути увагу і на проблему визначення чіткого моменту закінчення досудового розслідування. І в цьому випадку необхідно констатувати певні правові прогалини.

Згідно з ч. 2 ст. 283 КПК досудове розслідування закінчується закриттям кримінального провадження, зверненням до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності чи зверненням до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Також прокурор зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудового розслідування про закінчення досудового розслідування. Ніяких інших вказівок на момент закінчення досудового розслідування немає. Очевидно, слід керуватися статтями, які регулюють порядок закінчення досудового розслідування щодо кожної із зазначених форм. Однак у даному випадку ці положення не вносять чіткості.

Так, стаття 284 КПК регулює лише процесуальні особливості закриття кримінального провадження, не визначаючи самого моменту такого закриття. Аналогічна ситуація складається і з приводу інших форм закінчення досудового розслідування. Отже, у даному випадку ці положення КПК аналізувати немає сенсу.

Не вносить чіткості й положення чинного КПК, яке регулює строки досудового розслідування. Так, стаття 219 КПК зазначає, що досудове розслідування щодо злочинів має бути закінчено протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину. Друга і третя частини даної статті регулюють порядок продовження цих строків та особливості їх обчислення у зв'язку із зупиненням кримінального провадження. Для порівняння, за КПК 1960 р. досудове слідство у кримінальних справах повинно було

також закінчитися протягом двох місяців. Проте КПК 1960 р. зазначав, що до цього строку включається час з моменту порушення справи до направлення її прокуророві з обвинувальним висновком чи постановою про передачу справи до суду для розгляду питання про застосування примусових заходів медичного характеру або до закриття чи зупинення провадження у справі (ст. 120 КПК 1961 р.). Ст. 212 того самого кодексу також зазначає, що досудове слідство закінчується складанням обвинувального висновку або постанови про закриття справи чи постанови про направлення справи до суду для винесення рішення про застосування примусових заходів медичного характеру.

Можна зазначити, що КПК 2012 р. регулює дані положення дещо гірше. У ст. 219 КПК йде мова про двомісячний термін, проте зазначається лише момент початку відліку цього строку, не зазначаючи, коли саме він спливає. Очевидно, що задля кращого виконання своїх повноважень працівники правоохоронних органів повинні чітко уявляти часові рамки досудового розслідування. Проте КПК такої можливості не надає.

Можна зробити припущення, що момент закриття кримінального провадження збігається з моментом винесення відповідної постанови. Проте таке припущення дещо суперечить іншим положенням КПК. Так, прокурор має двадцять днів на перевірку законності та обґрунтованості винесеного слідчим рішення. Проте перевірка рішення в уже закритому провадженні виглядає дещо нелогічно. Недаремне законодавець надав працівникам прокуратури цей двадцятиденний термін, тому що за цей період можна помітити помилки при проведенні досудового розслідування та скасувати постанову про закриття кримінального провадження, тим самим зобов'язуючи слідчого продовжити проведення певних процесуальних дій. Крім цього, думка про те, що досудове розслідування закінчується на момент винесення постанови також не узгоджується із загальними положеннями усього досудового розслідування.

До прийняття КПК 2012 р. слідчий проводив перевірку заяви про злочин та, переконавшись у тому, що склад злочину присутній, виносив постанову про порушення кримінальної справи. Отже, така постанова була юридичним фактом, з яким пов'язувався початок досудового розслідування. На даний момент такого процесуального документа немає. Замість цього слідчий, отримавши заяву про злочин, повинен, керуючись положенням ст. 241 КПК, внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Згідно з ч. 2 ст. 214 КПК це і буде початком досудового розслідування.

Тож на даний момент законодавець визначив саме внесення відомостей до ЄРДР як юридичний факт, при настанні якого з'являється можливість проводити слідчі та інші процесуальні дії, що тягне за собою появу в кримінальному провадженні суб'єктів, які мають відповідні права та обов'язки.

Проводячи паралелі, можна зауважити, що тим юридичним фактом, який закінчує досудове розслідування, також може бути внесення відповідних відомостей до ЄРДР. Тим більше, це передбачено ч. 3 ст. 283 КПК. І у випадку винесення постанови про закриття кримінального провадження, і у випадку звернення до суду з обвинувальним актом прокурор повинен внести відомості до ЄРДР. Це підтверджується і Положенням «Про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань». Згідно з п. 3.1 розд. 1 даного Положення інформація про закінчення досудового розслідування повинна бути внесена протягом 24 годин з моменту прийняття процесуального рішення. Очевидно, що саме це і буде моментом закінчення досудового розслідування.

Достатньо несподівані результати були отримані під час соціологічного опитування працівників правоохоронних органів. Так, на питання: «В який саме момент кримінальне провадження вважається закритим?» 36 % відповіли, що в момент винесення постанови про закриття кримінального провадження, 17 % — в момент затвердження постанови прокурором, 29 % — в момент внесення відповідних відомостей до ЄРДР, 17 % — в момент закінчення терміну оскарження постанови про закриття кримінального провадження. 2 особи надали власні варіанти відповідей (Додаток А, п. 14). Отже можна дійти висновку, що думки респондентів розділилися, причому кожен із чотирьох варіантів відповідей підтримує майже однакова кількість опитаних. Тому на основі даних результатів соціологічного опитування можна зробити одразу декілька висновків. По-перше, серед практиків немає єдиної думки на дане питання, що як результат негативно впливає на якість досудового розслідування. По-друге, такі розбіжності вказують на певну єдність поглядів опитаних. Можна зробити припущення, що кожен з варіантів відповідей в певній мірі є правильним. Саме цим пояснюється така розбіжність поглядів.

Отже, можна зробити висновок, що порівняно з КПК 1960 р. нове процесуальне законодавство лише чітко встановлює момент початку досудового розслідування. У той самий час момент закінчення слід шукати в інших статтях. Слід зазначити, що більш логічно було б викласти ст. 219 КПК в іншій редакції. Очевидно, п. 2 ч. 1 ст. 219 КПК має звучати так: «Досудове розслідування повинно

тривати не більше від: ...2) двох місяців з дня повідомлення особі про підозру до моменту внесення прокурором відомостей до Єдиного реєстру досудового розслідування про закінчення досудового розслідування». Відповідні зміни можна внести і щодо строків розслідування кримінальних проступків. З внесенням таких змін до чинного кримінального процесуального законодавства погодилась більшість опитаних респондентів (57 %) (Додаток А, п. 15).

Внесення таких змін буде стимулювати прокурора оперативно перевіряти постанову слідчого про закриття кримінального провадження, бо строк перевірки включатиметься до загального строку досудового розслідування. Також таке формулювання ніяким чином не обмежує десятиденний термін на оскарження відповідної постанови, бо цей строк почне спливати лише з моменту отримання відповідною особою копії постанови про закриття кримінального провадження.

Наприкінці слід зауважити, що однією з основних гарантій законності є чітке виконання вимог та приписів правових норм усіма учасниками кримінального провадження. Кримінальний процес в силу певних особливостей не може гарантувати повну процесуальну рівність сторони обвинувачення та захисту на всіх стадіях провадження. У такому випадку саме принцип законності є головною гарантією процесуальних прав учасників кримінального провадження. Разом з тим неоднозначність у тлумаченні певних положень КПК може суттєво вплинути на процесуальне становище суб'єктів. І лише постійне (проте в рамках розумного) оновлення процесуального законодавства допоможе отримати саме такі норми, які будуть максимально відповідати основним правовим принципам.

2.2. УМОВИ, ПІДСТАВИ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК СКЛАДАННЯ КЛОПОТАННЯ ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ ОСОБИ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Кримінальне переслідування осіб, які вчинили каране правопорушення, є однією із форм реалізації кримінальної політики держави. Розслідуючи те чи інше правопорушення, держава в особі уповноважених органів захищає інтереси окремих осіб чи суспільства в цілому, сприяє відшкодуванню шкоди та забезпечує правопорядок. Проте поряд з правовідновлювальною функцією держава через свою кримінальну політику повинна забезпечувати і перевиховання винних осіб. Інколи таке перевиховання краще відбувається

без застосування до такої особи покарання. Саме тому чинні КК та КПК передбачають можливість звільнити особу від кримінальної відповідальності. Однак перед тим, як перейти до характеристики цієї процедури, слід проаналізувати саме поняття «кримінальна відповідальність».

Якщо вести мову про законодавство, то перш за все слід зазначити, що у чинному КК відсутнє визначення кримінальної відповідальності. Натомість КК України лише визначає її підставу — «вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину» (ч. 1 ст. 2 КК) та закріплює фундаментальне положення про встановлення винуватості особи тільки обвинувальним вироком суду і призначення їй покарання — «особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» (ч. 2 ст. 2 КК). Серед науковців також немає єдиного розуміння кримінальної відповідальності.

Так, одні вчені зазначають, що кримінальна відповідальність — це вимушене зазнавання особою, яка вчинила злочин, державного осуду, а також передбачених Кримінальним кодексом обмежень особистого, майнового або іншого характеру, що визначаються обвинувальним вироком суду і покладаються на винного спеціальними органами держави [104, с. 27]. Інші ж науковці стверджують, що кримінальну відповідальність необхідно розглядати лише одночасно у трьох формах: а) як обов'язок особи не вчиняти злочини; б) як обов'язок особи відповідати згідно із законом за вчинений злочин; в) як реальний процес такої відповідальності [138].

У свою чергу КСУ зазначив, що кримінальна відповідальність — це форма реалізації державою правоохоронних норм, яка в кінцевому підсумку, як правило, полягає в застосуванні до особи, що вчинила злочин, конкретних кримінально-правових заходів примусового характеру через обвинувальний вирок суду [194].

При вивченні наукових праць вчених щодо визначення поняття «звільнення від кримінальної відповідальності» можна помітити відсутність суттєвих суперечок. Так, на думку О. Р. Михайленка, сутність цього поняття можна розглядати як поблажливе зв'язання держави на позитивну посткримінальну поведінку особи, що робить недоцільним встановлення обвинувального вироку та засудження особи, яка вчинила злочин [144, с. 51]. Подібної точки зору дотримується і Л. Сокира, яка відзначала, що звільнення від кримінальної відповідальності можна назвати звільненням судом від імені держави особи, яка вчинила злочин, від правових наслідків цього

злочину — кримінального процесуального впливу та осуду, що має на меті диференційований підхід до осіб, які вчинили злочин, не становлять значної суспільної небезпеки та можуть виправитися без застосування до них кримінального покарання [207, с. 57]. М. Є. Григор'єва, наприклад, відзначає, що звільнення від кримінальної відповідальності можна розглядати у двох аспектах — матеріальному та процесуальному. Звільнення від кримінальної відповідальності у матеріальному сенсі — це відмова держави від реалізації своїх повноважень щодо обмеження передбачених в КК прав і свобод особи, яка вчинила злочин. Відповідно у процесуальному сенсі звільнення від кримінальної відповідальності розглядається з позиції документального закріплення такого рішення, тобто це оформлення такої відмови судом у вигляді ухвали про закриття провадження у справі [37, с. 8].

Також обов'язково слід зазначити, що серед низки науковців достатньо популярним є визначення, яке ототожнює звільнення від кримінальної відповідальності із здійснюваною відповідно до кримінальних та кримінальних процесуальних законів відмовою держави в особі відповідного суду від застосування заходів кримінально-правового характеру до осіб, які вчинили злочин [151, с. 87; 102, с. 342].

Таку схожість у поглядах можна пояснити тим, що своє визначення надав і Верховний Суд України. Так, у Постанові № 12 Пленуму ВСУ «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» від 23.12.2005 [181] у п. 1 зазначається, що звільнення від кримінальної відповідальності — це відмова держави від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України, у порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України.

Інститут звільнення від кримінальної відповідальності передбачений у чинному Кримінальному кодексі України. Норми, які його регулюють, містяться у розд. IX Загальної частини КК. Так, у ст. 44 КК передбачені правові підстави та порядок звільнення від кримінальної відповідальності. Ст. 45—49 КК регулюють окремо види звільнення, ст. 97 КПК вказує на можливість звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності. Також необхідно наголосити, що КК України містить і спеціальні види звільнення, які містяться у статтях Особливої частини.

Варто зауважити, що у частині звільнення особи від кримінальної відповідальності чинний КПК України зазнав деяких змін порівняно зі своїм попередником. Тепер процесуальний порядок такого звільнення регулюється окремим параграфом (§ 2 гл. 24). Раніше відповідні статті не були згруповані належним чином, що певною мірою ускладнювало їх застосування. Також обов'язково необхідно наголосити на тому, що чинний КПК регулює загальний порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності, не зазначаючи, в яких саме випадках цей порядок застосовується. Єдине положення, що вказує на підстави та умови звільнення, — це ч. 1 ст. 285 КПК, яка зазначає, що особа звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність. Таким чином, законодавець цілком слушно розділив кримінально-правові та кримінальні процесуальні підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності. Тепер умови та підстави звільнення зазначаються лише у КК, а порядок — у КПК України.

Проте перш ніж переходити до аналізу порядку звільнення особи від кримінальної відповідальності, слід зазначити, в яких саме випадках така процедура може бути застосована.

Частина 1 ст. 44 КК передбачає, що особа звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, які передбачені самим КК. Це положення зазнало змін у зв'язку з прийняттям Закону України «Про застосування амністії в Україні», внаслідок чого з першої частини були вилучені положення про можливість звільнити особу від кримінальної відповідальності на підставі закону про амністію чи акту помилування. Відповідно у другій частині цієї статті зазначається, що звільнення від кримінальної відповідальності здійснюється виключно судом та у порядку, встановленому законом. У даному випадку цілком слушною виглядає пропозиція В. М. Кобернюка, який підкреслює, що у ч. 2 ст. 44 КК слід зазначити, що порядок звільнення від кримінальної відповідальності закріплений кримінальним процесуальним законом України [86, с. 66].

Аналізуючи положення ст. 44 КК, досить важко зрозуміти, що саме є підставою звільнення особи від кримінальної відповідальності, а що умовою. Не вносить чіткості й Постанова пленуму ВСУ, яка підставою такого звільнення називає випадки, передбачені КК (ч. 2 п. 1). З огляду на це проблема визначення умов та підстав виглядає достатньо дискусійною.

Так, на думку С. Г. Келіної [81, с. 134], підставою звільнення від кримінальної відповідальності є одночасна наявність двох обставин: невеликий ступінь суспільної небезпеки вчиненого злочину та

невеликий ступінь суспільної небезпеки особи винуватого. У свою чергу С. Дрьомов зазначає, що у даному випадку недоцільно використовувати термін «злочин», бо у випадку звільнення особи від кримінальної відповідальності суд усуває караність як одну з ознак злочину. Отже таке діяння злочином називатися не може. Автор слушно зазначає, що слід вести мову саме про суспільно небезпечне діяння, яке містить ознаки злочину [53, с. 122].

Також С. Г. Келіна стверджує, що підстави звільнення від кримінальної відповідальності мають відповідати трьом ознакам: 1) являти собою найсуттєвіші обставини, необхідні для застосування норми про звільнення від кримінальної відповідальності; 2) характеризувати злочин та особу, яка його вчинила (на момент вчинення суспільно небезпечного діяння або оцінки цього діяння судом); 3) забезпечувати наявність нерозривного зв'язку між підставою звільнення від кримінальної відповідальності та нормою, яка передбачає таке звільнення [81, с. 134].

Г. Б. Віттенберг визначає як підставу звільнення особи від кримінальної відповідальності лише невелику суспільну небезпеку злочину. На його думку, звільняти особу від покарання слід лише за наявності можливості виправлення особи без вжиття кримінального покарання, що і буде умовою такого звільнення [21, с. 166].

На думку Н. Ф. Кузнецової, загальною підставою звільнення від кримінальної відповідальності є втрата особою, що вчинила злочин, її первинної суспільної небезпеки [115, с. 154—155]. За наявності такої підстави відпадає необхідність застосовувати до такої особи покарання. У свою чергу Ю. В. Баулін вважає, що підставою звільнення від кримінальної відповідальності є певна посткримінальна поведінка особи, яка заохочується державою [9, с. 73—74]. Проте таку підставу не можна назвати універсальною. Так, у випадку звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності від неї не вимагається ніяка позитивна посткримінальна поведінка (лише тільки умова не переховуватися від слідства). Аналогічною є ситуація і при аналізі ст. 48 КК — звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки. Випадки, коли діяння втратило суспільну небезпеку чи особа перестала бути суспільно небезпечною, залежать не від поведінки особи, яка вчинила правопорушення, а від інших об'єктивних причин, які й будуть враховуватися судом при винесенні остаточного рішення.

П. С. Матишевський звертає увагу на тісний зв'язок звільнення від кримінальної відповідальності з підставами кримінальної відповідальності [103, с. 233]. Така позиція підтверджується аналізом

ч. 2 ст. 2 КК (підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину) та ст. 45—49 КК, які зазначають основні вимоги у випадку звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Певною мірою позитивістський підхід пропонує О. Р. Михайленко, який серед інших підстав звільнення від кримінальної відповідальності виділяє постанову прокурора [144, с. 52]. І з огляду на кримінальне процесуальне право така думка вбачається цілком логічною. Бо лише за наявності законного та обґрунтованого рішення (щоправда, у формі клопотання), яке відповідає усім вимогам, матеріали кримінального провадження надсилаються до суду для прийняття рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності. У такому випадку саме клопотання прокурора є підставою передачі провадження до суду.

Підсумовуючи думки різних вчених, С. В. Дрьомов приходить до висновку, що як підстави звільнення від кримінальної відповідальності визначаються найбільш суттєві обставини, які пов'язані з певною юридично значущою подією — вчиненням особою суспільно небезпечного діяння, що містить склад злочину. При цьому підстава звільнення від кримінальної відповідальності має ретроспективний характер, а тому не може залежати від посткримінальної поведінки особи. Умови ж, навпаки, тісно пов'язані з подіями, які відбуваються вже після юридично значущої події. «Якщо особа виконала умови, передбачені у КК України, вона може бути звільнена від кримінальної відповідальності, ні — нестиме таку відповідальність», зазначає науковець [53, с. 123].

Таким чином, проаналізувавши основні підходи до визначення підстав та умов звільнення від кримінальної відповідальності, можна охарактеризувати самі види такого звільнення. Як уже зазначалося, у чинному КПК передбачено загальний порядок застосування такого звільнення, а отже, про його види можна дізнатися лише з КК України.

Так, стаття 45 КК передбачає звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям. Особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення злочину щиро покалася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду.

Залежно від підстав та правових наслідків чинний КК України передбачає одразу три різновиди дійового каяття: 1) як одна

з підстав для звільнення від кримінальної відповідальності; 2) як обставина, що пом'якшує покарання (п. 1, 2 ч. 1 ст. 66 КК); 3) як підстава звільнення від кримінальної відповідальності, яка прямо зазначена у статтях Особливої частини КК (ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 3 ст. 369 тощо). У даному випадку, відповідно, йдеться про дійове каяття як одну з підстав звільнення від кримінальної відповідальності.

Умовою такого звільнення є вчинення особою умисного або необережного злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості та вчинення цього злочину вперше. Особа вважається такою, що вчинила злочин невеликої тяжкості, якщо максимальна санкція у вигляді позбавлення волі не перевищує двох років або інше, більш м'яке покарання за винятком основного покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Відповідно особа вважається такою, що вчинила злочин середньої тяжкості, якщо санкція за відповідний злочин передбачає покарання у виді штрафу в розмірі не більше від десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк більше від двох років, але не більше від п'яти років включно. Обов'язково слід наголосити, що у випадку вчинення злочину середньої тяжкості така особа повинна була діяти тільки неумисно. Тобто слідчий повинен зібрати таку сукупність доказів, яка підтверджує, що особа діяла із злочинною самовпевненістю чи злочинною недбалістю, про що обов'язково має бути зазначено у відповідному клопотанні про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Крім того, даний вид звільнення від кримінальної відповідальності (як і майже будь-який інший) не застосовується у тому випадку, якщо особа вчинила корупційний злочин. До корупційних злочинів законодавець відносить злочини, передбачені ст.191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені ст. 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368—369-2 КК України.

Пленум ВСУ наголосує, що такою, яка вчинила злочин уперше, вважається особа, котра раніше не вчиняла злочинів або раніше вчинила злочин, що вже втратив правове значення (абзац 2 п. 3 Постанови ПВСУ № 12 від 23.12.2005 р.). Виходячи з даного положення можна зауважити, що звільненою від кримінальної відповідальності може бути особа: 1) яку було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими КК; 2) яка хоч і була засуджена, однак на момент вчинення злочину невеликої або середньої тяжкості судимість було погашено або знято; 3) яка не

підлягає кримінальній відповідальності, оскільки злочинність раніше вчиненого діяння скасована новим кримінальним законом. Проте у тому випадку, коли особу було звільнено від кримінальної відповідальності за даною статтею, керуючись тим, що вона вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, а після цього було встановлено, що вона раніше вчинила інший злочин, то це є підставою для скасування ухвали суду про звільнення від кримінальної відповідальності за нововиявленими обставинами [106, с. 163].

Підставою для звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям є, відповідно, саме дійове каяття. Проте дійове каяття не розглядається як окремий термін, він має складові частини. У постанові Пленуму ВСУ зазначено, що дійове каяття полягає в тому, що після вчинення злочину особа щиро покаялась, активно сприяла його розкриттю та повністю відшкодувала завдані збитки або усунула заподіяну шкоду. Отже, складовими частинами дійового каяття є: 1) щире каяття; 2) активне сприяння розслідуванню злочину; 3) повне відшкодування збитків та усунення шкоди. Обов'язково слід наголосити на тому, що ВСУ зазначає, що у випадку відсутності хоча б однієї складової частини дійового каяття особа не може бути звільнена від кримінальної відповідальності (абзац 3 п. 3 Постанови ПВСУ № 12 від 23.12.2005 р.).

Так, щире розкаяння характеризує суб'єктивне ставлення винної особи до вчиненого кримінального правопорушення, яке виявляється в тому, що вона визнає свою провину, висловлює жаль з приводу вчиненого та бажання виправити ситуацію, що склалася. На думку О. М. Дроздова, одним з видів щирого каяття є явка з повинною особи, яка скоїла кримінальне правопорушення. У такому випадку при прийнятті явки з повинною працівник правоохоронного органу повинен поцікавитися, чи вперше особа скоїла злочин. Якщо вперше, то їй одразу має бути роз'яснено право на звільнення від кримінальної відповідальності. Така оперативність сприятиме підвищенню ефективності функціонування зазначеного кримінально-правового інституту та усуватиме неможливість застосувати дане звільнення у подальшому провадженні. Більше того, автор пропонує зобов'язувати працівників правоохоронних органів ознайомлювати зацікавлених осіб з можливістю звільнення від кримінальної відповідальності та ввести дисциплінарну відповідальність за невиконання цих дій [51, с. 60].

Активне сприяння розкриттю злочину — це будь-які дії особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, що мають на меті надати

допомогу правоохоронним органам у встановленні обставин даної справи, а також осіб, які брали участь у вчиненні кримінального правопорушення або були причетні до нього. Така допомога може полягати, наприклад, у сповіщенні про всі відомі особі обставини вчинення суспільно небезпечно діяння, в наданні допомоги у викритті інших співучасників, у встановленні їх місцезнаходження, у видачі знарядь і засобів вчинення злочину, майна, здобутого незаконним шляхом тощо [54, с. 43].

Проте існують випадки, коли особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, своїми діями сприяє розкриттю даного правопорушення, але всупереч її волі, у зв'язку з якимись причинами ці дії не дали позитивного результату. У такій ситуації, на думку Р. І. Матюшенка, дії особи також слід розглядати як сприяння розкриттю правопорушення, оскільки цей результат не наступив з обставин, що не залежали від особи, яка скоїла правопорушення [136, с. 100].

Третьою підставою звільнення особи у зв'язку з дійовим каяттям є повне відшкодування заподіяних збитків або усунення заподіяної шкоди, що полягає у добровільному задоволенні винним або іншими особами, зокрема батьками чи близькими родичами, обґрунтованих претензій потерпілого щодо відшкодування заподіяної злочином матеріальної та моральної шкоди, загладжувані її в інший спосіб, наприклад шляхом прилюдного вибачення за завдану образу (абзац 6 п. 3 Постанови ПВСУ № 12 від 23.12.2005 р.). Однак у даному випадку виникає необхідність проаналізувати поняття «шкода» та «збитки».

Так, деякі науковці стверджують, що у даному випадку ці терміни мають однакове значення [49, с. 160; 238, с. 34]. Проте з такою точкою зору погодитися важко. Так, згідно з ч. 2 ст. 22 Цивільного кодексу України збитками є втрати, яких особа зазнала у зв'язку із знищенням або пошкодженням речі, витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права, а також доходи, які б могла особа реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушено. Таким чином, збитки слід розуміти як втрати, яких зазнає особа в результаті скоєння суспільно небезпечного діяння.

Відповідно відшкодування збитків розуміють як добровільне відновлення за можливості тих майнових благ, яких винний позбавив потерпілу особу в результаті вчинення злочину [145, с. 6]; це повернення, заміна або компенсація результату злочину, який має майнове вираження і завжди відповідає певному майновому чи грошовому еквіваленту [38, с. 142].

Відповідно інше значення мають поняття «школа» та «відшкодування шкоди». Так, шкодою в науці розуміють негативні зміни, які настали в охоронюваному законом об'єкті внаслідок суспільно небезпечного посягання на нього, порушення, пошкодження об'єкта. Така школа проявляється у моральних та фізичних втратах, які понесли потерпілі. Таким чином, школу слід розуміти як будь-які моральні або фізичні втрати, яких зазнала потерпіла особа в результаті вчинення злочину [38, с. 143]. Усунення заподіяної шкоди передбачає компенсацію законними засобами того негативного результату, який був завданий злочином. Це підтверджується і тим, що школу необхідно усувати, тобто «позбавляти кого-небудь чогось небажаного, збуватися кого-небудь чи чого-небудь» [19, с. 833], а збитки — тільки відшкодовувати, тобто «давати кому-небудь щось інше замість втраченого, загубленого, знищеного та ін.; поповнювати витрати, збитки чимось іншим» [19, с. 144].

Відшкодування збитків або усунення шкоди обов'язково повинно бути добровільним. Тобто у тому випадку, коли відшкодування здійснюється з певними умовами до потерпілого, воно не є добровільним та не може бути підставою звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Пленум ВСУ зазначає, що звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям за наявності усіх передбачених кримінальним законом підстав та умов є обов'язковим. Таке звільнення суди повинні застосовувати незалежно від того, надійшло провадження до суду з відповідним клопотанням чи з обвинувальним актом. Отже суд при прийнятті рішення про звільнення особи перш за все повинен керуватися тими даними, які вказують на дійове каяття винної особи: щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину, відшкодування збитків та усунення шкоди. За наявності підтвердження цих підстав суд зобов'язаний звільнити особу від кримінальної відповідальності.

Наступним видом звільнення особи від кримінальної відповідальності є звільнення у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. Так, стаття 46 КК зазначає, що особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну школу.

Відповідно умовою такого звільнення від кримінальної відповідальності є вчинення особою вперше злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості. Ці умови вже

були проаналізовані. Проте обов'язково слід наголосити ще на одній умові, яка хоча прямо в КК і не вказується, проте передбачається. Так, звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням з потерпілим можливе тільки за тієї умови, якщо шкода була завдана лише самому потерпілому. Саме за колом суб'єктів і розмежовується звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та примиренням з потерпілим. Наприклад, якщо злочин був направлений проти працівника правоохоронного органу чи військовослужбовця і стосувався саме їх діяльності, то у такому випадку застосувати звільнення особи від кримінальної відповідальності суд не може, бо шкода була завдана не лише потерпілому, але й суспільним і державним інтересам.

Відповідно підставами звільнення особи від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК є примирення особи, яка вчинила злочин, з потерпілим та відшкодування завданих збитків і усунення шкоди. Відсутність хоча б одного з цих елементів виключає можливість звільнення від кримінальної відповідальності.

На думку ВСУ, примирення винної особи з потерпілим слід розуміти як акт прощення її в результаті вільного виявлення, що виключає будь-який неправомірний вплив незалежно від того, яка із сторін була ініціатором, та за яких мотивів (абзац 3 п. 4 Постанови ПВСУ № 12 від 23.12.2005 р.). Результатом цього є угода зазначених осіб, відповідно до якої потерпілий не наполягає на притягненні до кримінальної відповідальності винної особи, а вона у свою чергу відшкодовує завдані нею збитки або усуває заподіяну шкоду. Про факт примирення винна особа та потерпілий повинні сповістити того, хто проводить досудове розслідування. Мотиви, якими керується потерпілий, погоджуючись на примирення, для застосування відповідних норм значення не мають. При цьому не є важливим також і те, хто саме виступив ініціатором (винний, потерпілий чи інші особи). Проте таке примирення з боку потерпілого обов'язково повинно бути добровільним. Будь-який вплив на особу, якій злочином було завдано шкоди, недопустимий та є підставою для суду, щоб відмовити у звільненні особи від кримінальної відповідальності.

Наступною підставою такого звільнення є обов'язкове відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди. І хоча ця підстава вже аналізувалася, слід окремо зупинитися на деяких особливостях. Так, у даному випадку КК не вимагає від винної особи повного відшкодування збитків чи усунення шкоди. Важливо, щоб винним були задоволені всі претензії потерпілого, але можливі випадки, коли потерпілий повністю відмовляється від відшкодування.

У такому випадку, на думку О. А. Парфило, потерпілому і винному необхідно скласти письмову угоду про відмову від зобов'язань щодо відшкодування [165, с. 176]. Ж. В. Мандриченко вважає, що це не буде відповідати положенню ст. 46 КК. Автор пропонує в даному випадку керуватися досвідом Аргентини та при неможливості усунення матеріальної шкоди суд на прохання обвинуваченого за згодою потерпілого та вмотивованим клопотанням повинен розстрочити відшкодування вже визначеної шкоди на певний проміжок часу [133, с. 923].

Як і у попередньому випадку, таке звільнення є обов'язковим для суду, тобто наявність усіх передбачених законом підстав та умов є гарантією того, що суд має прийняти позитивне для винної особи рішення.

У зв'язку з прийняттям КПК 2012 р. до даного виду звільнення від кримінальної відповідальності виникають деякі питання. Так, ч. 1 ст. 285 КПК передбачає, що особа звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність. Згідно зі ст. 46 КК особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, може розраховувати на звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням з потерпілим. Проте ця норма прямо суперечить іншим положенням чинного КПК. Мова йде саме про кримінальне провадження на підставі угоди.

Так, згідно зі ст. 469 КПК потерпілий та підозрюваний чи обвинувачений можуть укласти угоду про примирення. Ця угода повинна відповідати вимогам ст. 471 КПК, тобто відповідати тим самим вимогам, які висуваються до угоди про примирення згідно зі ст. 46 КК. Далі, керуючись положеннями ст. 474 КПК, прокурор повинен невідкладно надіслати дану угоду разом з обвинувальним актом до суду. Суд, вивчивши угоду та переконавшись, що вона відповідає усім передбаченим вимогам та інтересам сторін, затверджує таку угоду своїм вироком, який має відповідати загальним вимогам до обвинувальних вироків (ч. 1, 2 ст. 475 КПК).

Отже виникає така ситуація: майже ідентичні умови (КПК дозволяє укладати угоди щодо будь-яких злочинів середньої тяжкості, а також у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення) та абсолютно ідентичні підстави для звільнення від кримінальної відповідальності. Проте, згідно з чинним КПК, така угода направляється до суду, який ухвалює обвинувальний вирок. Тож у даному випадку можна помітити пряму колізію ст. 46 КК, § 2 гл. 24 та гл. 35 КПК.

Відповідно виникає питання: як має діяти слідчий, якщо склалася така ситуація? Він може направити провадження прокурору, для того щоб прокурор склав клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, або слідчий може скласти обвинувальний акт та направити його через прокурора до суду. КПК не дає чіткої інструкції, як саме необхідно діяти, що є достатньо серйозним недоліком чинного кримінального процесуального законодавства. Адже КПК не може в одному і тому самому випадку передбачати одразу дві форми закінчення досудового розслідування.

Розв'язати цю колізію спробував Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ. Так, у листі ВССУ Про доповнення до інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» [71] у п. 4 зазначається, як саме має діяти суд у випадку отримання обвинувального акта з угодою про примирення за наявності підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності. ВССУ пропонує судам за наявності підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням обвинуваченого з потерпілим, встановивши дійсність такого примирення, про що свідчить, крім іншого, згода потерпілого на звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності, а також за наявності згоди обвинуваченого на таке звільнення і закриття провадження з таких підстав відмовити згідно з п. 3 ч. 7 ст. 474 КПК у затвердженні угоди про примирення та звільнити обвинуваченого від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК. Відповідно, якщо потерпілий заперечує проти такого звільнення, оскільки результатом його примирення з обвинуваченим є укладена між ними угода, в якій визначено конкретне покарання або зазначено про звільнення від його відбування з випробуванням, суд повинен ухвалити вирок, яким затверджує угоду про примирення. Така позиція ВССУ вбачається цілком виправданою. Рішення суду повинно перш за все залежати від об'єктивних обставин, які мають місце в кожному конкретному провадженні. І якщо суддя встановить підстави, які дозволяють звільнити обвинуваченого від кримінальної відповідальності, то він, не зважаючи на отриманий від прокурора обвинувальний акт разом з угодою, повинен прийняти те рішення, яке найбільшою мірою буде забезпечувати права учасників кримінального провадження.

Отже, в даному Інформаційному листі встановлюється примат звільнення особи від кримінальної відповідальності над затвердженням угоди про примирення. Однак суд обов'язково повинен отрима-

ти згоду як обвинуваченого, так і потерпілого на таке звільнення. І хоча ВССУ в Інформаційному листі звертався перш за все до суддів, можна з впевненістю стверджувати, що даними положеннями будуть користуватися і слідчий, і прокурор на стадії досудового розслідування.

Таким чином можна зробити висновок, що визначення форми закінчення досудового розслідування у випадку примирення підозрюваного з обвинуваченим у першу чергу буде залежати від потерпілого. Так, слідчий повинен, керуючись положенням ст. 469 КПК, роз'яснити підозрюваному та потерпілому механізм укладення угоди про примирення та правові наслідки затвердження угоди судом — ухвалення обвинувального вироку із зазначенням міри покарання, яка буде застосована до винної особи. Якщо потерпілий не вимагає покарання винної особи, а підозрюваний не заперечує проти такого звільнення, то досудове розслідування має бути закінчене складанням клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. В іншому випадку до суду направляється обвинувальний акт разом з підписаною сторонами угодою.

Наступним видом звільнення є звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки. Ст. 47 КК передбачає, що особа, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, та щиро покалася, може бути звільнена від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки колективу підприємства, установи, організації за їх клопотанням за умови, що вона протягом року з дня передачі її на поруки виправдає довіру колективу, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадського порядку. У разі порушення умов передачі на поруки особа притягається до кримінальної відповідальності за вчинений нею злочин.

Умовою, як і в попередніх випадках, є вчинення особою вперше злочину невеликої або середньої тяжкості. Головною відмінністю від попередніх видів звільнення особи від кримінальної відповідальності є розширення випадків, коли таке звільнення може бути застосоване. У даній статті законодавець не вказує на те, що злочин середньої тяжкості необов'язково має бути вчинений з необережності, тобто під її дію підпадає будь-який злочин середньої тяжкості.

Дане звільнення особи від кримінальної відповідальності містить одразу дві підстави: щире каяття та клопотання колективу підприємства, установи організації про передачу цієї особи на поруки. ВСУ зазначає, що у даному випадку щире каяття свідчить про бажання особи спокутувати провину перед колективом підприємства,

установи чи організації та виправити свою поведінку. Також особу, яка не визнала себе винною у вчиненні злочину, передавати на поруки не можна (абзац 2 п. 5 Постанови ПВСУ № 12 від 23.12.2005 р.).

Іншою підставою звільнення від кримінальної відповідальності є наявність клопотання колективу підприємства, установи, організації про передачу цієї особи на поруки. Колектив підприємства, установи, організації формують особи, які своєю працею чи навчанням беруть участь в його діяльності. Вважається, що не утворюють зазначеного колективу члени громадського об'єднання (профспілкові організації, політичні партії тощо), а отже, і не можуть подавати клопотання про взяття особи на поруки [106, с. 169]. Іншої думки Т. Б. Ніколаєнко, яка стверджує, що клопотання про передачу на поруки може бути подане громадською організацією за місцем проживання цієї особи, за умови, якщо особа ніде не навчається і не працює [159, с. 13].

Ініціатива в порушенні клопотання про передачу особи на поруки може виходити як від самого колективу, так і від підозрюваного, слідчого, прокурора та інших осіб. За своїм змістом таке клопотання включає вмотивоване прохання відповідного колективу звільнити від кримінальної відповідальності особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, і передати її на поруки даному колективу; зобов'язання колективу здійснювати заходи виховного характеру, спрямовані на недопущення вчинення особою, взятою на поруки, нових злочинів [202, с. 93]. Таке клопотання надається слідчому.

На відміну від раніше зазначених видів звільнення від кримінальної відповідальності передача особи на поруки — право, а не обов'язок суду. Застосування ст. 47 КК є виправданим лише тоді, коли суд дійде висновку щодо того, що виправлення конкретної особи, яка вчинила злочин, можливо без фактичного застосування до неї заходів кримінально-правової репресії. Проте відмова суду у задоволенні відповідного клопотання колективу повинна бути мотивованою.

Також КК зазначає, що таке звільнення від кримінальної відповідальності є умовним, тобто, у разі порушення умов передачі на поруки особа притягається до кримінальної відповідальності за вчинений нею злочин.

Стаття 48 КК передбачає, що особу, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо буде визнано, що на час розслідування або розгляду справи в суді внаслідок

зміни обстановки вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною.

Умовою такого звільнення від кримінальної відповідальності є вчинення особою вперше злочину невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, про що окремо вказує КК. Щодо необережної форми вини у даному випадку законодавець мови не веде. Підстав, у свою чергу, законодавець закріпив дві: це втрата діянням суспільної небезпечності внаслідок зміни обстановки або втрата особою суспільної небезпечності внаслідок зміни обстановки.

Так, під зміною обстановки необхідно розуміти такі суттєві зміни в об'єктивних соціальних умовах, за яких не тільки конкретне, а й всі інші подібні діяння втрачають суспільну небезпечність. Ці зміни впливають на суспільну правосвідомість, яка за нових умов не сприймає як суспільно небезпечне діяння, вчинене в іншій обстановці, яке мало значну небезпечність для суспільства на момент вчинення [220, с. 427]. Пленум ВСУ вказав, що необхідно розрізняти два види обстановки. Перший вид обстановки — це обстановка вчинення злочину в широкому розумінні, тобто як об'єктивні умови, що характеризують соціальні, економічні, політичні, духовні, міжнаціональні, воєнні, міжнародні, природні, організаційні, виробничі та інші процеси в масштабах країни, регіону, області, міста, району, підприємства, установи, організації, побуту, сім'ї тощо. Другий вид обстановки — це обстановка, що склалася навколо особи під час вчинення нею злочину, тобто об'єктивні умови життя та діяльності, в яких перебувала дана особа під час вчинення злочину і які значною мірою впливали на її суспільну небезпечність (п. 7 Постанови ПВСУ № 12 від 23.12.2005 р.).

Науковці зміну обстановки розуміють як суттєві зміни у зовнішніх умовах дійсності, що не залежать від волі особи, які призводять до малозначності або повної втрати суспільної небезпечності кримінально-караного діяння і породжують право компетентних державних органів на звільнення особи, яка вчинила це діяння, від кримінальної відповідальності [70, с. 12], а втрату діянням суспільної небезпечності внаслідок зміни обстановки — втрату нею зовсім суспільної небезпечності або втрату її в такій мірі, за якої діяння визнається нелогічним [106, с. 172].

Підставою звільнення особи від кримінальної відповідальності є також втрата такою особою суспільної небезпечності. Суспільна небезпечність особи знаходить своє вираження, насамперед, у вчиненні злочину, а у подальшому визначається, у першу чергу, ступенем можливості вчинення нею нового тотожного або однорідного

злочину (абзац 5 п. 7 Постанови ПВСУ № 12 від 23.12.2005 р.). Найчастіше вчені відносять до фактів, що свідчать про втрату особою суспільної безпеки, призив на строкову військову службу, зміну постійного місця проживання і розірвання зв'язків з «кримінальним» минулим, працевлаштування раніше непрацюючого, тяжку хворобу або нещасний випадок, внаслідок якого особа стала інвалідом, створення сім'ї з жертвою злочину [153, с. 138], поміщення неповнолітнього до інтернату, усунення тяжких особистих обставин, під впливом яких був вчинений злочин [106, с. 291], вагітність, вчинення корисного або героїчного поступку, які свідчать про втрату особою, яка вчинила правопорушення, суспільної безпеки [152, с. 250].

Також для звільнення особи від кримінальної відповідальності за цією підставою суд повинен переконатися, що обстановка навколо особи дійсно змінилася і це сприятиме подальшій правосвідомій поведінці особи. Тобто суд має зробити обґрунтоване припущення, що в подальшому особа не повернеться до злочинної діяльності. Лише переконавшись у цьому, суд має право звільнити особу від кримінальної відповідальності. Тож у даному випадку звільнення — це не обов'язок, а право суду.

Останнім видом звільнення особи від кримінальної відповідальності, який міститься у розд. IX Загальної частини КК, є звільнення у зв'язку із закінченням строків давності. Умовою такого звільнення відповідно до ст. 49 КК є вчинення особою злочину невеликої або середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Проте законодавець передбачає не чотири, а саме п'ять груп злочинів, які є передумовою звільнення особи від кримінальної відповідальності. Крім злочинів середньої тяжкості, тяжких та особливо тяжких, у даній статті КК на дві групи поділені злочини невеликої тяжкості: злочини, за які передбачено покарання менш суворе, ніж обмеження волі, та, відповідно, злочини невеликої тяжкості, за яких передбачено покарання у виді обмеження або позбавлення волі.

Підставою звільнення особи від кримінальної відповідальності за ст. 49 КК визнається благополучний сплив певних строків давності від дня вчинення злочину до набрання законної сили обвинувальним вироком суду, яким особа засуджена за вчинений нею злочин певної тяжкості.

Початковим моментом спливу строку давності є день, коли злочин був вчинений. У випадку злочину з формальним чи матеріальним складом строк починає спливати з моменту завершення суспільно небезпечного діяння; відносно триваючого злочину — від дня

фактичного припинення злочинної дії або бездіяльності; стосовно продовжуваного злочину — від дня вчинення останнього тотожного діяння з числа тих, що об'єднані єдиним злочинним наміром і складають продовжуваний злочин. Кінцевим моментом спливу строку давності є остання секунда 24 годин останньої доби набрання вироком суду законної сили.

Проте у даному випадку існують деякі виключення, які прямо передбачені чинним законодавством. Так, ч. 2 ст. 49 КК зазначає, що перебіг давності зупиняється, якщо особа, яка вчинила злочин, ухилилася від слідства або суду, і відновляється лише з моменту з'явлення особи із зізнанням або її затримання. Особою, яка переховується, вважається така, якій було в законному порядку повідомлено про підозру, та після цього вона зникла з метою ухилення від кримінальної відповідальності і її місцезнаходження невідоме. У такому випадку слідчий зупиняє досудове розслідування та проводить усі необхідні дії для встановлення місцезнаходження особи. Не можуть розглядатися як такі, що ухиляються від правоохоронних органів, особи, що хоч і переховуються після вчинення злочину, але правоохоронним органам взагалі невідомо про вчинений злочин [106, с. 180].

Однак навіть у випадку переховування винна особа може сподіватися на звільнення від кримінальної відповідальності, але для цього повинно минути не менше п'ятнадцяти років та ця особа не повинна вчинити нового злочину середньої тяжкості, тяжкого або особливо тяжкого. Вчинення зазначених злочинів тягне за собою перерив перебігу давності. Це означає, що час, який минув від дня раніше вчиненого злочину до дня скоєння нового злочину, втрачає своє юридичне значення, вдається забуттю і при новому обчисленні строків давності не береться до уваги [106, с. 180]. При цьому строк давності обчислюється окремо за кожний злочин.

Стаття 97 КК зазначає, що неповнолітнього, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо його виправлення можливе без застосування покарання. У такому випадку неповнолітня особа (особа, яка на час розгляду провадження не досягла 18 років, проте досягла віку кримінальної відповідальності) ухвалою суду може бути звільнена від кримінальної відповідальності із застосуванням передбачених КК примусових заходів виховного характеру.

Крім того, законодавець передбачив й інші види звільнення, які містяться у нормах Особливої частини чинного КК України.

До злочинів, за якими особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності, належать такі: державна зрада (ст. 111), шпигунство (ст. 114), створення злочинної організації (ст. 255), створення терористичної групи чи злочинної організації (ст. 258), створення непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260), незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263), незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307; без мети збуту — ст. 309), а також прекурсорів (ст. 311 КК). Передбачаються також умови звільнення від кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (ст. 212), за незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289), за давання хабара (ст. 369).

У зв'язку з цим можна виділити дві загальні підстави спеціального звільнення від кримінальної відповідальності. До першої можна віднести добровільне повідомлення про злочин або здачу відповідних предметів, що можуть бути речовими доказами у провадженні. Основною вимогою у даному випадку є саме добровільність. Тобто у особи була можливість скоїти злочин, але вона, керуючись власними переконаннями, відмовилася від своїх злочинних дій та повідомила про це правоохоронному органу. Як зазначає О. Михайленко, у такому разі не має принципового значення, до якого саме органу звернулася винна особа [144, с. 52]. Головне, щоб це був орган державної влади або місцевого самоврядування.

Підставою такого звільнення є ненастання злочинних наслідків. Тобто особа повинна відмовитися від злочинного наміру до того, як було скоєно сам злочин. У разі явки з повинною вже після вчинення кримінального правопорушення вона буде розцінюватися лише як пом'якшуюча обставина, яка сама по собі не дозволяє звільняти винних осіб від кримінальної відповідальності, хоча може бути складовою частиною дійового каяття.

Таким чином, проаналізувавши поняття, види, умови та підстави звільнення від кримінальної відповідальності, можна краще зрозуміти суть та порядок застосування такого звільнення, яке передбачено чинним КПК.

Інститут звільнення особи від кримінальної відповідальності переслідує загальні для всього кримінального процесуального права завдання, які передбачені ст. 2 КПК. Вказані завдання реалізуються шляхом правозастосовної діяльності. Основну роль в такій діяльності відіграють уповноважені державні органи, які мають мож-

ливість залучати до кримінального процесу осіб, які, у свою чергу, реалізують власні права та виконують відповідні обов'язки. Таким чином, можна переконатися, що вся галузь кримінального процесуального права направлена на реалізацію положень, закріплених у КК України. Чим краще уповноважена особа буде виконувати свої обов'язки, тим більша ймовірність того, що під час досудового розслідування та судового розгляду будуть дотримані всі основні правові принципи. Відповідно високі вимоги висуваються до уповноважених працівників під час складання та направлення до суду клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Проте такі вимоги далеко не завжди виконуються. На жаль, досить часто зустрічаються випадки порушення законодавства при звільненні особи від кримінальної відповідальності та закритті кримінального провадження. За даними В. Д. Бринцева та В. Г. Чернухіна, загальна кількість закритих кримінальних справ тільки за десять років незалежності України збільшилася у 4 рази [15]. На думку С. М. Благодира, таке зростання пояснюється цілим спектром причин: зниження професійного рівня працівників органів досудового розслідування, що призводить до низьких показників діяльності правоохоронних органів, що зумовлює прагнення окремих співробітників штучно поліпшити результати роботи; низький рівень правової освіти населення та високі ціни за послуги, які надають адвокати; зловживання в окремих випадках службовим становищем осіб, які ведуть процес (випадки хабарництва, задоволення прохань знайомих або родичів, позапроцесуальні стосунки між адвокатами та слідчими); відсутність належного контролю з боку відповідних управлінь МВС та з боку прокуратури [12, с. 128]. На думку В. Т. Маляренка, основними причинами помилок та порушень вимог чинного законодавства є недостатній професійний рівень працівників правоохоронних органів, неналежне знання матеріального та процесуального законодавства, несумлінне ставлення окремих посадовців до виконання професійних обов'язків, а в деяких випадках — свідоме порушення кримінальних процесуальних норм [130, с. 20]. Таким чином, ще раз можна переконатися, що чітке знання норм процесуального права та суворе їх дотримання значною мірою підвищить ефективність та законність діяльності відповідних правоохоронних органів.

Проаналізувавши види звільнення від кримінальної відповідальності, можна виділити такі основні умови для його застосування: 1) кримінальне правопорушення повинно бути відповідної тяжкості (невеликої або середньої), крім корупційних злочинів;

2) у деяких випадках воно повинно бути вчинене вперше або з не-обережності.

Для того щоб дати відповідь, якої тяжкості діяння вчинила особа, слідчий повинен надати цьому діянню належну кваліфікацію, тобто співставити фактичне діяння з одним із складів кримінального правопорушення, які передбачені законом про кримінальну відповідальність. Особа, яка проводить досудове розслідування, повинна зібрати, перевірити та оцінити усі докази, які стосуються суб'єкта, об'єкта, суб'єктивного та об'єктивного боків, визначити, в якій саме статті міститься склад кримінального правопорушення та визначити його тяжкість відповідно до ст. 12 КК України. Проте така розумова діяльність слідчого при кваліфікації діяння повинна отримати офіційне закріплення у вигляді певного нормативно-правового акту. За КПК 1960 р. таким документом була постанова про притягнення особи як обвинуваченого. Чинне кримінальне процесуальне законодавство дещо змінило форму офіційного повідомлення особі про можливу її причетність до вчинення кримінального правопорушення. Тепер слідчий, керуючись ст. 276—279 КПК, переконавшись, що наявних доказів достатньо для того, щоб вважати особу винною у вчиненні кримінального правопорушення, повідомляє такій особі про підозру. Письмове повідомлення про підозру повинно відповідати вимогам ст. 277 КПК та наряду з іншими складовими частинами містити правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність. Отже, документом, в якому повинна міститися одна з умов звільнення особи від кримінальної відповідальності (вчинення кримінального правопорушення певної тяжкості), та який відображає результат розумової діяльності слідчого при оцінці доказів, є письмове повідомлення особи про підозру.

Умовою звільнення особи від кримінальної відповідальності, яка згадується в чотирьох статтях відповідного розділу КК України, є вчинення особою правопорушення вперше, тобто особа раніше взагалі не вчиняла злочинів або раніше вчинила злочин, що вже втратив правове значення. Особа вважається такою, що вчинила злочин вперше, якщо вона раніше вчинила кримінальне правопорушення, але судимість за таке правопорушення погашена чи знята, сплинули строки давності обвинувального вироку суду, особа раніше звільнялася від кримінальної відповідальності.

Законодавець не зобов'язує слідчого у письмовому повідомленні про підозру обов'язково вказувати на те, що особа вчинила кри-

мінальне правопорушення вперше. Така позиція здається цілком обґрунтованою. Пояснити це можна тим, що далеко не завжди на момент повідомлення особі про підозру слідчий володіє усіма даними про особу, яка, на його думку, вчинила злочин. З моменту винесення відповідного повідомлення у слідчого в наявності є два місяці (якщо термін не буде продовжений) для того, щоб провести всі необхідні слідчі дії та зібрати таку сукупність доказів, яка дозволила би працівнику правоохоронних органів закінчити досудове розслідування. Очевидно, що і факт скоєння злочину вперше також може бути встановлений після повідомлення про підозру.

Однак у будь-якому випадку цей факт повинен бути закріплений у відповідному офіційному документі. Таким документом є клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, яке складається прокурором та надсилається до суду. Форма такого закріплення вважається довільною. При складанні такого клопотання працівники прокуратури повинні застосувати одну з приведених форм: «кримінальне правопорушення було вчинене вперше», «раніше не судимий», «вперше вчинив злочин», «раніше до кримінальної відповідальності не притягувався» чи будь-яке інше формулювання, яке б чітко зазначало, що особа, яка звільняється від кримінальної відповідальності, вчинила кримінальне правопорушення вперше. Зазвичай на слідчого та прокурора покладається обов'язок перевірити інформацію та переконатися, що особа дійсно вчинила кримінальне правопорушення вперше, надавши запити до відповідних правоохоронних органів та, за необхідності, судів. Бож, наприклад, за даними В. К. Коломейца, в деяких постановках можна знайти формулювання «зі слів, раніше не судимий» — інформація, яка нічим не підтверджується та не спростовується [94, с. 32]. Очевидно, що такого непрофесіоналізму в діяльності правоохоронних органів не повинно бути.

Наступною умовою, що в окремих випадках висувається до особи, яка може бути звільнена від кримінальної відповідальності, є вчинення кримінального правопорушення з необережності. Форма вини є складовою частиною суб'єктивного боку кримінального правопорушення, що, в свою чергу, є частиною складу злочину. Форма вини входить до переліку обставин, які необхідно довести слідчому у кожному кримінальному провадженні (п. 2 ч. 1 ст. 91 КПК). Для того щоб звільнити особу від кримінальної відповідальності, слідчий повинен переконатися, що ця особа вчинила кримінальне правопорушення ненавмисно, легковажно сподіваючись відвернути негативні наслідки своєї діяльності або взагалі не передбачивши

можливість їх настання. Зробити висновок про необережну форму вини слідчий може лише після оцінки зібраних доказів, які цей факт підтверджують. У такому випадку головним джерелом доказів можна назвати протоколи допиту підозрюваного, в яких особа заявляє, що діяла неумисно. Проте спиратися лише на протокол допиту підозрюваного неможна. Також підтвердити цей факт можуть й інші відомості, а саме: протоколи допитів свідків, результати експертиз та слідчих експериментів, інші відомості, які закріплені у визначеній законом формі та описують подію кримінального правопорушення, особу підозрюваного, стосунки між підозрюваним та потерпілим (наприклад, у тому випадку, коли до вчинення кримінального правопорушення особа, що скоїла злочин, не знала потерпілого, і, відповідно, не могла бажати завдати шкоду такій особі) тощо. Лише зібравши відповідну інформацію, слідчий шляхом оцінки доказів може дійти висновку, що підозрюваний вчинив злочин у формі злочинної необережності чи недбалості. Відповідні висновки разом з доказами, що їх підтверджують, повинні бути викладені у клопотанні прокурора про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Підстави звільнення від кримінальної відповідальності в кожному з випадків є унікальними, і кожного разу всі вони мають бути доведені та підтверджені необхідною сукупністю доказів.

Так, у випадку звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям слідчим має бути доведено три підстави: щире каяття, активне сприяння розслідуванню правопорушення та повне відшкодування збитків або усунення шкоди.

Чинний КПК не вимагає, щоб особа, яка розкаюється у вчиненні кримінального правопорушення, з'явилася з повинною до правоохоронного органу, тобто щире каяття може проявлятися вже після того, як місцезнаходження особи стало відомим. Можна дійти висновку, що насильне затримання особи, яка була у розшуку, не є підставою для відмови такій особі у звільненні від кримінальної відповідальності. У той самий час з впевненістю можна стверджувати, що явка з повинною значно підвищує шанси винної особи уникнути кримінального покарання. У разі звернення особи до правоохоронного органу з повідомленням про вчинення нею кримінального правопорушення уповноважена посадова особа повинна скласти протокол, який в подальшому долучається до матеріалів кримінального розслідування. Також, крім усної, явка з повинною може мати і письмову форму. У такому випадку особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, складає заяву довільної форми із зазначенням власного прізвища, ім'я, по батькові, адреси проживання,

іншої контактної інформації та викладенням стислого змісту самої події правопорушення. У кінці такої заяви особа ставить власний підпис та дату, коли ця заява була складена. Також у цьому документі винній особі бажано зазначити, що вона добровільно з'явилася до правоохоронного органу та щиро кається у вчиненому. У подальшому така заява також повинна бути долучена до матеріалів кримінального провадження як доказ дійового каяття.

Як вже зазначалося, щире каяття проявляється в тому, що особа визнає свою провину, висловлює жаль з приводу вчиненого та бажає виправити ситуацію, яка сталася. Усі перелічені складові щирого каяття є виключно суб'єктивними, і, відповідно, не можуть бути встановлені доказами, які не стосуються самої особи підозрюваного. Тож можна зазначити, що основним джерелом доказу, який свідчить про визнання особою своєї провини, є відповідний протокол допиту. Під час такого допиту винна особа повинна визнати себе повністю винною у вчиненні правопорушення та щиро жалкувати з приводу того, що трапилося. У той самий час слідчий повинен прискіпливо поставитися до відомостей, які він отримав внаслідок такого допиту, та підтвердити таке щире каяття й іншими відомостями. Очевидно, що найкращим доказом каяття є активне сприяння розслідуванню.

Сприяти розкриттю злочину означає, що особа своїми діями надає активну допомогу правоохоронним органам з виявлення знарядь вчинення кримінального правопорушення, слідів та предметів злочину; у виявленні, затриманні та викритті співучасників; у проведенні слідчих дій; у встановленні усіх фактичних обставин, які мають відношення до відповідного провадження; у з'ясуванні причин та умов кримінального правопорушення.

Активне сприяння розкриттю злочину висуває перед підозрюваним одразу дві вимоги. По-перше, таке сприяння повинно бути добровільним, тобто особа сама, за власним бажанням на основі внутрішнього переконання проявила ініціативу у наданні допомоги правоохоронним органам. По-друге, така поведінка повинна проявлятися внаслідок ініціативи з боку підозрюваного. Разом з тим слід зазначити, що обов'язок доказування покладається на слідчого та прокурора (ст. 92 КПК), і він не може бути перекладений на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення. Наприклад, у ході допиту, який було ініційовано слідчим, підозрюваний зізнається у скоєному злочині та детально описує саму подію правопорушення, співучасників, сховані знаряддя. Таким чином можна дійти висновку, що при аналізі такої підстави, як «активне сприяння», слідчий повинен керуватися принципом розумності та не вимагати

від підозрюваного повної ініціативи при доказуванні обставин, які передбачені ст. 91 КПК.

Активне сприяння розслідуванню закріплюється у протоколах допиту підозрюваного, де він викладає всі необхідні відомості для прискорення розслідування відповідного правопорушення. Проте лише одних допитів недостатньо. Будь-який факт, повідомлений винним, має бути підтверджений відповідними слідчими діями. Нерідко бувають випадки, коли підозрюваний розповідає неправдиві відомості про подію злочину, співучасників тощо з метою заплутати розслідування. Такі дії розцінюються як протидія розслідуванню і аж ніяк не можуть бути підставою звільнення від кримінальної відповідальності.

Відшкодування збитків або усунення шкоди проявляється у наданні підозрюваним (або іншою особою) коштів на лікування потерпілого, ремонт або придбання пошкодженого/зруйнованого майна, утримання непрацездатних осіб померлого тощо. Також таке відшкодування може проявлятися у принесенні публічного вибачення, наданні відповідною особою послуг, нематеріальної допомоги, результати якої повністю відшкодовують завдані збитки. Підтвердженням відшкодування можуть бути чеки, квитанції, інші документи, які підтверджують надання винної особою коштів, послуг з метою усунення шкоди. Усі ці документи долучаються до матеріалів кримінального провадження. Також до джерел доказів, які підтверджують усунення шкоди, можна віднести протокол допиту потерпілого (чи окрему заяву), в якому особа повідомляє, що винний надав кошти на відшкодування збитків у повному обсязі.

Підставами звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим є сам факт примирення та відшкодування збитків і усунення шкоди. Щодо відшкодування збитків мова йшла вже раніше. Проте необхідно наголосити, що таке відшкодування може бути частковим, тобто таким, яке відповідає вимогам самого потерпілого, а не розміру заподіяної шкоди. У такому випадку слідчий повинен додатково переконатися, що усунення шкоди адекватне вчиненому кримінальному правопорушенню.

Примирення винного з потерпілим слід розуміти як добровільну обопільну згоду на мирне вирішення конфлікту [215, с. 75]. Таке примирення обов'язково повинно бути результатом вільного волевиявлення, що виключає будь-який неправомірний вплив, незалежно від того, яка із сторін була ініціатором та з яких мотивів. Тому слідчий кожен раз повинен перевіряти, що згода потерпілого на примирення не була отримана під примусом, внаслідок залякування,

погроз з боку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, чи його співучасників. Відповідно таке примирення може мати різні форми. Найчастіше зустрічається проста письмова форма. Потерпілий та підозрюваний складають документ, який підтверджує факт примирення між цими суб'єктами та відшкодування шкоди. У цьому документі повинні міститися дані про осіб, які його склали (прізвище, ім'я, по батькові, адреса проживання тощо), відомості про кримінальне правопорушення, яке вчинила винна особа, умови, які повинен виконати (або вже виконав) підозрюваний з метою відшкодування шкоди, сам факт добровільного примирення, викладений у чіткій формі, підписи та дата складання цього документа. Така заява повинна бути надана слідчому, який матиме можливість перевірити ті відомості, які в ній зазначені, з'ясувати думку потерпілого та підозрюваного і тільки після цього долучити її як доказ. У подальшому саме така заява буде підставою для звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Проте виникає питання, як має діяти слідчий, коли підозрюваний та потерпілий звернулися до нього з усною заявою про примирення. Слід зауважити, що у разі примирення повинна бути відома думка як особи, яка вчинила злочин, так і особи, якій злочином була завдана шкода. Протокол допиту таку можливість надати не може. Тож можна дійти висновку, що найкращим рішенням у даному випадку буде запропонувати відповідним особам скласти заяву про примирення у присутності слідчого, який одразу зможе долучити її до матеріалів провадження. Саме такі дії працівників правоохоронних органів вбачаються найбільш логічними.

Підставою звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки є клопотання підприємства, установи чи організації. Таке клопотання приймається на загальних зборах відповідної юридичної установи, які повинні бути проведені відповідно до чинного трудового законодавства та правил внутрішнього розпорядку. Збори мають бути проведені за мінімально необхідної кількості працівників, а рішення щодо взяття особи на поруки повинно бути прийняте простою більшістю голосів. У випадку позитивного голосування таке рішення повинно бути оформлене на офіційному бланку підприємства, установи чи організації (якщо є) із зазначенням повної назви юридичної особи, її адреси, суті прийнятого рішення та скріплене печаткою і підписом уповноваженої особи. У подальшому такий документ передається слідчому, який долучає його до матеріалів кримінального провадження. Очевидно, що не має різниці, хто саме з працівників юридичної особи надасть таке

клопотання слідчому. Проте перш ніж визнати таке клопотання доказом, слідчий має переконатися, що особа, яка може бути звільнена від кримінальної відповідальності, дійсно є працівником відповідного підприємства, установи чи організації. Для цього слідчий може витребувати копію трудової книжки чи витяг наказу про прийняття на роботу, завірені печаткою кадрової служби відповідної юридичної особи, а за її відсутності — печаткою керівника юридичної особи. Лише після того, як слідчий отримав усі необхідні документи, він може надсилати кримінальне провадження прокурору для складання клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

У випадку звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміненням обстановки слідчий повинен довести, що обстановка навколо кримінального правопорушення або самої особи злочинця змінилася настільки, що вони втратили суспільну небезпеку. Слід зауважити, що деякі автори ставлять під сумнів необхідність збирати докази, які підтверджували б зміну обстановки. Так, А. А. Ейсман зазначає, що дані про відповідну зміну обстановки (чи відсутність змін) не входять до переліку матеріалів провадження у вигляді показань, висновків експертів чи документів. Ці дані враховуються судом шляхом оцінки їх у рамках загальної ситуації. Вони, відповідно, не доказуються у процесуальному розумінні цього поняття [240, с. 102]. З такою думкою погодитися важко. Дійсно, досить часто зміна обстановки підтверджується загальновідомими фактами, які часто мають юридичне значення не тільки для певного кримінального провадження, а й для усієї держави. Проте навіть загальновідомі факти не можна виключати з предмета доказування, оскільки це буде означати, що вони не повинні досліджуватись взагалі. Якщо той чи інший факт має значення для справи, його наявність чи відсутність обов'язково повинні бути доказані [93, с. 98]. У будь-якому випадку всі дані, які підтверджують зміну обстановки, повинні бути встановлені та долучені до матеріалів кримінального провадження. Проаналізувавши та оцінивши ці відомості, слідчий може дійти висновку щодо можливості звільнити особу від кримінальної відповідальності.

У разі звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з закінченням строків давності слідчий має переконатися, що пройшло достатньо часу з моменту вчинення злочину відповідної тяжкості. У випадку вже відкритого провадження таке звільнення не викликає багато питань. Усі документи, які стосуються відповідного кримінального провадження, знаходяться в рамках одного провадження. Коли перевірені всі наявні документи, працівник пра-

воохоронного органу визначає дату вчинення кримінального правопорушення (навіть приблизну), тяжкість злочину та перевіряє, чи не знаходиться особа у розшуку. Після цього слідчий може передати провадження прокурору для складання останнім клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Параграф 2 Глави 24 КПК, який регулює порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності, до суб'єктів владних повноважень відносить лише прокурора та суд. Проте одну з визначальних ролей у цій діяльності виконує слідчий, навіть не зважаючи на те, що у відповідних статтях КПК він не зазначається. Саме слідчий проводить досудове розслідування, виконує слідчі дії, збирає докази тощо. І саме слідчий є особою, яка першою робить висновок про можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності. А висновок такий можна зробити лише після повної оцінки усіх наявних доказів, вивчення підстав та умов звільнення від кримінальної відповідальності. Також необхідно зазначити, що прокурор отримує відповідне кримінальне провадження саме від слідчого, який переконався у можливості звільнення особи від кримінальної відповідальності. У подальшому прокурор буде вивчати докази, які були зібрані саме слідчим. Саме слідчий відповідає перед прокурором за повноту проведеного досудового розслідування, за встановлення достатньої сукупності доказів, які б підтверджували можливість звільнити особу від кримінальної відповідальності. Таким чином, не можна применшувати роль слідчого при звільненні особи від кримінальної відповідальності.

Перед тим, як надсилати провадження прокурору, слідчий, крім прямо передбачених законодавством дій, повинен повідомити самому підозрюваному про можливість його звільнення від кримінальної відповідальності та отримати його згоду. Так, ст. 285 КПК зазначає, що підозрюваному повинно бути роз'яснено суть підозри, підставу звільнення від кримінальної відповідальності і право заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави. Слід зазначити, що КПК чітко не зазначає, хто саме повинен отримати згоду підозрюваного: слідчий чи прокурор. Хоча, проаналізувавши ч. 1 ст. 286 КПК, можна дійти висновку, що таким суб'єктом є саме прокурор («...отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення, прокурор складає клопотання...»). Проте слід зауважити, що дана стаття покладає на прокурора лише обов'язок дізнатися думку підозрюваного. Отже, всі інші дії (а саме — роз'яснення особі, яка підозрюється у вчиненні правопорушення, суті підозри та підстав звільнення) покладається на слідчого. Очевидно, що здійснивши

всі зазначені дії, слідчий поцікавиться думкою підозрюваного щодо можливості його звільнення.

Проте не зовсім зрозуміло, як саме має діяти слідчий, якщо підозрюваний заперечує проти свого звільнення від кримінальної відповідальності. Можна дійти висновку, що у такому випадку слідчий все одно повинен направити провадження прокурору. Пояснюється це тим, що саме прокурор повинен з'ясувати думку підозрюваного (ч. 2 ст. 286 КПК). Отже рішення про продовження досудового розслідування повинен прийняти саме прокурор.

Виникають питання і з приводу ознайомлення підозрюваного з матеріалами кримінального провадження. Так, ч. 3 ст. 285 КПК зазначає, що підозрюваному роз'яснюють суть підозри, підставу звільнення та цікавляться його думкою. Отже, чіткої вказівки щодо ознайомлення підозрюваного з матеріалами кримінального провадження немає. Відповідно, особа, щодо якої передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності, може ознайомитися з матеріалами провадження лише у порядку, наведеному у ст. 221 КПК. Проте реалізація такої можливості виглядає дещо сумнівно, про що в роботі вже було зазначено. Також слід зауважити, що законодавець надав можливість підозрюваному не погодитися з підставами звільнення від кримінальної відповідальності. Однак без можливості ознайомитися з протоколами слідчих чи будь-яких інших процесуальних дій підозрюваний не знає, на якому етапі знаходиться досудове розслідування, а отже, і не має реальної можливості відмовитися від звільнення від кримінальної відповідальності. У такому разі можна помітити, що законодавець надав право підозрюваному не погодитися із звільненням, проте не забезпечив реалізацію цього права. Таким чином, існує необхідність переглянути відповідні положення КПК та нормативно закріпити можливість підозрюваного ознайомитися з матеріалами кримінального провадження. З такою думкою погоджуються 60 % опитаних працівників правоохоронних органів (Додаток А, п. 17).

Перед тим, як виконувати будь-які передбачені чинним КПК процесуальні дії, прокурор повинен перевірити матеріали провадження, які надійшли до нього для звільнення особи від кримінальної відповідальності. КПК зобов'язує прокурора «встановити... підстави звільнення від кримінальної відповідальності». Отже, перш за все прокурор повинен перевірити повноту та всебічність проведеного досудового розслідування, проаналізувати усі докази, які наявні у провадженні, перевірити форму та порядок їх закріплення з метою дотримання вимог чинного законодавства. Як вже зазначалося,

першим, хто робить висновок про можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності, є слідчий. Проте лише прокурор має право скласти відповідне клопотання, яке передається до суду. Отже він повинен бути переконаний, що дійсно існують підстави та умови звільнення від кримінальної відповідальності. Встановивши, що слідчий не зібрав необхідну сукупність доказів для винесення рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності, прокурор повинен повернути кримінальне провадження відповідному слідчому з вказівками, які ще процесуальні дії слід провести та які ще докази необхідно долучити до провадження. Також можуть бути випадки, коли прокурор не погоджується з думкою слідчого про можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності. У такому випадку прокурор також повертає слідчому матеріали кримінального провадження та зазначає, що досудове розслідування повинно бути продовжене в повному обсязі у загальному порядку.

Згідно зі ст. 286 КПК прокурор, встановивши підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності та отримавши згоду підозрюваного, складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі надсилає його до суду. Проте перед направленням клопотання до суду прокурор зобов'язаний ознайомити з ним потерпілого та з'ясувати його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності. І це положення викликає певні питання.

Перш за все слід звернути увагу на цікаве формулювання ст. 286 та 287 КПК. Так, ч. 3 ст. 286 КПК зазначає, що перед направленням клопотання до суду прокурор зобов'язаний ознайомити з ним потерпілого, що означає, що на момент такого ознайомлення саме клопотання вже складене. У той самий час ст. 287 КПК передбачає одним з елементів відповідного клопотання відомості про ознайомлення з ним потерпілого та встановлення його думки щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності. Отже, таке клопотання не може бути складене без думки потерпілого, тому що воно не буде відповідати вимогам КПК. Більше того, потерпілий може напряму вплинути на рішення прокурора про звільнення особи від кримінальної відповідальності, про що зазначили 128 осіб з 202 опитаних (63 %) (Додаток А, п. 18). Проте сам потерпілий знайомиться з даним клопотанням все після його складання. Очевидно, що прокурор спочатку складає клопотання, а вже потім ознайомлює з ним потерпілого та доповнює відповідний

документ думкою потерпілого. Проте в будь-якому випадку колізії між ст. 286 та 287 КПК слід усунути.

Також не зовсім зрозуміла роль потерпілого при звільненні особи від кримінальної відповідальності. Як вже зазначалося, перед направленням клопотання до суду прокурор зобов'язаний ознайомити з ним потерпілого та з'ясувати його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності. У клопотанні, яке подає прокурор до суду, також мають міститися відомості про ознайомлення з клопотанням потерпілого та його думка щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності. Більше того, навіть суд зобов'язаний з'ясувати думку потерпілого щодо можливості звільнення підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 288 КПК). Відповідно логічним вбачається і те, що думка потерпілого буде зазначена в ухвалі суду. Отже, це означає, що законодавець приділяє значну увагу думці потерпілого під час звільнення особи від кримінальної відповідальності. У той самий час виникає питання процесуального характеру: яким саме чином потерпілий може впливати на процес звільнення від кримінальної відповідальності та на кінцеве рішення суду?

У випадку звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям однією із підстав такого звільнення є повне відшкодування збитків та усунення заподіяної шкоди. Проте досить часто потерпілі, крім відшкодування шкоди, вимагають винесення певного покарання задля власної моральної компенсації. Особливо часто «жага до помсти» у потерпілих виникає при розслідуванні злочинів, внаслідок яких особі була завдана фізична шкода. Однак саме вимога потерпілого застосувати до винної особи покарання є однією з основних підстав направлення до суду обвинувального акта разом з угодою про примирення, про що велася мова раніше. У такому випадку прокурору скласти клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності майже неможливо.

У разі звільнення від кримінальної відповідальності з передачею на поруки суд буде враховувати тяжкість злочину, особу потерпілого та можливість його виправлення шляхом передачі на поруки трудовому колективу. І першочергове значення тут буде мати саме клопотання колективу. Тобто позиція потерпілого буде відігравати лише допоміжну роль, і маловірогідним вбачається те, щоб суд відмовить у клопотанні прокурора, керуючись лише незгодою з таким рішенням потерпілого.

У випадку звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки суддя повинен керуватися не суб'єк-

тивною думкою будь-кого з учасників кримінального провадження (у т. ч. й потерпілого), а лише дійсними об'єктивними обставинами, які вказують, що кримінальне діяння або сама особа перестали бути суспільно небезпечними. Тобто у даному випадку роль потерпілого чітко не визначена, а його думка не може вплинути на рішення судді.

Також незрозуміло, яким чином думка потерпілого повинна вплинути на рішення судді при звільненні особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК). У такому випадку суд приймає до уваги лише тяжкість вчиненого злочину, строк його вчинення та відсутність підстав для зупинення чи перерви перебігу давності. Звільнення у зв'язку із закінченням строку давності є обов'язковим і аж ніяк не залежить від згоди чи незгоди потерпілого. У даному випадку суд ніяк не може врахувати позицію потерпілого при винесенні рішення. Тому можна зробити висновок, що і за цієї підстави думка потерпілого, яка буде міститися у клопотанні прокурора при звільненні особи від кримінальної відповідальності, не буде відігравати суттєвої ролі.

Отже, необхідно вказати, що хоча законодавець зобов'язав і прокурора, і суддю з'ясувати думку потерпілого при звільненні особи від кримінальної відповідальності, позиція потерпілого у більшості випадків ніяк не може вплинути на остаточне рішення суду. Тобто дані положення КПК мають декларативний характер. Проте також необхідно зазначити, що з'ясування думки потерпілого при звільненні особи від кримінальної відповідальності в цілому є позитивним зрушенням на шляху до покращання процесуального становища потерпілого, однак дані положення потребують відповідних змін.

Виконавши всі необхідні процесуальні дії та переконавшись, що підозрюваний не заперечує проти звільнення від кримінальної відповідальності, прокурор складає відповідне клопотання, яке має відповідати вимогам ст. 287 КПК. Слід зауважити, що кримінальне процесуальне законодавство вперше визначило вимоги до клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності повинно складатися з вступної, мотивувальної та резолютивної частин. У вступній частині клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності прокурор зазначає найменування кримінального провадження та реєстраційний номер і дату внесення до ЄРДР, анкетні відомості підозрюваного (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство), а також дату та місце складання відповідного клопотання. Мотивувальна частина

складається з викладення фактичних обставин кримінального правопорушення та його правової кваліфікації із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання підозри, розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та відомостей про її відшкодування, доказів, які підтверджують факт вчинення особою кримінального правопорушення, наявності обставин, які свідчать, що особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності, а також відомостей про ознайомлення з клопотанням потерпілого та його думки щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності. У резолютивній частині прокурор, керуючись вищевикладеним, звертається до суду з проханням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. У самому кінці клопотання вказуються додатки, які будуть направлені до суду разом з клопотанням, зазначається дата та місце його складання, після чого відповідне клопотання підписується прокурором.

Також КПК зазначає, що до клопотання прокурора повинна додаватися письмова згода особи на звільнення від кримінальної відповідальності. Отже таке погодження на відміну від думки потерпілого не повинно міститися у самому клопотанні. Це можна пояснити тим, що виходячи з положень ст. 286 КПК прокурор спочатку повинен отримати письмову згоду підозрюваного на звільнення від кримінальної відповідальності, а лише потім складати відповідне клопотання. Згідно з відповідними положеннями КПК таке погодження обов'язково повинно мати письмову форму, інших вимог чинне кримінальне процесуальне законодавство не висуває. Очевидно, що такий документ може мати форму письмової заяви з боку особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, на ім'я прокурора про те, що суть підозри, підстава звільнення і право заперечувати їй роз'яснено, і вона не заперечує проти такого звільнення. Також не виключені випадки складання протоколу на виконання вимог відповідних положень ст. 286 та 287 КПК, в якому підозрюваний підписав би відмову від заперечення проти його звільнення від кримінальної відповідальності. У подальшому такий документ може додаватися до клопотання та передаватися до суду.

Виходячи з положень ст. 283 КПК досудове розслідування вважається закінченим з моменту звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Хоча доцільніше було б зазначити, що досудове розслідування закінчується з моменту внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудового

розслідування, яке відбувається одразу після передачі клопотання до суду у найкоротші строки.

Слід зауважити, що копія клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності не надсилається зацікавленим особам. Це пояснюється тим, що прокурор лише передбачає можливість звільнити особу від кримінальної відповідальності. Рішення по суті приймає лише суд, який своєю ухвалою у порядку, наведеному у ч. 3 ст. 288 КПК, закриває кримінальне провадження та звільняє підозрюваного від кримінальної відповідальності. Саме ухвала про закриття провадження і вирішує його остаточну юридичну долю. Також цікавою особливістю є те, що зацікавлені особи не мають права оскаржити клопотання слідчого про звільнення особи від кримінальної відповідальності. І це пояснюється самою суттю клопотання, яке лише окреслює можливість особи уникнути кримінального покарання.

Таким чином, розглянуті вище норми кримінального процесуального законодавства України дозволяють дійти висновку, що саме успішна реалізація зазначених положень суб'єктами кримінального провадження є важливою гарантією досягнення завдань кримінального судочинства, насамперед, охорони конституційних прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які потерпіли від злочинів. Саме високий рівень професіоналізму працівників правоохоронних органів і чітке виконання вказівок чинного КПК дозволить усім зацікавленим особам у повній мірі реалізувати свої права.

Висновки до розділу 2

1. Закриття кримінального провадження — поняття багатоаспектне, яке може проявлятися в таких елементах, як:

- етап кримінальної процесуальної діяльності;
- окремий сформований інститут кримінального процесуального законодавства;
- завершення стадії досудового розслідування чи судового розгляду (у визначених законом випадках);
- рішення уповноваженого органу щодо припинення кримінального провадження відносно особи чи всього провадження, яке оформлюється як окремий процесуальний документ;

2. У чинному КПК України підстави закриття кримінального провадження розподілено за суб'єктним принципом, тобто відповідно до того суб'єкта, який може прийняти відповідне рішення.

Проте також слід зауважити, що умовою розподілу підстав закриття кримінального провадження також може бути і стадія, на якій таке рішення приймається. У даному випадку вбачається зв'язок між суб'єктом, який приймає рішення, та відповідною стадією. Якщо правомочними суб'єктами є слідчий та прокурор, то і закриття буде відбуватися на стадії досудового розслідування. Відповідно прийняти остаточне рішення на стадії судового розгляду вправі лише суд. Однак обов'язково слід пам'ятати, що ч. 7 ст. 284 КПК зазначає, що у випадку виявлення підстав закриття кримінального провадження, зазначених у ч. 1 ст. 284 КПК, вже під час судового розгляду суд повинен ухвалити виправдувальний вирок або постановити ухвалу про закриття кримінального провадження. Тобто суд може закрити кримінальне провадження з усіх підстав, передбачених ст. 284 КПК.

3. За КПК 2012 р. процесуальний порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності регулюється окремим параграфом (§ 2 гл. 24). Раніше відповідні статті не були згруповані належним чином, що в певній мірі ускладнювало їх правозастосування. Також обов'язково слід наголосити на тому, що КПК 2012 р. регулює загальний порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності, не зазначаючи, в яких саме випадках цей порядок застосовується. Єдиним положенням, яке вказує на підстави та умови звільнення, є ч. 1 ст. 285 КПК, яка зазначає, що особа звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність. Таким чином, законодавець цілком слушно розділив кримінально-правові та кримінальні процесуальні підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності. Тепер умови та підстави звільнення зазначаються лише у КК, а порядок — у КПК.

4. У КПК чітко не передбачений обов'язок слідчого ознайомити підозрюваного з матеріалами кримінального провадження при звільненні такої особи від кримінальної відповідальності. Відповідно особа, щодо якої передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності, може ознайомитися з матеріалами провадження у порядку ст. 221 КПК лише за згодою слідчого. Тому доцільно прямо вказати, що слідчий зобов'язаний надати підозрюваному матеріали кримінального провадження для ознайомлення у порядку, передбаченому ст. 221 КПК.

5. Новелою чинного процесуального законодавства можна назвати обов'язок уповноваженої особи з'ясувати думку підозрюваного при складанні клопотання про звільнення особи від кримінальної

відповідальності. Однак хоча законодавець зобов'язав і прокурора, і суддю з'ясувати думку потерпілого при звільненні особи від кримінальної відповідальності, позиція потерпілого у більшості випадків ніяк не може вплинути на остаточне рішення суду. Тобто у цьому випадку слід відмітити, що дані положення КПК носять декларативний характер. Також необхідно зазначити, що з'ясування думки потерпілого при звільненні особи від кримінальної відповідальності в цілому є позитивним зрушенням на шляху до покращення процесуального становища потерпілого, однак, крім декларування, таке право повинно гарантуватися.

**ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
СКЛАДАННЯМ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА,
КЛОПОТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ
ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО
АБО ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ**

**3.1. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ ВІДКРИТТЯ
МАТЕРІАЛІВ ІНШІЙ СТОРОНІ**

Закінчення досудового розслідування складанням обвинувального акта, клопотання про застосування до особи примусових заходів медичного чи виховного характеру є останньою формою закінчення досудового розслідування, що передбачено ст. 283 КПК. Проте саме цій формі закінчення було приділено найбільше уваги з боку науковців і практиків. І така ситуація вважається цілком логічною. Дійсно, саме направлення даних процесуальних документів до суду передбачає судовий розгляд, за результатами якого (з великою долею вірогідності) суд винесе рішення, яке суттєво обмежує права обвинуваченого. Проте, як у кожному з випадків, складання обвинувального акта не являє собою лише винесення рішення та його офіційне оформлення. Така форма закінчення досудового розслідування представляє собою цілий спектр процесуальних дій, які має виконати слідчий. І першою процесуальною дією слідчого у даному випадку повинно бути ознайомлення учасників кримінального провадження з матеріалами досудового розслідування.

Питання ознайомлення осіб з матеріалами кримінального розслідування завжди було актуальним як для науковців, так і для практиків. Наявність порушень з боку обвинувачення під час цієї дії, як і випадки зловживання цим правом з боку захисту, породжують інтерес до порядку ознайомлення осіб з матеріалами кримінального розслідування. Відповідно прийняття нового КПК в деякій мірі підвищило актуальність дослідження цього питання.

Те, що ознайомлення з матеріалами кримінального провадження є обов'язковим, не викликає ні у кого заперечень. Ці вимоги закріплені як у ст. 19 Загальної декларації прав людини, так і у ст. 32

Конституції України, відповідно до якої громадянин має право знайомитися в органах державної влади, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею. Обмеження даного права складають відомості, що стосуються:

- основ національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку;
- запобігання масовим заворушенням або злочинам;
- охорони здоров'я населення;
- захисту репутації або прав інших людей;
- запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя (ст. 34 Конституції).

КПК України ввів багато новел, спрямованих на захист прав, свобод та інтересів осіб, які тим чи іншим чином беруть участь у кримінальному провадженні. Не оминули нововведення і процедуру пред'явлення матеріалів кримінального провадження, яка отримала назву «відкриття матеріалів іншій стороні» та передбачена ст. 290 КПК України. Проте це не єдина можливість сторони захисту, потерпілого та представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, ознайомитися з цими матеріалами.

Так, згідно зі ст. 221 КПК слідчий, прокурор зобов'язані за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, надати їм для ознайомлення матеріали досудового розслідування до його закінчення, за виключенням матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Які саме матеріали можуть зашкодити розслідуванню, вирішує, відповідно, слідчий чи прокурор. Отже, маємо ситуацію, коли фактично сторона захисту має право витребувати інформацію до закінчення розслідування, але маловірогідно, що відповідна посадова особа цю інформацію надасть, мотивуючи це таємницею слідства. Непередбачено у цій статті також і можливість оскаржити таку відмову до слідчого, судді чи прокурора. Тому вже зараз можна дійти висновку, що на практиці ця норма у повному обсязі не може реалізовуватися.

Слід відмітити, що деякі автори ще до прийняття КПК 2012 р. підкреслювали, що факт ознайомлення з матеріалами справи після закінчення розслідування не є достатнім для відстоювання стороною захисту своєї позиції у кримінальному процесуальному змаганні.

За такої розстановки сил, коли стороні обвинувачення відомі всі докази, а сторона захисту не володіє інформацією про них до завершення розслідування, порушується баланс інтересів у кримінальному процесі [242, с. 5]. Інші вчені, навпаки, наголошують на несправедливості положення, що сторона обвинувачення перед направленням справи до суду повинна розкривати стороні захисту всі свої «козири» та «секрети» і навіть вручати обвинуваченому копію обвинувального висновку, де міститься детальний аналіз усіх зібраних доказів [141, с. 69; 171, с. 44; 208, с. 40—42]. Не погоджуючись з такою думкою, слід зазначити, що дана перевага зумовлена специфікою кримінального процесу саме на стадії досудового розслідування і в деякій мірі спрямована на забезпечення змагальності на судових стадіях.

Повертаючись до аналізу ст. 290 КПК, перш за все слід відмітити збільшення кількості підстав, за яких особам відкривають матеріали кримінального розслідування. Тепер з матеріалами кримінального провадження можливо ознайомитися у випадку складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. За КПК 1960 р. ознайомлення з матеріалами було можливе лише у тих справах, які підлягали направленню до суду разом з обвинувальним висновком. Отже, законодавець дозволив ознайомитися з матеріалами кримінального провадження і у випадку застосування до винної особи примусових заходів медичного або виховного характеру. Таким чином, КПК 2012 р. значно покращує процесуальне становище учасників кримінального процесу шляхом надання їм можливості ознайомитися з доказами, які обґрунтовують застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Така новела дозволяє особі, щодо якої приймається рішення про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, її захиснику чи представнику ознайомитися з матеріалами досудового розслідування та за необхідності заперечувати проти застосування передбачених примусових заходів.

Також ще одним нововведенням є розширення переліку суб'єктів владного повноваження, на яких покладається обов'язок повідомити зацікавлених осіб про закінчення досудового розслідування та ознайомити їх з матеріалами кримінального провадження. Так, ст. 290 КПК наголошує, що ці дії має вчиняти прокурор або слідчий за його дорученням. Отже головним уповноваженим суб'єктом при відкритті матеріалів іншій стороні є саме прокурор. Відповідні дії має вчиняти або він, або слідчий, проте лише за дорученням

прокурора. КПК 1960 р. покладав обов'язок ознайомити учасників кримінального провадження з матеріалами лише на слідчого. Очевидно, що, ввівши таку новелу до КПК, законодавець намагається підвищити рівень професіоналізму при ознайомленні з матеріалами кримінального провадження та забезпечити зацікавленим суб'єктам реалізацію їх прав при вчиненні відповідних дій. Паралельно з цим прокурор перевіряє хід досудового розслідування та достатність зібраних у справі доказів для складання обвинувального акта та направлення його до суду.

Проте в будь-якому випадку положення про те, що ініціатива при відкритті матеріалів іншій стороні має виходити саме від прокурора, виглядає дещо нелогічно відносно до оперативності проведення досудового розслідування. Дійсно, слідчий, оцінивши всі наявні докази та дійшовши висновку, що їх достатньо для складання обвинувального акта, направляє всі матеріали кримінального провадження прокурору. Той, у свою чергу, повідомляє та здійснює відкриття матеріалів відповідного провадження власноручно або доручає виконати ці дії слідчому (що найчастіше і трапляється). Відповідно прокурор повертає всі матеріали кримінального провадження назад слідчому, який і виконує всі дії, передбачені ст. 290 КПК. Далі слідчий складає обвинувальний акт і направляє його прокурору, який повинен цей акт затвердити чи скласти новий. Саме під час перевірки обвинувального акта прокурор також перевіряє наявні докази, які містяться в матеріалах кримінального провадження. Очевидно, що якщо доказів не буде достатньо або якщо вони не будуть відповідати вимогам чинного кримінального процесуального законодавства, прокурор поверне сам обвинувальний акт з вказівками провести додаткові процесуальні дії. У подальшому процедура відкриття матеріалів кримінального провадження іншій стороні повинна повністю повторитися, про що чітко зазначено у ч. 11 ст. 290 КПК. Тож можна зауважити, що пересилання матеріалів провадження під час ознайомлення з ними зацікавлених суб'єктів кримінального процесу між слідчим та прокурором виглядає дещо нелогічно. При цьому слід пам'ятати, що досудове розслідування вважається закінченим лише з моменту направлення обвинувального акта до суду. Отже, період ознайомлення з матеріалами кримінального провадження включається до строків досудового розслідування. У такому випадку будь-яке зволікання може стати причиною недотримання відповідних строків, що тягне за собою суттєве порушення прав учасників кримінального провадження. З огляду на вищевикладене можливість прокурора перевірити матеріали кримінального провадження до складання

обвинувального акта не уявляється такою необхідною. Слідчий відповідає за свою діяльність перед прокурором. Також слід пам'ятати, що, як зазначає А. Б. Ломідзе, сама по собі посада не визначає ні кваліфікацію, ні професійну підготовку, ні досвід, ні знання чи навички, немало і серед слідчих професіоналів найвищого рівня [124, с. 46]. Цілком очевидно, що слідчий не зацікавлений ознайомлювати уповноважених суб'єктів з матеріалами кримінального провадження у тому випадку, коли їх недостатньо для направлення до суду для вирішення питання щодо винності особи. Передчасне відкриття матеріалів та складання обвинувального акта є грубим порушенням з боку слідчого, яке може тягнути за собою дисциплінарну відповідальність. Тому при здійсненні відповідних дій слідчі не потребують додаткового контролю з боку працівників прокуратури. Крім того, слід зауважити, що між слідчим і прокурором налагоджується тісна співпраця при розслідуванні кримінального правопорушення. Таким чином, сам прокурор зацікавлений у постійній перевірці матеріалів відповідного кримінального провадження.

Таким чином, можна дійти висновку, що визначення прокурора як основного суб'єкта владних повноважень при відкритті матеріалів досудового розслідування достатньо суттєво впливає на оперативність досудового розслідування, що, у свою чергу, негативно впливає на результат розслідування та можливість реалізації зацікавленими суб'єктами своїх прав. Отже, вбачається доцільним внести зміни до ст. 290 КПК, змінивши формулювання «прокурор або слідчий за його дорученням» на «прокурор або слідчий». Така зміна, з одного боку, дозволяє прокурору за його бажанням здійснювати відкриття матеріалів кримінального провадження, а з другого — не позбавляє слідчого його процесуальної незалежності на кінцевому етапі досудового розслідування.

Перед тим як ознайомити зацікавлених суб'єктів кримінального процесу з матеріалами провадження (які, як зазначає Ю. П. Алєнін, обов'язково повинні бути підшиті та пронумеровані [3, с. 90]), прокурор або слідчий за його дорученням повинні перш за все повідомити цим особам про закінчення досудового розслідування та відкриття матеріалів кримінального провадження. Таке повідомлення повинно мати письмову форму та відповідати вимогам ст. 111—112 КПК. У самому повідомленні, копія якого долучається до матеріалів кримінального провадження, зазначаються місце, дата та час, коли учасники провадження можуть ознайомитися з матеріалами провадження. Повідомлення здійснюються таким чином, щоб особа, якій воно адресоване, могла своєчасно повідомити слідчого про бажання

ознайомитися з матеріалами та прибути до місця ознайомлення. При цьому у повідомленні повинні бути зазначені права особи, яка викликається, а також роз'яснення цих прав.

Коло осіб, яким мають бути відкриті матеріали досудового розслідування, суттєво на змінилося порівняно з КПК 1960 р. У той самий час змінилась «черговість» ознайомлення. КПК 1960 р. зазначав, що матеріали спочатку надаються потерпілому, цивільному позивачу, цивільному відповідачу, їх представникам, а вже потім стороні захисту. На даний момент ця черговість змінилась. Спочатку ознайомлення з матеріалами здійснює підозрюваний та його захисник, а вже потім — інші особи. Хоча якщо тлумачити норму ст. 290 КПК буквально, то ознайомлення може відбуватися і одночасно. Так, у ч. 7, 8 ст. 290 КПК зазначено, що про відкриття матеріалів кримінального провадження повідомляються потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники, після чого вони мають право на ознайомлення з цими матеріалами (для цивільного позивача та відповідача межі ознайомлення дещо звужені). У даному випадку можна дійти висновку, що «відкриття» матеріалів — це не процес, а одноразова дія. Після такого «відкриття» починається ознайомлення з цими матеріалами, яке триває певний проміжок часу. Відповідно іншим особам кримінального провадження повідомляється про відкриття матеріалів досудового розслідування (тобто про одноразову дію, яка не має характеристики тривалості у часі та визначена лише моментом її здійснення), після чого їм дозволяється ознайомитися з матеріалами кримінального провадження. Отже, виходячи з вищезазначеного, можна дійти висновку, що КПК не забороняє одночасне ознайомлення з матеріалами кримінального розслідування різних за своїм процесуальним статусом суб'єктів. Проте малоімовірно, що таке ознайомлення може буде втілене на практиці. Важко уявити собі ситуацію, коли декілька осіб у кабінеті слідчого чи прокурора будуть одночасно ознайомлюватися з матеріалами кримінального провадження. У даній ситуації можливі суттєві порушення права цих осіб на ознайомлення з матеріалами розслідування. Відповідно робити копії матеріалів кримінального провадження для кожного окремого суб'єкта також не є цілком виправданим. По-перше, як підозрюваний із захисником, так й інші особи мають право ознайомлюватися з оригіналами документів. По-друге, копіювання усіх матеріалів кримінальної справи є достатньо дороготарісним та тривалим процесом. Отже, слід погодитися з думкою, що ознайомлення

слід проводити послідовно. Однак зазначені положення КПК все одно потребують вдосконалення.

Виходячи з положень ст. 219, 283, 290 та 291 КПК можна також зробити висновок, що ознайомлення з матеріалами кримінального провадження входить до строку досудового розслідування (розслідування закінчується з моменту звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру — ч. 2 ст. 283 КПК). Проте Н. П. Кушнір, наприклад, стверджує, що формулювання ч. 1 ст. 290 КПК («Визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування») вказує на те, що ознайомлення з матеріалами кримінального провадження відбувається після закінчення досудового розслідування [117, с. 310]. Але закінчення досудового розслідування — це процес, а не одноразова дія, а тому повідомлення про його завершення не обов'язково буде відповідати реальному кінцевому моменту досудового розслідування. Більше того, в ч. 2 ст. 283 КПК акцентується саме на направленні обвинувального акта до суду як на певній підсумковій дії. Тому існує сенс включити ознайомлення з матеріалами кримінального провадження до загального строку досудового розслідування.

Першою, кому відкриваються матеріали розслідування, є сторона захисту. Як свідчить практика, саме стороні захисту необхідно найбільше часу для ознайомлення з усіма матеріалами задля того, щоб розробити стратегію захисту, яка в подальшому буде використана під час судового розгляду. Відповідно потерпілий та інші особи повинні ознайомитися з матеріалами кримінального провадження у той період, який їм залишила сторона захисту. Також слід пам'ятати, що нерідко сторона захисту навмисно затягує процес ознайомлення з матеріалами. І хоча ч. 10 ст. 290 КПК передбачає можливість обмеження цього строку, сама по собі процедура ознайомлення, навіть з урахуванням обмеженого часу, є достатньо тривалою. Таким чином наявна ситуація, коли потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, цивільний позивач та відповідач повинні у максимально короткі строки вивчити матеріали

кримінального провадження, що аж ніяк не покращує їх процесуальне становище порівняно з підозрюваним та його захисником.

У даному випадку слід навести думку А. В. Волкова, який зазначав, що необмежений час на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження відіграє «сумну роль у практиці боротьби із злочинністю» і відкриває «не те що лазівку, а широко розкриті ворота для навмисного затягування обвинуваченим і захистом розслідування, доведення його строку до крайніх меж». Бездіяльність слідчого в такій ситуації вимушена. Він з радістю би доручив таке тяжке гаяння часу своєму помічнику, але у слідчого його немає. На практиці ж обвинувачені і захисники дуже рідко заявляють клопотання наприкінці розслідування. До того ж не такі, що мають значення, і слідчий, як правило, відхиляє їх без будь-якої шкоди для справи. Вагомі, значущі заяви, як правило, приберігаються для суду. Знову ж з метою затягти, перешкодити слідству [22, с. 26]. З огляду на це абсолютно логічно виглядає наявність положення, яке передбачає можливість звернутися до слідчого судді у випадку умисного затягування часу під час ознайомлення з матеріалами кримінального провадження. Так, ч. 10 ст. 290 КПК зазначає, що у разі зволікання при ознайомленні з матеріалами слідчий суддя за клопотанням сторони кримінального провадження з урахуванням обсягу, складності матеріалів та умов доступу до нього зобов'язаний встановити строк для ознайомлення з матеріалами, після спливу якого сторона кримінального провадження, потерпілий або представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, вважаються такими, що реалізували своє право на доступ до матеріалів. Клопотання розглядається слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, не пізніше від п'яти днів з дня його надходження до суду з повідомленням сторін кримінального провадження. Неприбуття на судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені про місце та час судового засідання, не перешкоджає розглядові клопотання. Проте саме формулювання цього положення потребує дещо детальнішого аналізу.

Як зазначається у ч. 10 ст. 209 КПК, до слідчого судді можуть звернутися лише сторони кримінального провадження, тобто лише сторона обвинувачення (яку представляє слідчий чи прокурор) чи захисту (підозрюваний, його захисник, законний представник). Очевидно, що це коло обмежене лише тими суб'єктами, у наявності яких є (або можуть бути) матеріали, які необхідно відкрити іншій стороні. Подальший аналіз даного положення КПК дозволяє зробити висновок, що обмеженими у часі ознайомлення з матеріалами

кримінального провадження можуть бути сторони, потерпілий та представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Перш за все слід наголосити, що сторона захисту також може прискорити ознайомлення слідчого з доказами, які були йому надані у порядку, передбаченому ч. 6 ст. 290 КПК. І хоча така ситуація здається маловірогідною, проте такі можливості у сторони захисту є. Також необхідно звернути увагу на те, що встановити термін для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження можна лише стороні захисту, обвинувачення чи потерпілому або представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Проте ч. 10 ст. 290 КПК не передбачає будь-яке обмеження часу для цивільного позивача, цивільного відповідача чи їх представників. Хоча часто трапляються випадки, коли саме цивільний відповідач зацікавлений у затягуванні досудового розслідування. Тому вбачається за доцільне розширити перелік суб'єктів, даний ч. 10 ст. 290 КПК, додавши до переліку осіб, які можуть бути обмежені при ознайомленні з матеріалами досудового розслідування, цивільного позивача, його представника чи законного представника, цивільного відповідача та його представника, з чим погодилися 150 осіб із 202 опитаних (74 %) (Додаток А, п. 19)¹.

Цікавим і корисним нововведенням є надання сторонам та іншим учасниками при ознайомленні з матеріалами кримінального провадження права не лише робити виписки, а й знімати копії. Завдяки можливості отримати копії документів процес ознайомлення значно прискорюється, підвищується якість підготовки сторони захисту до судового провадження, оскільки одна справа — формувати тактику захисту на основі конспектів та виписок, і зовсім інша — оперувати документами. У той самий час не зовсім зрозумілим є порядок надання такого права. Згідно з положеннями ст. 290 КПК можна зробити висновок, що копії мають робитися за рахунок сторони, яка виявила бажання їх отримати. Але малоймовірно, що на даний момент усі органи досудового розслідування володіють копіювальними пристроями та можуть надати можливість зробити копії. Так само

¹ У той самий час цілком виправданим виглядає ненадання цим суб'єктам можливості звертатися до слідчого судді щодо встановлення терміну для ознайомлення іншим учасникам кримінального провадження. Ні цивільний позивач, ні цивільний відповідач не надають нових доказів, а отже, можуть лише ознайомлюватися з матеріалами. У тому випадку, коли ці суб'єкти хотіли долучити до матеріалів кримінального провадження ті чи інші документи, показання тощо, вони зверталися до слідчого, який надавав їх відомостям статус доказів.

як і маловірогідною є ситуація, коли слідчий дозволить захиснику забрати матеріали кримінального провадження з собою для того, щоб зкопіювати ті чи інші документи. Проте це питання більше стосується матеріально-технічного забезпечення органів досудового розслідування, а не самого розслідування, але в будь-якому разі можливість знімати копії в кінцевому результаті значно прискорить та покращить перебіг ознайомлення з матеріалами кримінального провадження.

Досить цікавою є новела щодо зустрічного відкриття матеріалів. Так, тепер сторона захисту за запитом прокурора зобов'язана надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до житла чи іншого володіння, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем сторони захисту, якщо сторона захисту має намір використати відомості, що містяться в них, як докази в суді (ч.6 ст. 290 КПК). На думку Ю. П. Аленіна, особливостями такого порядку є такі: а) наявність запиту прокурора до сторони захисту надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до житла чи іншого володіння, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем сторони захисту, якщо сторона захисту має намір використати відомості, що містяться в них, як докази в суді; б) обов'язок сторони захисту надати доступ для ознайомлення з матеріалами, які мають в неї, й можливість їх копіювання; в) сторона захисту має право не надавати прокурору (стороні обвинувачення) доступ до матеріалів, якщо вони можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення; г) прийняття рішення про надання чи ненадання прокурору доступу до матеріалів, які звинувачують підзахисного, може бути відкладено до закінчення ознайомлення сторони захисту з матеріалами досудового розслідування, тобто мова йде не взагалі про відмову в наданні доступу до таких матеріалів, а лише про відстрочку в їх наданні [2, с. 237].

У той самий час у п. 2 ч. 6 ст. 290 КПК 2012 р. зазначено, що сторона захисту має право не надавати прокурору доступ до будь-яких матеріалів, які можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Саме там також зазначається, що вирішення питання про віднесення конкретних матеріалів до таких, що можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості

обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення і, як наслідок, прийняття рішення про надання чи ненадання прокурору доступу до таких матеріалів, може бути відкладено до закінчення ознайомлення сторони захисту з матеріалами досудового розслідування. Проте ст. 290 КПК не зазначає, ким вирішується дане питання, в якому порядку та в які строки. Проаналізувавши ч. 12 ст. 290 КПК, можна дійти висновку, що питання про віднесення конкретних матеріалів до таких, що можуть використовуватися прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, вирішуватиметься власне судом під час судового розгляду при дослідженні таких доказів. Тож незрозумілим залишається формулювання «може бути відкладено до закінчення ознайомлення сторони захисту з матеріалами досудового розслідування», адже саме таке формулювання наптовхує на думку, що вирішення даного питання повинно відбуватися одразу після ознайомлення учасників кримінального провадження з матеріалами досудового розслідування, а не після закінчення досудового розслідування. Крім того, як слушно зазначає І. В. Гловюк, ч. 6 ст. 290 КПК не встановлює, кому з учасників кримінального провадження з боку обвинувачення — слідчому чи прокурору, або обом цим учасникам — має бути наданий доступ, адже подання запиту прокурором прямо не виключає можливість ознайомлення слідчим з матеріалами, житлом чи іншим володінням, що може бути корисним для складання ним обвинувального акта. У такому випадку існує сенс уточнити в ч. 6 ст. 290 КПК, що доступ може бути надано слідчому та/або прокурору [31, с. 167].

У документах, які надаються для ознайомлення, можуть бути видалені відомості, які не будуть розголошені під час судового розгляду (наприклад про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні). Видалення повинно бути чітко позначено. На практиці факт, зміст та характер видалень оформляється спеціальним протоколом за правилами ст. 104—107 КПК (протокол видалення із документів, що надаються для ознайомлення, відомостей, які не будуть розголошені під час судового розгляду). Він складається у присутності осіб, яким роз'яснюються вимоги ч. 3 ст. 66 КПК про їх обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії.

Стаття 290 КПК передбачає можливість суб'єктів кримінального провадження лише ознайомитися з матеріалами відповідного провадження, не маючи змоги заявити клопотання про доповнення досудового слідства, зміну кваліфікації кримінального правопорушення

і закриття провадження в цілому або в окремій його частині тощо (на відміну від КПК 1960 р.). У зв'язку з цим в літературі висловлені логічні та справедливі зауваження, що законодавець у новому КПК відмовився від однієї з двох цілей ознайомлення після закінчення розслідування. За КПК 1960 р. обвинуваченому і його захиснику надається право, для того щоб вони, з одного боку, мали реальну можливість контролювати повноту, всебічність та об'єктивність розслідування кримінальної справи шляхом заявлення клопотань про доповнення слідства, а з другого — готуватися до захисту від пред'явленого обвинувачення при розгляді кримінальної справи в суді. За КПК 2012 р. ознайомлення спрямоване лише на підготовку сторін до розгляду кримінальної справи в суді [230, с. 22—23]. У зв'язку з цим закономірно виникло питання: який сенс в ознайомленні з матеріалами розслідування, якщо ні сторона захисту, ні потерпілий не можуть клопотати про доповнення досудового слідства, витребування документів тощо. З таким самим успіхом сторони могли б ознайомлюватися з матеріалами кримінального провадження в суді [173, с. 89]. Тому слушною здається пропозиція щодо внесення відповідних змін до ст. 290 КПК та надання можливості учасникам кримінального провадження заявляти клопотання під час ознайомлення з матеріалами кримінального провадження [3, с. 91].

Після ознайомлення з матеріалами кримінального провадження прокурор або слідчий зобов'язані відібрати письмове підтвердження того, що зацікавленим особам була надана можливість ознайомитися з відповідними матеріалами. КПК чітко не визначає, якою повинна бути форма такого підтвердження. Очевидно, що таке оформлення повинно мати форму протоколу (який, у свою чергу, може мати різну назву — протокол відкриття матеріалів кримінального провадження або протокол ознайомлення з матеріалами кримінального провадження) та відповідати вимогам, які містяться у ст. 103 і 104 КПК. У такому протоколі зазначається час, місце, прізвище та ініціали посадової особи, яка склала цей протокол, вказуються особи, яким надавались матеріали та які були присутні при їх відкритті, зазначається кількість томів та аркушів, які були надані. Крім того, у даному протоколі повинні міститися підписи осіб про те, що їм дійсно були надані для ознайомлення матеріали кримінального провадження. Крім цього, відомості про відкриття матеріалів вносяться слідчим, прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань (згідно з п. 3.6 Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань). З другого боку, сторона захисту також має право вимагати від сторони обвинувачення письмового підтвердження того,

що вона надала відповідні матеріали для ознайомлення. У такому випадку це підтвердження може бути оформлене у довільній письмовій формі. У даному документі обов'язково має міститися помітка про те, хто саме ознайомлювався з наданими матеріалами, які документи були надані для ознайомлення, а в кінці повинен стояти підпис працівника органу досудового розслідування або прокуратури, який ознайомлювався з наданими стороною захисту доказами.

Письмове підтвердження про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування має достатньо велике значення, особливо з огляду на ч. 12 ст. 290 КПК, в якій зазначено, що, якщо сторона кримінального провадження не здійснить відкриття матеріалів відповідно до положень ст. 290 КПК, суд не має права допустити відомості, що містяться в них, як докази. Як слушно зазначають науковці, у даному положенні фактично передбачена кримінальна процесуальна санкція стосовно сторін кримінального провадження, які не виконали вимоги ст. 290 КПК [111, с. 573]. Тож саме письмове підтвердження буде гарантом того, що зібрані в ході досудового розслідування відомості будуть допущені судом як докази.

Лише після повідомлення зацікавленим особам про закінчення досудового розслідування та надання матеріалів кримінального провадження для ознайомлення слідчий може розпочинати роботу щодо складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру. Як вже зазначалося, всі ці дії входять до строку досудового розслідування. Тож уповноважені особи не повинні зволікати з виконанням своїх повноважень. У такому разі штучне прискорення досудового розслідування та порушення законних прав учасників кримінального провадження є неприпустимим. Лише чітке виконання всіх передбачених чинним кримінальним процесуальним законодавством вимог гарантує, з одного боку, реалізацію законних прав усіх зацікавлених суб'єктів кримінального процесу, а з другого — якісне розслідування кримінального правопорушення.

3.2. ПОРЯДОК СКЛАДАННЯ ТА НАПРАВЛЕННЯ ДО СУДУ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА ЗА КПК УКРАЇНИ

Виконавши усі необхідні дії, передбачені ст. 290 КПК, слідчий може приступити до складання підсумкового процесуального документа у кримінальному провадженні, в якому повинні зазначатися обставини правопорушення. Таким документом є обвинувальний

акт. При виконанні зазначених дій у слідчого повинна бути тверда переконаність у вчиненні кримінально караного діяння та у винності підозрюваного. Крім того, слідчий також повинен бути переконаний в тому, що в ході розслідування виконані всі дії, необхідні для перевірки (підтвердження чи спростування) інших обставин, які складають предмет доказування. При цьому зібрані в ході досудового розслідування докази ретельно оцінюються як окремо, так і в сукупності з іншими доказами. «Рішення про закінчення досудового розслідування приймається тоді, коли буде встановлено, що воно було проведено повно, об'єктивно та всебічно» [46, с. 229].

Сам по собі обвинувальний акт являє собою кримінальний процесуальний акт, в якому відображено рішення слідчого, затверджене прокурором, або самого прокурора про закінчення досудового слідства і направлення кримінальної справи до суду для вирішення питання про винність підозрюваного [111, с. 164]. Обвинувальний акт є найважливішим гарантом захисту прав і законних інтересів обвинуваченого та всіх інших учасників процесу, юридичним фактом, суттєво розвиваючим процесуальні правовідносини. В обвинувальному акті як кінцеве формулювання обвинувачення в матеріально-правовому сенсі висловлюється впевненість прокурора у винності конкретної особи. Крім того, даний процесуальний документ є завершальним етапом діяльності слідчого і прокурора під час досудового розслідування. Це означає, що даний акт констатує досягнення цілей кримінального провадження: кримінальне правопорушення розкрито, винна особа виявлена за допомогою зібраних доказів, сформульоване остаточне обвинувачення.

Слід звернути увагу на формулювання ст. 291 КПК. Так, частина перша даної статті зазначає, які дії повинен вчинити прокурор, коли він отримає від слідчого обвинувальний акт. Частини 2, 3 та 4 ст. 291 КПК регулюють саму форму процесуального документа та додатки, які направляються разом з обвинувальним актом до суду. Проте цілком очевидно, що слідчий спочатку складає обвинувальний акт, керуючись ч. 2, 3 та 4 ст. 291 КПК, а лише після цього направляє його прокурору, який перш за все перевіряє відповідність даного кінцевого процесуального документа зазначеним вище положенням КПК, а вже потім приймає рішення про подальшу процесуальну долю обвинувального акта. Таким чином, можна зробити висновок, що структура ст. 291 КПК не відповідає порядку дій працівників органів досудового розслідування. Очевидно, що в ст. 291 КПК спочатку мають зазначатися вимоги до обвинувального акта, а вже потім повинні бути перелічені повноваження прокурора при його

отриманні. Тому логічним вбачається перш за все дати загальну характеристику обвинувального акта.

Проте перш ніж характеризувати саму суть обвинувального акта, слід звернути увагу на назву даного процесуального документа. Слід зауважити, що КПК 1960 р. передбачав у випадку направлення справи до суду складання не обвинувального акта, а обвинувального висновку. І хоча суттєвого значення зміна назви не має і суть цього документа залишається тією самою, слід відмітити, що термін «висновок» все ж таки краще характеризує цей документ. Як відомо, висновок — це логічний підсумок, зроблений на основі певних фактів. Відповідно термін «висновок» підкреслює, по-перше, значимість цього документа, а по-друге, його остаточний характер. В обвинувальному висновку слідчий (чи прокурор) викладає свої міркування, які він зробив на основі зібраних доказів, тим самим підводячи рису під кримінальним розслідуванням. З цієї позиції термін «акт» дещо применшує завершальне значення цього документа. Аналогічну позицію займає і Т. В. Каткова, яка зазначає, що назва підсумкового документа — обвинувальний висновок логічно відповідає його призначенню. Висновки слідчого, викладені в цьому документі, мають попереднє значення і можуть бути спростовані під час судового розгляду (наприклад, при винесенні судом виправдувального вироку) [79, с. 31]. Протилежну точку зору підтримує Б. О. Гришин [41, с. 78].

Достатньо цікаву позицію займає І. Д. Гончаров, який, аналізуючи відповідні положення КПК 1960 р., зазначав, що після затвердження прокурором обвинувального висновку він трансформується в обвинувальний акт і стає вихідним моментом судового розгляду [34, с. 32].

Не можуть визначитися з даним питанням і опитані працівники правоохоронних органів. Так, 96 осіб вказали, що зміна назви обвинувального висновку на обвинувальний акт є обґрунтованою, 104 особи з такою думкою не погоджуються (Додаток А, п. 20). У будь-якому випадку необхідно наголосити, що зміна у назві має більше лінгвістичний характер та не впливає на саму суть даного процесуального документа. Тому термін «обвинувальний висновок» майже повністю тотожний терміну «обвинувальний акт» (крім певних особливостей, про які буде вказано окремо). Тож наукові роботи, які присвячені дослідженню обвинувального висновку, дотепер залишаються актуальними.

При аналізі сутності обвинувального акта слід врахувати, що в кримінальній процесуальній науці даються різні визначення цього

поняття. Наприклад, М. С. Строгович пише: «Обвинувальний висновок — процесуальний акт, який завершує попереднє розслідування та формулює його висновки, на основі яких суд вирішує долю підозрюваного» [214, с. 157]. Л. А. Маріупольський акцентує увагу на пізнавальному аспекті: «Обвинувальний висновок — процесуальний документ, який закінчує попереднє розслідування, в котрому повинна знайти своє відображення істина, яка була встановлена в ході розслідування» [135, с. 10]. На думку А. С. Коблікова, обвинувальний висновок — це процесуальний документ, в якому підводиться висновок попереднього розслідування, якого дійшов слідчий на основі всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи [228, с. 228]. Таким чином, можна зробити висновок, що хоча науковці дають різні визначення цього поняття, вони називають майже однакові його ознаки. Тобто обвинувальний акт — це обов'язково правовий акт уповноваженої на те особи (слідчого чи прокурора), в якому на основі висновків за результатами проведеного досудового розслідування описується подія кримінального правопорушення, надається правова кваліфікація діяння особи, яка вчинила відповідне правопорушення, а також вказуються інші обставини, передбачені кримінальним процесуальним законодавством.

Обвинувальний акт, як і будь-який інший процесуальний документ, повинен відповідати певним вимогам, які висуваються до нього чинним КПК. Ці вимоги, крім ст. 291 КПК, також містяться у ст. 110 КПК, які, у свою чергу, висуваються абсолютно до всіх процесуальних рішень та мають загальний характер. Тому досить дивним виглядає відсутність у зазначеному положенні КПК таких фундаментальних вимог, як законність та обґрунтованість процесуальних рішень. Проте, як вже зазначалося раніше, відсутність цих положень не означає, що їх можна ігнорувати.

Законність будь-якого процесуального рішення визначається як відповідність таким положенням: винесення відповідного рішення повинно бути передбачене процесуальним законом; воно повинно бути винесено своєчасно компетентною особою чи органом; перед винесенням відповідного рішення повинні бути проведені дії, які доводять наявність обставин, за яких приймається відповідне рішення; при кваліфікації діяння був правильно застосований матеріальний закон; рішення повинно бути виражене у встановленій законом формі та мати відповідні реквізити [5, с. 105].

Важливою ознакою обвинувального акта є його обґрунтованість. Ця ознака означає обумовленість висновків слідчого достатніми та достовірними доказами. Іншими словами, обґрунтованість

обвинувального акта являє собою доведеність винності особи у скоєнні кримінального правопорушення під час досудового розслідування [169, с. 7]. Підставою для складання обвинувального акта є достатня та необхідна сукупність доказів, які дозволяють зробити правильні висновки.

Деякі вчені, крім законності та обґрунтованості, виділяють й інші вимоги, які висуваються до обвинувального акта. Так, А. Я. Дубинський вказує на вимогу щодо повноти даного документа: «При прийнятті відповідного процесуального рішення повинні бути вирішені усі пов'язані з цим питання» [55, с. 65]. Вимога повноти обвинувального акта означає не тільки відображення в ньому всіх фактичних обставин, які підлягають встановленню, але й вирішення інших важливих питань, наприклад, таких, як визначення долі речових доказів, питання, пов'язані з цивільним позовом тощо.

В. Г. Асташенков окремо виділяє вимогу справедливості: «Обвинувальний висновок буде справедливий, якщо він базується на істинності встановлених фактів» [6, с. 60—63].

Аналізуючи саму структуру обвинувального акта, слід відмітити, що більшість вчених підтримують загальноприйняте визначення двох частин обвинувального акта: описову та резолютивну [35, с. 53—54; 205, с. 247; 214, с. 158]. Проте інша частина науковців пропонує дещо інші підходи для вирішення цього питання.

На думку С. К. Пітерцева, обвинувальний акт складається з трьох частин: вступної, описової та резолютивної [169, с. 8]. Викремлення вступної частини виглядає цілком логічним рішенням, бо частина, в якій міститься назва процесуального документа, інформація про підозрюваного та кваліфікація його дій, значно відрізняється від інших частин обвинувального акта.

В. А. Коханов та А. В. Савкін також вважають, що обвинувальний акт складається з трьох, але інших частин: описової, резолютивної та додатків [97, с. 14].

Дещо інакше трактують структуру обвинувального акта В. Ф. Статкус, Л. А. Маріупольський, В. С. Тульчина, вважаючи, що він складається з чотирьох частин: вступної, описової, резолютивної та кінцевої [135, с. 28]. У кінцевій частині обвинувального акта, на їх думку, повинно бути зазначено найменування суду, якому підсудне дане провадження, підпис особи, яка склала обвинувальний акт, дата та місце його складання тощо.

Можна дійти висновку, що підхід з виділенням двох частин найбільш повно відповідав структурі обвинувального висновку, який складав слідчий, керуючись відповідними положенням КПК 1960 р.

Однак слід зазначити, що у ч. 2 ст. 291 КПК 2012 р. чітко зазначаються лише відомості, які мають бути зазначені в обвинувальному акті. Перше, що можна помітити, порівнюючи цю статтю з аналогічним положенням КПК 1960 р., це відсутність законодавчо врегульованого поділу обвинувального акта на складові частини. Дійсно, ст. 223 КПК 1960 р. зазначала, що обвинувальний висновок має складатися з двох частин: описової та резолютивної. Чинний кримінальний процесуальний закон зазначає лише пункти, які мають міститися в обвинувальному акті. І така зміна виглядає не цілком логічно. Будь-який процесуальний документ повинен мати чітку внутрішню структуру, яка відповідає логіці викладення матеріалу та допомагає уповноваженій посадовій особі при його складанні.

У той же час слід пам'ятати, що обов'язковими в обвинувальному акті є лише відомості, які зазначені у ст. 291 КПК. Проаналізувавши відповідні положення чинного кримінального процесуального законодавства, можна зробити висновок, що універсальні складові частини обвинувального акта виділити важко. З самого початку мають бути зазначені відомості про саме кримінальне провадження, особу обвинуваченого, потерпілого тощо. Отже, вступ в обвинувальному акті прослідковується достатньо чітко. Проте далі слідчий повинен викласти фактичні обставини кримінального правопорушення та одразу його правову кваліфікацією. Тож у даному випадку законодавець об'єднав описову та резолютивну частини. З огляду на це не цілком логічним виглядає подальше викладення обставин, які пом'якшують чи обтяжують кримінальну відповідальність та, відповідно, можуть достатньо суттєво вплинути на правову кваліфікацію, що була дана раніше. Лише після цього слідчий описує розмір та характер заподіяної шкоди.

Таким чином, аналізуючи структуру обвинувального акта, досить легко виокремити лише вступну частину. Описова та резолютивна частини тісно переплітаються, а тому, розмежувати їх неможливо. Так, порівнюючи відповідні положення КПК 1960 р. та КПК 2012 р., можна помітити, що майже на самому початку обвинувального акта слідчий повинен вказати анкетні відомості обвинуваченого, що, за КПК 1960 р., було складовою частиною резолютивної частини. Виклад же фактичних обставин кримінального правопорушення вказується пізніше. Також можна відзначити, що вимога викласти в обвинувальному акті фактичні обставини правопорушення зазначена у тому самому пункті, який вимагає від слідчого вказати на правову кваліфікацію кримінального діяння, що за КПК 1960 р., було елементом резолютивної частини обвинувального

висновку. Отже, можна зробити висновок: якщо виклад обставин та кваліфікація діяння містяться в одному пункті ч. 2 ст. 291 КПК, то і розділяти описову та резолютивну частини недоцільно. Більше того, з огляду на те, що при кваліфікації правопорушення слідчий лише співставляє діяння з відповідною статтею закону про кримінальну відповідальність, а також зважаючи на відсутність чітко сформульованого процесуального рішення (хоча обвинувальний акт і визначає межі судового розгляду, сам по собі ніяке рішення він не затверджує), можна дійти висновку, що описова частина повністю поглинає резолютивну частину. У такому разі досить чітко прослідковується та частина обвинувального акта, в якій зазначається перелік додатків, які будуть направлені до суду разом з даним процесуальним документом.

Таким чином, вивчивши думки різних вчених щодо визначення складових частин обвинувального акта, проаналізувавши відповідні положення КПК 1960 р. та КПК 2012 р., можна дійти висновку, що чинний КПК передбачає три складові частини обвинувального акта: вступну, описову та додатки.

Вступна частина обвинувального акта повинна включати в себе відомості, які зазначені у п. 1—3 ч. 2 ст. 291 КПК. До них належать такі: найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; анкетні відомості кожного обвинуваченого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство, а також відомості про повідомлення цим особам про підозру із зазначенням правової кваліфікації правового правопорушення); анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство), прізвище, ім'я, по батькові та займані посади слідчого та прокурора.

Обов'язково в цій частині слід звернути увагу на формулювання процесуального статусу особи, щодо якої такий обвинувальний акт складається. Так, п. 2 ч. 2 ст. 291 КПК зазначає, що слідчий (чи прокурор) обов'язково повинні вказати анкетні відомості обвинуваченого. Отже, і у вступній, і в усіх інших частинах обвинувального акта фігурує саме обвинувачений. У свою чергу ст. 42 КПК зазначає, що обвинуваченим є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку, передбаченому ст. 291 КПК. Проте моменти складання, затвердження та передачі обвинувального акта до суду різняться за часовими рамками (інколи навіть суттєво). Отже, зазначення в обвинувальному акті можливої вини саме обвинуваченого суперечить чинним положенням КПК. Більше того, одним з додатків,

який направляється до суду разом з обвинувальним актом, є розписка підозрюваного про отримання копії відповідного документа (п. 3 ч. 4 ст. 291 КПК). Відповідно складається ситуація, коли в обвинувальному акті підозрюваний перетворюється на обвинуваченого, проте при отриманні копії ця особа знову стає підозрюваною. Така безпідставна зміна процесуального статусу особи є неприпустимою.

Як зазначають результати соціологічного дослідження, 67 % опитаних працівників правоохоронних органів вважають, що в обвинувальному акті необхідно писати «обвинувачений», а 32 % — «підозрюваний». Дві особи вказали на можливість зазначення в обвинувальному акті як підозрюваного, так і обвинуваченого (Додаток А, п. 21). Можна дійти висновку, що відсутність єдності у поглядах респондентів підкреслює прогалину чинного КПК України та негативно впливає на процес правозастосування. Отже, цілком очевидно, що відповідні положення КПК потребують змін.

Далі слід охарактеризувати описову частину обвинувального акта. Вона складає центральну, найбільш об'ємну частину цього документа. І тут найголовнішим є викладення саме фактичних обставин кримінального правопорушення, про що йдеться у п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК, бо правильне їх викладення має велике значення не тільки для аргументації висновків слідчого, але й для дослідження обставин вчиненого діяння в суді, а також для реалізації права підозрюваного (обвинуваченого) на захист. Також до описової частини обвинувального акта можна віднести обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання, розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, які прокурор вважає встановленими. Так само до описової частини обвинувального акта слід віднести відомості, що характеризують особу підозрюваного, хоча це прямо і не передбачено ст. 291 КПК. Так, ст. 91 КПК зазначає, що, крім усіх інших обставин, уповноважена особа, яка проводить досудове розслідування, повинна встановити обставини, які характеризують особу обвинуваченого (п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК). Як відомо, судовий розгляд кримінального правопорушення проводиться лише у межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта (ч. 1 ст. 337 КПК). Таким чином слідчий та прокурор зобов'язані надати характеристику особи підозрюваного. Усі ці відомості повинні бути відображені в обвинувальному акті.

Як вже зазначалося, основою обвинувального акта є викладення обставин, які вказують на вину підозрюваного. Слідчий описує всі дії (чи бездіяльність) підозрюваного, які мають кримінально-правове

значення, та які, на його думку, були встановлені. Однак слід зауважити, що ст. 291 КПК передбачає внесення до обвинувального акта саме тих відомостей, які вважає встановленими прокурор. Але чи знає слідчий, який складає обвинувальний акт, які саме відомості прокурор вважає встановленими? Очевидно, що ні. Так, при погодженні обвинувального акта прокурор погоджується з фактами, які були зазначені слідчим. Проте їх встановив саме слідчий, який і вніс ці відомості до обвинувального акта. А от же дане положення ст. 291 КПК майже повністю нівелює процесуальну роль особи, яка проводила досудове розслідування.

Під час складання обвинувального акта слідчий може користуватися декількома способами викладення фактичних обставин. Однак у зв'язку з тим, що чинний КПК не вимагає від слідчого вказувати докази, на які він спирається при складанні обвинувального акта, найчастіше застосовується систематичний спосіб. Суть його полягає у викладенні фактичних обставин скоєного злочинного діяння в тій послідовності, в якій вони мали місце в житті, тобто так, як розвивалася злочинна діяльність підозрюваних. Таким чином, слідчий відображає хронологію кримінального правопорушення.

У випадках розслідування багатоепізодних кримінальних правопорушень особа, яка уповноважена складати обвинувальний акт, може використовувати епізодичний спосіб, який полягає у викладенні фактичних обставин кожного окремого епізоду злочинної діяльності підозрюваного (підозрюваних). Вважається, що при епізодичному способі можуть застосовуватися різні способи викладення обвинувальних доказів, які стосуються окремих епізодів. Крім того, деякі науковці зазначають, що слідчий (прокурор) може самостійно обрати критерій (наприклад за епізодами, співучасниками, місцем вчинення правопорушення тощо), за яким він буде послідовно (за певною системою) вказувати обставини вчиненого кримінального правопорушення [125, с. 496]. У будь-якому випадку саме слідчий обирає той спосіб, за допомогою якого він буде складати описову частину обвинувального акта. Головним його завданням є складання такого обвинувального акта, який би відповідав усім зазначеним вище вимогам.

При викладенні обставин, які мають значення для провадження, важливі також і стилістичні прийоми для надання певної емоційності тим фактам, які зазначаються в обвинувальному акті. С. А. Шейфер зазначає «Аргументованість та переконливість висновків, які зазначають в описовій частині обвинувального акта, підвищується при застосуванні відповідних стилістичних прийомів» [235, с. 72].

Саме при аналізі цієї частини обвинувального акта можна помітити його найбільшу відмінність від обвинувального висновку — чинний КПК не вимагає від слідчого давати перелік та правову оцінку доказів, які вказують на винність особи, щодо якої велося досудове розслідування. Більше того, виходячи з положень ст. 291 КПК, можна з впевненістю стверджувати, що перелік відомостей, які повинні міститися в обвинувальному акті, є вичерпним, відповідно, будь-яка доказова інформація там міститися не повинна. Цілком очевидно, що відсутність необхідності надавати аналіз доказам в обвинувальному акті, перш за все, спрямована на підвищення неупередженості та об'єктивності суду під час судового розгляду. Суд повинен безпосередньо дослідити усі докази, провести їх правову оцінку з дотриманням вимог чинного КПК та прийняти обґрунтоване і вмотивоване рішення. Разом з тим викладення в обвинувальному акті думки слідчого чи прокурора може вплинути на суд при дослідженні доказів та, відповідно, прийнятті кінцевого рішення. «Так, закон не вимагає аналізу доказів, наявних у справі, оскільки такий аналіз буде робити суд при вирішенні справи по суті. Обвинувальний акт — це лише позиція по справі сторони обвинувачення» [173, с. 87]. Цілком очевидно, що відсутність будь-якого зазначення оцінки доказів стороною обвинувачення дозволяє суду абсолютно неупереджено підійти до розгляду справи по суті.

Далі слідчий, керуючись вимогами п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК, повинен після викладення фактичних обставин кримінального правопорушення вказати правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланнями на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення. Правова кваліфікація є логічним завершенням аналізу наявних у слідчого доказів і своєрідним проектуванням злочинного діяння в площину закону України про кримінальну відповідальність. Уповноважена особа, яка складає обвинувальний акт, повинна співставити кримінальне правопорушення з наявним складом злочину, при цьому уникнувши правової конкуренції норм КК. Відштовхуючись від відповідного положення закону України про кримінальну відповідальність та від фактичних обставин, які були встановлені під час досудового розслідування, слідчий зазначає, яке саме правопорушення було скоєне. Крім цього, згідно з відповідним положенням КПК слідчий також зобов'язаний у цій частині обвинувального акта сформулювати обвинувачення.

Саме питання щодо поняття та суті формулювання обвинувачення серед науковців є достатньо дискусійним. Перш за все необхідно

наголосити, що чинний КПК дає визначення обвинувачення. Так, у п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК сказано, що обвинувачення слід розуміти як твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте у порядку, встановленому КПК. Тож формулювання обвинувачення можна розуміти як його певне письмове оформлення. М. І. Бажанов вважає, що «формулювання обвинувачення включає в себе не тільки фактичний склад обвинувачення... а також і юридичну кваліфікацію цього злочину...» [7, с. 36].

У формулюванні обвинувачення повинні міститися такі відомості, як прізвище, ім'я, по батькові обвинуваченого, час, місце, спосіб вчинення злочинного діяння, ціль, мотив, мета, форма суб'єктивної сторони винної особи, кваліфікуючі ознаки, співучасники, характер та розмір шкоди, а також інші відомості, які впливають на кваліфікацію діяння. Далі в обвинувальному акті повинні міститися обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання (п. 6 ч. 2 ст. 291 КПК). При складанні цієї частини обвинувального акта слід використовувати відповідні положення КК України, а саме: ст. 66 та 67 КК. Як відомо, перелік обставин, що пом'якшують покарання, не є вичерпним, а отже, слідчий може зазначити й ті обставини, які КК не встановлені. Проте таке формулювання означає, що визнати ті чи інші обставини такими, що пом'якшують покарання, може лише суд. У той самий час це не є перешкодою для слідчого при складанні обвинувального акта. Однак слід пам'ятати, що якщо обставини, які пом'якшують покарання, є кваліфікуючою ознакою злочину, то вони не повинні дублюватися в обвинувальному акті.

Обставини, що обтяжують покарання, зазначені в ст. 67 КК України. Їх перелік є вичерпним та не може бути розширеним слідчим. Проте слід зауважити, що якщо ці обставини є кваліфікуючими ознаками злочинного діяння та вже були зазначені в обвинувальному акті, повторно їх зазначати не потрібно. Слідчий просто повинен зазначити, що обставини, які обтяжують покарання, встановлені не були.

Після цього слідчий повинен вказати на розмір шкоди, яка була завдана кримінальним правопорушенням (п. 7 ч. 2 ст. 291 КПК). При цьому слідчий, у першу чергу, повинен керуватися не власними переконаннями, а наявними доказами, які вказували б на розмір та характер шкоди. До них можна віднести різні чеки, квитанції щодо виконання робіт по усуненню завданої шкоди, квитанції щодо лікування особи, яка отримала тілесні ушкодження внаслідок злочинних діянь, тощо. При визначенні розміру шкоди слідчий також може

користуватися висновками проведених експертиз, бухгалтерських та аудиторських перевірок тощо. При складанні даної частини обвинувального акта до слідчого висуюють аналогічні вимоги, а отже, уповноважена особа повинна обґрунтувати свої висновки з приводу завданої кримінальним правопорушенням шкоди.

Згідно з п. 7-1 ч. 2 ст. 291 КПК в обвинувальному акті також повинні міститися підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, які прокурор вважає встановленими. Згідно зі ст. 96-3 КК підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є вчинення її уповноваженою особою або за дорученням чи наказом, за змовою та у співучасті, або іншим шляхом від імені та в інтересах юридичної особи певних злочинів, перелік яких наданий відповідним положенням КК України. Таким чином, уповноважена особа повинна не тільки описати подію кримінального правопорушення в обвинувальному акті, але й вказати, за яких підстав необхідно вважати юридичну особу суб'єктом кримінального правопорушення. Однак до даного положення виникають певні питання. Так, п. 7-1 ч. 2 ст. 291 КПК вказує, що в обвинувальному акті повинні міститися лише ті підстави, які прокурор вважає встановленими. Необхідно пам'ятати, що найчастіше обвинувальний акт складається слідчим, який не може з самого початку знати, які обставини прокурор встановив, а які — ні. Тому п. 7-1 ч. 2 ст. 291 КПК слід доопрацювати.

Пункт 8 ч. 2 ст. 291 КПК зобов'язує слідчого вказати в обвинувальному акті розмір витрат на залучення експерта. Таким чином законодавець зобов'язує особу, вина якої буде доведена судом, відшкодувати не лише завдану шкоду потерпілому, а й інші витрати, які понесла держава в особі органів, що проводять досудове розслідування, при проведенні експертиз. Цілком очевидно, що в обвинувальну акті слідчий зазначає лише розмір витрат на залучення тих експертиз, які були ініційовані органами досудового розслідування та до моменту передачі обвинувального акта до суду.

У кінці обвинувального акта мають міститися відомості про дату та місце його складання, а також затвердження цього документа підписом уповноваженої особи, яка його склала. Цілком очевидно, що без такого затвердження обвинувальний акт не набуває силу кінцевого процесуального документа та не зможе бути направленим до суду. Там також вказуються прізвище, ім'я, по батькові та посада особи, яка склала обвинувальний акт.

Після дотримання усіх зазначених вимог слідчий направляє обвинувальний акт прокурору для затвердження. Прокурор повинен

перевірити відповідність обвинувального акта вимогам чинного законодавства, а також перевірити повноту та всебічність проведеного досудового розслідування.

Слід підкреслити, що нове кримінальне процесуальне законодавство залишило поза увагою деякі процесуальні дії прокурора відносно обвинувального акта. Так, наприклад, КПК 1960 р. передбачав перелік тих обставин, які прокурор мав перевірити, отримавши обвинувальний висновок від слідчого (ст. 228 КПК 1961 р.). Зокрема, прокурор мав перевірити, чи мала місце подія злочину, чи був у діяннях особи склад злочину, чи були дотримані слідчим усі необхідні вимоги кримінального процесуального законодавства про забезпечення прав підозрюваного та обвинуваченого на захист, чи немає в справі обставин, які тягнуть за собою закриття справи, чи притягнуті як обвинувачені всі особи, що викриті у вчиненні злочину, чи правильно кваліфіковано дії обвинуваченого за статтями кримінального закону, чи додержано вимог закону при складанні обвинувального висновку, чи правильно обрано запобіжний захід, чи вжито заходів до забезпечення відшкодування збитків, заподіяних злочином, чи виявлено причини та умови, що сприяли скоєнню злочина.

Проте в КПК 2012 р. ці обставини не наводяться. У ч. 2 ст. 291 КПК 2012 р. дається лише перелік відомостей, які повинні міститися у обвинувальному акті. Отож можна дійти висновку, що при перевірці обвинувального акта прокурор звертає увагу не лише на оформлення самого документа, а й на інші обставини, які передбачав КПК 1960 р. Перевіряючи обвинувальний акт, прокурор перш за все здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва (ч. 1 ст. 36 КПК). Обвинувальний акт, як вже зазначалось, є результатом діяльності слідчого, своєрідним «дзеркалом», яке відображає його роботу під час кримінального розслідування. Тому цілком логічно, що прокурор буде перевіряти весь хід розслідування під час вивчення обвинувального акта. Саме прокурор буде підтримувати державне обвинувачення в суді, він, як ніхто інший, зацікавлений в тому, щоб досудове розслідування було проведено повно та з додержанням усіх вимог чинного процесуального законодавства. Тож можна дійти висновку, що прокурор і з прийняттям КПК 2012 р. зобов'язаний перевіряти ті обставини, які були передбачені у КПК 1960 р. У той самий момент ситуація, коли прокурори будуть звертатися до законодавства, яке втратило чинність, здається не цілком логічною, а тому існує необхідність передбачити у майбутньому в ст. 291 КПК

ті обставини, на які прокурор повинен звертати увагу при перевірці обвинувального акта.

Також слід відзначити і відсутність зазначення в КПК 2012 р. на термін, протягом якого прокурор має прийняти рішення з приводу отриманого обвинувального акта. Якщо в КПК 1960 р. була вказівка на те, що прокурор був зобов'язаний розглянути справу протягом 5 днів з моменту її отримання (ст. 233 КПК 1960 р.), то тепер такої вказівки немає. Відповідно, строк, за який прокурор повинен перевірити обвинувальний акт, включається до загального строку досудового розслідування. У той самий час цікавою є ситуація, яка може виникнути щодо розслідування кримінальних проступків. Згідно зі ст. 301 КПК слідчий повинен надати прокурору документи про закінчення розслідування проступку не пізніше 25 днів з моменту повідомлення особі про підозру, а прокурор повинен винести остаточне рішення не пізніше 30 днів. Отже, при розслідуванні кримінальних проступків КПК чітко визначає термін, за який прокурор має прийняти процесуальне рішення, а у випадку розслідування злочинів такий строк КПК не встановлює.

Процедура аналізу прокурором обвинувального акта складається з двох частин: вивчення самого кримінального провадження та вивчення висновків, які були сформовані на основі наявних доказів. При такій перевірці прокурор повинен впевнитися, що всі наявні у провадженні докази є належними, допустимими, достатніми та достовірними, а висновки, які були зроблені на основі цих доказів, є обґрунтованими.

У тому випадку, коли прокурор починає вивчати кримінальне провадження з обвинувального акта, то такий порядок не дозволяє працівнику прокуратури більш широко підійти до аналізу матеріалів кримінального провадження: прокурор вивчає висновки, які були зроблені слідчим, а потім аналізує самі докази, за допомогою яких слідчий обґрунтовував свою позицію. З іншого боку, прокурор спочатку може ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, послідовно аналізуючи весь хід досудового розслідування. Після вивчення усіх доказів та на основі власного переконання про доведеність чи недоведеність винності особи прокурор може приступити до аналізу обвинувального акта. Вивчення спочатку доказової бази дозволяє працівнику прокуратури не йти «по слідах» слідчого, обмежуючи себе лише висновками особи, яка складала обвинувальний акт, а сформулювати власну позицію та підтвердити (чи не підтвердити) її в обвинувальному акті. При вивченні обвинувального акта прокурор, ознайомившись з висновками слідчого

до матеріалів досудового розслідування, буде шукати підтвердження їм серед наявних доказів, не приділяючи достатньої уваги іншим фактам, які можуть бути критичними під час судового провадження. Тому вбачається за доцільне спочатку ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, а вже потім — з обвинувальним актом.

Вивчаючи матеріали кримінального провадження, які надійшли разом з обвинувальним актом, прокурор повинен ретельно ознайомитися з клопотаннями підозрюваного та його захисника, які були заявлені ними під час досудового розслідування, тому що у випадку формальної, немотивованої відмови ці клопотання можуть бути заявлені в суді, тим самим суттєво ускладнивши для прокурора хід судового розгляду.

Проаналізувавши всі зазначені аспекти та порівнявши наявні у справі докази з висновками, які були зроблені слідчим в обвинувальній акті, прокурор виконує одну з дій, які зазначені в ч. 1 ст. 291 КПК. І тут необхідно зробити певну ремарку. Зазначене положення КПК зобов'язує прокурора після його ознайомлення з обвинувальним актом затвердити цей акт і направити його до суду чи скласти новий обвинувальний акт. Достатньо легко зробити висновок про те, що це положення КПК потребує розширювального тлумачення. Прокурор наділений відповідними владними повноваженнями (ст. 36 КПК), які він може реалізовувати під час усієї стадії досудового розслідування. Як відомо, ця стадія починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР та закінчується моментом направлення обвинувального акта до суду. Сама стадія досудового розслідування є неподільною, тому штучно обмежувати процесуальні можливості прокурора вбачається недоцільним. Саме тому можна зробити висновок, що після ознайомлення з обвинувальним актом прокурор має більше можливостей, ніж зазначено у ч. 1 ст. 291 КПК. Можливо з впевненістю стверджувати, що прокурор має такі самі повноваження, які були зазначені в ст. 229 КПК 1960 р., тобто, крім направлення обвинувального акта до суду та складання нового, він ще може повернути обвинувальний акт і матеріали провадження слідчому з вказівками провести ті чи інші слідчі дії чи закрити кримінальне провадження за наявності підстав, які передбачені ст. 284 КПК.

Саме направлення обвинувального акта до суду є логічним завершенням досудового розслідування, в якому був встановлений підозрюваний та зібрана достатня сукупність доказів для доведення його вини. Критерієм для прийняття такого рішення, в основному, є переконаність прокурора у достовірності висновків, які зробив

слідчий про винуватість підозрюваного, тобто про доведеність обвинувачення, при дотриманні слідчим вимог закону з приводу збирання, перевірки та оцінки доказів. Затверджуючи обвинувальний акт, прокурор висловлює свою згоду з висновками слідчого, які він зробив в обвинувальному акті, що само по собі може розглядатися як процесуальне рішення прокурора. Воно оформлюється шляхом накладання резолюції про затвердження обвинувального акта.

Стаття 291 КПК дозволяє прокурору скласти новий обвинувальний акт та направити його до суду. Прокурор користується правом скласти новий обвинувальний акт у тому випадку, коли він переконаний у повноті та всебічності проведеного розслідування, достатності наявних у провадженні доказів для доведення винуватості особи в суді, проте у той самий час він не погоджується з формулюванням висновків слідчого чи з викладенням відомостей у даному процесуальному документі. Крім того, прокурор може скласти новий обвинувальний акт і у тому випадку, коли він просто хоче змінити стиль викладення відомостей, який буде краще відповідати його манері та стратегії підтримання державного обвинувачення. У цьому випадку значних процесуальних відмінностей немає. Проте такий обвинувальний акт вже не потребує затвердження прокурором у вступній частині.

Якщо прокурор, ознайомившись з матеріалами досудового розслідування та обвинувальним актом, дійде висновку, що наявних доказів недостатньо для доведення винуватості особи в суді, він може повернути всі матеріали слідчому для проведення додаткових процесуальних дій. У такому випадку разом з обвинувальним актом прокурор надсилає чіткі письмові вказівки, які містять інформацію про те, що саме має зробити слідчий. Цілком очевидно, що ці дії повинні бути вчинені у межах строку досудового розслідування, а за необхідності — цей строк має бути продовжений. Після проведення всіх необхідних дій слідчий повторно відкриває матеріали досудового розслідування зацікавленим особам у порядку, передбаченому ст. 290 КПК, додавши до них ті відомості, які були отримані внаслідок додаткових слідчих дій. Далі слідчий складає новий обвинувальний акт та згідно з вимогами КПК направляє його прокурору.

Прокурор закриває кримінальне провадження у порядку, передбаченому ст. 284 КПК. Згідно з цим положенням прокурор закриває провадження під час досудового розслідування за будь-якими підставами, передбаченими ч. 1 ст. 284 КПК. Одним з основних обов'язків прокурора є дотримання вимог чинного законодавства з метою чіткого застосування норм КПК. Можлива така ситуація,

за якої слідчий не помітив підстави для закриття провадження, продовжив досудове розслідування, ознайомив усіх зацікавлених осіб з матеріалами провадження та склав обвинувальний акт. Проте прокурор здійснює процесуальне керівництво на будь-якому етапі досудового розслідування та може користуватися своїми повноваженнями у повному обсязі, у т. ч. закривати кримінальне провадження за підстав, передбачених чинним КПК.

Згідно з ч. 4 ст. 291 КПК до суду разом з обвинувальним актом надсилаються: 1) реєстр матеріалів досудового розслідування; 2) цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування; 3) розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування; 4) розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час розслідування не до підозрюваного; 5) довідка про юридичну особу, щодо якої здійснюється провадження, в якій зазначаються найменування юридичної особи, її юридична адреса, розрахунковий рахунок, ідентифікаційний код, дата та місце державної реєстрації. Надання суду інших документів до початку судового розгляду забороняється.

У реєстрі матеріалів досудового розслідування вказується наступне:

1) проведені в ході досудового розслідування процесуальні дії із зазначенням їх назви, дати, часу проведення, вилучених чи отриманих у ході їх проведення речей та документів;

2) прийняті в ході досудового розслідування процесуальні рішення із зазначенням назви самого рішення, дати його прийняття, відомостей про особу, яка їх ухвалила, та відомості щодо їх скасування;

3) заходи забезпечення кримінального провадження, застосовані в ході досудового розслідування, їх назви, особи, до яких вони були застосовані, термін їх застосування та скасування.

Крім виявлення винуватої особи, органи досудового розслідування повинні також забезпечити відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди. Тому, крім зазначення розміру завданої шкоди в обвинувальному акті, до суду у визначених законом випадках також направляється цивільний позов, який стосується даного провадження. Саме на основі цього документа суддя буде розглядати вимоги цивільного позивача щодо усунення завданих збитків.

Також до обвинувального акта додається розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного

позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідуванням. Слід зауважити, що, за КПК 1960 р. особі вручалась копія обвинувального висновку не пізніше як за три доби до дня розгляду справи в суді. Нині копія обвинувального акта вручається одночасно з направленням його до суду. Тобто у обвинуваченого значно більше часу на ознайомлення з даним процесуальним документом, а значить, більше можливостей для розробки тактики свого захисту в суді. Отже, у даному випадку законодавець значно покращив процесуальне становище обвинуваченого. У той самий час з'явилася і певна плутанина. Згідно зі ст. 293 КПК прокурор одночасно з передаванням обвинувального акта до суду під розписку надає його копію обвинуваченому. Але згідно з п. 3 ч. 4 ст. 291 КПК до обвинувального акта додається розписка підозрюваного про отримання цього обвинувального акта, яка також надсилається до суду. А цю розписку прокурор може отримати лише одночасно з направленням акта до суду. Таким чином, неможливо одночасно направити обвинувальний акт разом з додатками до суду і отримати розписку. Очевидно, що спочатку прокурор отримує розписку і лише тоді направить всю документацію до суду. Тому у даному випадку використання терміну «одночасно» в ст. 293 КПК є дещо некоректним. Хоча, з другого боку, це ще одна гарантія того, що спочатку обвинуваченому нададуть копію обвинувального акта, і лише після цього акт з додатками буде направлений до суду.

Розписка підозрюваного про отримання копії зазначених документів може мати довільний характер, проте обов'язково має бути у письмовій формі. У цій розписці повинно бути чітко зазначено, хто саме отримав копії необхідних документів, які копії були надані, дата їх отримання та підпис підозрюваного. Без зазначення цих відомостей у подальшому під час судового засідання обвинувачений може оскаржувати факт свого ознайомлення з обвинувальним актом або заперечувати, що копії йому були надані до направлення обвинувального акта до суду, що є суттєвим порушенням процесуальних прав зацікавлених осіб. Тож при відібранні такої розписки уповноважена особа повинна вимагати від підозрюваного чіткості при її складанні. Аналогічні розписки надаються і цивільним відповідачем щодо отримання копії цивільного позову, якщо такий позов був пред'явлений не до підозрюваного (п. 4 ч. 4 ст. 291 КПК). Крім того, уповноважена особа повинна надати довідку, в якій будуть міститися основні відомості про юридичну особу — найменування, юридична адреса, розрахунковий рахунок, ідентифікаційний код,

дата і місце державної реєстрації (п. 5 ч. 4 ст. 291 КПК). Будь-які інші відомості про юридичну особу не надаються.

Надання інших документів до суду до початку розгляду забороняється. Цим положенням законодавець вирішив дисциплінувати учасників кримінального провадження при наданні таких матеріалів, які можуть вплинути на об'єктивність суду, в той же час не маючи реальної доказової цінності чи не відповідаючи вимогам належності та допустимості. Згідно з ч. 1 ст. 317 КПК документи, інші матеріали надаються до суду вже під час судового провадження його учасниками, додаються до обвинувального акта і в своїй сукупності складають матеріали судового кримінального провадження і можуть іменуватися кримінальною справою.

Проте з іншого боку, це положення суттєво обмежує законні можливості зазначених учасників кримінального провадження. Кримінальний процес, як і будь-яка інша галузь права, постійно розвивається та ускладнюється. Отже наявність таких обмежуючих положень може суттєво вплинути на висновки суду під час оцінки доказів на судовому засіданні. Більше того, вже на даний момент це положення не відповідає іншим нормами чинного КПК.

Так, наприклад, при укладанні угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи про визнання винуватості прокурор, керуючись вимогами ст. 474 КПК, повинен надіслати до суду обвинувальний акт разом з підписаною угодою. Проте у переліку документів, які надсилаються до суду разом з обвинувальним актом, який міститься в ст. 291 КПК, така угода відсутня. А тому прокурор фактично не має права направити її до суду. Через те вбачається доцільним доповнити ч. 4 ст. 291 КПК таким положенням:

«6) угода про примирення чи визнання винуватості у разі її укладання в порядку, передбаченому цим кодексом».

Така зміна, по-перше, зможе узгодити колізію самої ст. 291 КПК щодо неможливості направлення до суду інших документів, а по-друге, допоможе уникнути можливої плутанини під час призначення та проведення підготовчого провадження. Цю думку підтримує і більшість опитаних респондентів — 138 осіб із 202 (68 %) (Додаток А, п. 22).

Крім того, деякі вчені зазначають, що до переліку документів, які направляються до суду разом з обвинувальним актом, слід включити довідку про список осіб, які підлягають виклику в судові засідання [111, с. 575]. Без такої довідки суду доведеться безпосередньо вивчати весь реєстр матеріалів та визначати осіб, яких потрібно викликати в судові засідання, що відволікатиме значний час у судді

на технічну роботу. Також доцільним буде направляти до суду довідку про застосування запобіжного заходу із зазначенням часу і місця тримання під вартою кожного з підозрюваних, якщо вони заарештовані, про речові докази, про заходи забезпечення цивільного позову і можливої конфіскації майна; про судові витрати. Всі ці дані будуть сприяти правильному вирішенню питань при винесенні вироку або іншого рішення суду [111, с. 576].

У кінці слід зазначити, що обвинувальний акт як процесуальний документ має достатньо серйозне значення для об'єктивного вирішення справи по суті, що проявляється відразу в декількох аспектах: 1) він визначає межі судового розгляду; 2) він є основою для захисту обвинуваченого в суді; 3) гарантує розгляд усіх обставин злочинного діяння під час судового засідання [135, с. 6].

Загальносуспільне значення обвинувального акта проявляється в тому, що в даному документі «знаходить своє фактичне відображення боротьба держави із суспільно-небезпечними посяганнями» [169, с. 5]. Звідси випливає і виховне значення обвинувального акта. Воно проявляється в тому, що громадянам, які знаходяться в залі судового засідання, стають відомими факти державного осуду дій обвинуваченого. Такі дії можуть впливати на правосвідомість пересічних громадян, змушувати їх поважати та дотримуватись норм закону.

З огляду на все вищезазначене можна з впевненістю заявити, що чітке дотримання норм чинного кримінального процесуального законодавства органами, які проводять та контролюють досудове розслідування при складанні обвинувального акта, є основною гарантією того, що винні особи будуть піддані справедливому покаранню, а невинні не будуть притягнуті до кримінальної відповідальності.

3.3. ОСОБЛИВОСТІ ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ СКЛАДАННЯМ КЛОПОТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО АБО ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ

Побудова правової держави за сучасних умов — це не лише проголошення основних правових принципів такої держави, а й необхідність їх реального дотримання. Сутність правової держави зумовлена єдністю всіх її ознак, таких як верховенство і панування права, пріоритет захисту прав, свобод, законних інтересів людини і громадянина тощо. На сьогодні ідеї панування права в державі, забезпечення конституційних свобод і недоторканості особи

заснажи широкого розповсюдження і, безсумнівно, будь-які посягання на основоположні принципи викликають негатив з боку суспільства. Водночас очевидним є те, що і правовій державі притаманні певні механізми впливу, які відповідним чином обмежують права людини. У той самий час будь-які обмеження з боку держави повинні мати виключний характер та застосовуватися лише в рамках відповідних нормативно-правових актів.

Одним з основних завдань уповноважених органів під час досудового розслідування є забезпечення прав учасників кримінального провадження. Найчастіше таке забезпечення відбувається шляхом сприяння реалізації відповідними особами своїх прав. Разом з тим існує група суб'єктів кримінального провадження, яка в силу свого віку чи певних психічних розладів не може в повній мірі реалізовувати свої права. Саме у такому випадку від уповноважених державою осіб вимагається особливо чітке дотримання чинного кримінального процесуального законодавства та порядку застосування спеціальних процесуальних процедур. Такі самі вимоги висуваються перед уповноваженими суб'єктами і при складанні клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру.

Загальні вимоги до таких клопотань містяться в одній статті (ст. 292 КПК). А втім це не означає, що форма відповідних клопотань є схожою між собою. Особливості розслідування кримінального провадження, в якому підозрюваним є неповнолітній чи особа з певними психічними розладами, зазначені у різних главах чинного КПК, що підкреслює необхідність індивідуалізувати дані форми закінчення досудового розслідування. А отже, і характеризувати їх слід теж окремо.

Спочатку слід охарактеризувати застосування примусових заходів медичного характеру щодо осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Так. Б. А. Спасенніков зазначає, що під примусовими заходами медичного характеру (далі — ПЗМХ) слід розуміти заходи державного примусу, що призначаються, продовжуються, змінюються і припиняються за ухвалою суду особам, які вчинили суспільно небезпечне діяння, передбачене законом про кримінальну відповідальність, в стані неосудності, а також особам, в яких після вчинення злочину настав психічний розлад, який унеможливорює призначення чи виконання покарання, чи такі, що призначаються за вироком суду особам, які винні у вчиненому злочину і які страждають психічним розладом, який не виключає судимості, але вплинув на свідомо вольовий вибір поведінки під час вчинення злочину, і які полягають у психіатричному лікуванні та які спрямовані на понов-

лення, зміцнення психічного здоров'я осіб для виключення вчинення нового суспільно небезпечного діяння, їх небезпеки спричинення шкоди для себе чи інших осіб, можливості спричинення іншої суттєвої шкоди, дотримання їх прав та законних інтересів [209, с. 41]. Дещо коротше визначення надав М. М. Книга. Він зазначив, що ПЗМХ — це кримінально-правові заходи державного примусу, що застосовуються за рішенням суду до осіб, які становлять суспільну небезпеку і визнані неосудними чи обмежено осудними або захворіли на психічну хворобу після вчинення злочину [85, с. 224].

Повертаючись до характеристики застосування примусових заходів медичного характеру, слід зазначити, що законодавець підійшов дуже прискіпливо до питання регламентації застосування зазначених заходів. Так, розділ VI КПК «Особливі порядки кримінального провадження» містить главу 39, яка повністю присвячена відповідному питанню.

Так, стаття 503 КПК зазначає, що таке провадження має проводитися відносно двох категорій осіб: осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння у стані неосудності, та осіб, які вчинили відповідне правопорушення у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до винесення вироку. Проте стаття 93 КК зазначає, що категорій осіб, до яких можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру, три. КК підкреслює, що такими особами є також обмежено осудні. Стаття 20 КК зазначає, що обмежено осудна особа (тобто така, яка під час вчинення злочину через наявний в неї психічний розлад не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними) підлягає кримінальній відповідальності. У той самий час дане визначення ч. 2 ст. 504 КПК стверджує, що визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру. У такому випадку суду надається право, а не обов'язок застосувати такого роду заходи.

У свою чергу, проведення досудового розслідування проти обмежено осудної особи у загальному порядку є цілком виправданим кроком збоку законодавця. Особливе положення у кримінальному процесі займають особи, які мають певні психічні розлади. Вони не можуть у повній мірі реалізовувати свої права, а отже, потребують особливого захисту. Відповідно держава в особі уповноважених органів намагається максимально зрівняти процесуальне становище таких суб'єктів з іншими учасниками кримінального провадження шляхом застосування специфічної процедури досудового розслідування. У той самий час застосування такої процедури

вимагає залучення додаткових сил та коштів, що негативно впливає на принцип процесуальної економії. Обмежено осудна особа — це така особа, яка вчинила кримінальне правопорушення внаслідок певного психічного розладу, який мав короточасний характер. Отже, на момент проведення досудового розслідування така особа може самостійно реалізовувати свої права у кримінальному процесі. Відповідно така особа не потребує особливого порядку досудового розслідування, що чинний КПК і зазначає.

Законодавець у ч. 2 ст. 503 КПК достатньо чітко зазначив, що досудове розслідування проводиться згідно з правилами, встановленими у випадку застосування примусових засобів медичного характеру, вважається таким з моменту винесення відповідної постанови слідчим чи прокурором. Тобто застосування норм даної глави КПК можливо лише після винесення відповідного рішення слідчим чи прокурором. А вони приймають таке рішення у тому випадку, «якщо під час досудового розслідування будуть встановлені підстави щодо застосування примусових заходів виховного характеру...» (ч. 2 ст. 503 КПК). Які саме підстави — не зазначається. Очевидно, це є відомості, які вказують на психічний розлад підозрюваного. Певно, що для підтвердження таких відомостей обов'язково повинна бути проведена експертиза (ч. 2 ст. 242 КПК). Отже, можна зробити висновок, що така експертиза може бути проведена до винесення постанови про зміну порядку досудового провадження. Такий висновок також не суперечить положенням ст. 509 КПК, в якій зазначено, що психіатрична експертиза може бути застосована у тому випадку, коли будуть встановлені обставини, які дають підстави вважати, що особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння була в неосудному або обмежено осудному стані, або вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але потім захворіла на психічну хворобу. Отже особа, яка проводить досудове розслідування, спочатку залучає до кримінального провадження експерта, і у випадку підтвердження психічного розладу підозрюваного вносить постанову про зміну порядку досудового розслідування.

Стаття 505 КПК зазначає, які саме обставини мають бути встановлені під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Тож під час досудового розслідування мають бути встановлені такі обставини: 1) час, місце, спосіб та інші обставини вчинення суспільно небезпечного діяння; 2) вчинення даного суспільно небезпечного діяння або правопорушення цією особою; 3) наявність у цієї особи розладу психічної діяльності в минулому, ступінь та характер

розладу психічної діяльності чи психічної хвороби на час вчинення суспільно небезпечного діяння чи кримінального правопорушення або на час досудового розслідування; 4) поведінка особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення та після нього; 5) небезпечність особи внаслідок її психічного стану для самої себе та інших осіб, а також можливість спричинення іншої істотної шкоди такою особою; 6) характер і розмір шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням або кримінальним правопорушенням; 7) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення суспільно небезпечного діяння чи кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом суспільно небезпечного діяння чи кримінального правопорушення, в тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення суспільно небезпечного діяння чи кримінального правопорушення. Порівнюючи це положення зі ст. 91 КПК, можна помітити, що слідчий при розслідуванні провадження з можливістю застосування ПХМХ не повинен вказувати на всі обставини, які могли б вплинути на правову санкцію за вчинене правопорушення (обставини, що впливають на ступінь тяжкості, пом'якшують чи обтяжують покарання тощо). Абсолютно зрозуміло, що ці обставини встановлювати не потрібно, адже щодо особи можуть бути застосовані ПЗМХ. У той самий час відомо, що у випадку видужання особи суд своєю ухвалою припиняє застосування примусових засобів медичного характеру, а така ухвала є підставою для проведення досудового розслідування чи судового розгляду (ст. 515 КПК). Отже, якщо особа захворіла на психічну хворобу під час досудового розслідування і таке розслідування проводилося згідно з правилами щодо застосування ПЗМХ, то у випадку видужання матеріали кримінального провадження повинні повертатися слідчому для проведення повного досудового розслідування, встановлення відомостей, які зазначені в ст. 91 КПК та складання обвинувального акта.

Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру закінчується закриттям кримінального провадження або складанням клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 511

КПК). Кримінальне провадження закривається у тому випадку, якщо особа, яка проводила досудове розслідування, дійде висновку про наявність підстав для закриття кримінального провадження, які передбачені ч. 1 ст. 284 КПК шляхом складання постанови про закриття кримінального провадження. Така постанова приймається прокурором.

В іншому випадку прокурор затверджує складене слідчим або самостійно складає клопотання про застосування ПЗМХ та надсилає його до суду. Перед цим повинні бути виконані вимоги, передбачені ст. 290 та 293 КПК. Згідно зі ст. 292 КПК таке клопотання має відповідати вимогам ст. 291 КПК, а також містити інформацію про примусовий захід медичного характеру та позицію щодо можливості забезпечення участі особи під час судового провадження за станом здоров'я. Аналізуючи положення цих двох статей, а також перелік відомостей, які мають бути встановлені, можна сформулювати загальний перелік положень, які повинні міститися в клопотанні про застосування ПЗМХ.

Таке клопотання має вміщати наступні відомості:

1. Найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер.
2. Анкетні відомості особи, щодо якої існує можливість застосувати примусові заходи медичного характеру.
3. Анкетні відомості потерпілого.
4. Прізвище, ім'я, по батькові та займана посада слідчого, прокурора.
5. Виклад фактичних обставин кримінального правопорушення чи суспільно небезпечного діяння, які прокурор вважає встановленими, правова кваліфікація кримінального правопорушення з посиланням на положення статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність.
6. Наявність у особи розладу психічної діяльності на момент вчинення кримінального правопорушення чи на момент досудового розслідування.
7. Характеристика особи, щодо якої існує можливість застосувати примусові заходи медичного характеру (наявність розладу психічної діяльності в минулому, поведінка особи до, на момент та після вчинення кримінального правопорушення, небезпечність особи внаслідок її психічного стану для самої себе та інших осіб).
8. Обґрунтування необхідності застосування примусових заходів медичного характеру із зазначенням самого заходу, який необхідно застосувати.

9. Характер та розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

10. Думка слідчого (прокурора) щодо можливості особи бути присутньою під час судового розгляду.

11. Розмір витрат на залучення експерта.

12. Дата та місце складання і затвердження.

Разом з таким клопотанням до суду надсилаються такі самі додатки, які зазначені у ч. 4 ст. 291 КПК.

Іншою категорією осіб, щодо яких досудове розслідування здійснюється в особливому порядку, є неповнолітні, тобто особи, які в силу свого віку не завжди усвідомлюють наслідки своїх діянь та потребують додаткового захисту з боку держави.

Питання щодо участі неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні є неоднозначним ні з позиції законодавчої регламентації, ні з позиції судової практики. Немає єдності у поглядах на окреслену проблему також і серед науковців. Так, деякі вчені вважають, що «відносно неповнолітніх, які не є суб'єктом вчинення злочину, не повинно проводитися досудове розслідування, а тільки судовий розгляд матеріалів справи про застосування примусових заходів виховного характеру. Вбачається, що досудова підготовка має проводитися тільки до встановлення неповнолітньої особи, яка вчинила протиправне діяння, після чого справа повинна направлятися до суду за належністю» [11, с. 45]. Такої самої позиції дотримується і ряд російських науковців. Так, В. В. Ніколюк пропонує обмежити або й зовсім виключити позасудове втручання у справи про правопорушення неповнолітніх, яким властиві відсутність достатніх і надійних процесуальних гарантій дотримання прав громадян [155, с. 15]. З такою точкою зору погодитися важко. Для винесення обґрунтованого та вмотивованого рішення повинні бути досліджені всі відомості, які стосуються особи неповнолітнього та вчиненого ним правопорушення. За відсутності уповноважених органів такою діяльністю повинні займатися судді, що виглядає малоімовірним. Отже, оптимальним варіантом у даній ситуації буде саме закріплення окремого порядку досудового розслідування у справах щодо неповнолітніх. Саме таким шляхом і пішов законодавець, ввівши до КПК главу 38 (кримінальне провадження щодо неповнолітніх).

Перш за все слід зауважити, що на даний момент КПК виділяє дві категорії неповнолітніх: 1) особи, які досягли кримінальної відповідальності, проте не досягли 18-річного віку; 2) особи, які досягли 11-річного віку, проте не досягли віку кримінальної відповідальності. І у кожному з випадків передбачена своя окрема

процедура досудового розслідування. Тому аналізувати такі провадження слід також окремо.

Кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи, яка досягла віку кримінальної відповідальності, здійснюється слідчим, який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх. Обставини, які повинні бути встановлені у кримінальному провадженні щодо неповнолітнього, зазначені як у загальній (ст. 91 КПК), так і спеціальній (ст. 485 КПК) статтях. Тож слідчий повинен встановити всі відомості, які б він встановлював у «звичайному» кримінальному провадженні, а також: 1) повні та всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обрання заходу виховного характеру (за наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно також бути з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг ними керувати); 2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння; 3) умови життя та виховання неповнолітнього; 4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

Закінчується кримінальне провадження щодо неповнолітнього, який досяг віку кримінальної відповідальності, трьома шляхами. По-перше, кримінальне провадження може бути закрите за підставами, які передбачені ст. 284 КПК. По-друге, може бути складений обвинувальний акт. І по-третє, може бути складене клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру (далі — ПЗВХ). Слід зауважити, що сам факт досягнення особою віку кримінальної відповідальності є достатньою підставою для застосування кримінального покарання. У той самий час застосування виховних заходів є лише альтернативою, для чого повинні бути наявні умови та підстави. Так, ст. 497 КПК зазначає, що умовами застосування ПЗВХ є вчинення вперше кримінального проступку, злочину великої або необережного злочину середньої тяжкості. Підставою застосування примусових заходів виховного характеру є висновок прокурора про можливість виправлення неповнолітнього без застосування кримінального покарання. Під час досудового розслідування повинні бути встановлені такі відомості, які позитивно характеризують особу неповнолітнього та вказують на можливість його перевиховання. У той самий час такої думки повинен дотримуватися і прокурор. Лише така сукупність обставин

дозволяє неповнолітньому сподіватися на уникнення кримінального покарання.

Стаття 497 КПК зазначає, що до висновку про можливість застосування ПЗВХ повинен дійти лише прокурор, а не будь-який інший суб'єкт кримінального провадження. Відповідне клопотання також має бути складене лише уповноваженим працівником прокуратури. Очевидно, що у такому випадку законодавець підкреслює значимість самого провадження та висновків, які повинні бути зроблені для застосування примусових заходів виховного характеру.

Кримінальне провадження щодо застосування до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності, примусових заходів виховного характеру не має суттєвих відмінностей від провадження щодо неповнолітніх, які досягли віку кримінальної відповідальності. Це підтверджується ст. 499 КПК. У той самий час слід зауважити, що складання клопотання про застосування ПЗВХ щодо такої категорії осіб — це обов'язок, а не право уповноваженої особи. Дійсно, ч. 5 ст. 499 КПК зазначає, що прокурор (або слідчий за погодженням з прокурором) зобов'язані скласти відповідне клопотання у тому випадку, коли відсутні підстави для закриття кримінального провадження. Слід зауважити, що таке клопотання на відміну від провадження за участю неповнолітнього, який досяг віку кримінальної відповідальності, може бути складене або слідчим, або самим прокурором (ч. 5 ст. 499 КПК).

Виходячи з того, що обставини, які мають бути встановлені при розслідуванні кримінальних правопорушень за участю всіх неповнолітніх, є однаковими, сама форма клопотання про застосування ПЗВХ також буде однаковою. У будь-якому випадку остаточне рішення про застосування примусових заходів виховного характеру приймає суд, а слідчий (чи прокурор) своїм кінцевим рішенням лише підсумовує проведене досудове розслідування.

Проаналізувавши положення ст. 292 та 485 КПК, можна дійти висновку, що в клопотанні про застосування примусових заходів виховного характеру повинні міститися:

1. Найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер.

2. Анкетні відомості особи, щодо якої існує можливість застосувати примусові заходи виховного характеру (обов'язково із зазначенням числа, місяця та року народження неповнолітнього).

3. Анкетні відомості потерпілого.

4. Прізвище, ім'я, по батькові та займана посада слідчого, прокурора.

5. Викладення фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правова кваліфікація кримінального правопорушення з посиланням на положення статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність.

6. Відомості, які зазначені у ст. 485 КПК, тобто ті, які характеризують особу неповнолітнього та вказують на можливість його виправлення без застосування кримінального покарання.

7. Умови та підстави застосування примусового заходу виховного характеру (вчинення вперше кримінального проступку, злочину великої або необережного злочину середньої тяжкості, доведення висновків щодо можливості виправлення неповнолітнього).

8. Зазначення виду заходу, який необхідно застосувати.

9. Характер та розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

10. Розмір витрат на залучення експерта.

11. Дата та місце складання та затвердження.

Додатки, які надсилаються до суду, є аналогічними тим документам, які надсилаються разом з обвинувальним актом.

Одним із основних правових принципів, якого потрібно дотримуватися особливо чітко, — це принцип справедливості. Уповноважені особи при здійсненні кримінального провадження повинні надати кожному учаснику кримінального процесу рівні можливості задля реалізації своїх прав. А у тому випадку, коли особа внаслідок свого віку чи психічної хвороби неспроможна самотійно в повній мірі реалізовувати свої права, законодавець шляхом закріплення відповідних норм, а відповідні уповноважені особи — шляхом їх реалізації, повинні гарантувати процесуальну компенсацію за допомогою особливого порядку досудового розслідування та, як наслідок, його закінчення.

Висновки до розділу 3

1. Згідно з чинним КПК сторони та інші учасники кримінального процесу при ознайомленні з матеріалами кримінального провадження можуть не лише робити виписки, а й знімати копії. Завдяки можливості отримати копії документів процес ознайомлення значно прискорюється, підвищується якість підготовки сторони захисту до судового провадження. Крім того, сторона захисту за запитом прокурора зобов'язана надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ

до житла чи іншого володіння, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем сторони захисту, якщо сторона захисту має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді (ч.6 ст. 290 КПК).

2. Після ознайомлення з матеріалами кримінального провадження прокурор або слідчий зобов'язані відібрати письмове підтвердження того, що зацікавленим особам була надана можливість ознайомитися з відповідними матеріалами. КПК чітко не зазначає, яка повинна бути форма такого підтвердження. Очевидно, що, як і при фіксуванні будь-якої процесуальної дії, вона повинна мати форму протоколу та відповідати вимогам, які містяться у ст. 103 та 104 КПК.

3. В обвинувальному акті достатньо легко виокремити лише вступну частину. Описова та резолютивна частини тісно переплітаються, а отже розмежувати їх неможливо. Тож можна дійти висновку, що чинний КПК передбачає три складові частини обвинувального акта: вступну, описову та додатки. Вступна частина обвинувального акта повинна включати в себе відомості, які зазначені у п. 1—4 ч. 2 ст. 291 КПК. До них належать такі: найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; анкетні відомості кожного обвинуваченого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство, а також відомості про повідомлення цим особам про підозру із зазначенням правової кваліфікації правового правопорушення); анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство); прізвище, ім'я, по батькові та займана посада слідчого, прокурора.

4. Описова частина обвинувального акта складає центральну, найбільш об'ємну частину цього документа. Тут найголовнішим є викладення саме фактичних обставин кримінального правопорушення, про що йдеться у п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК. Також до описової частини обвинувального акта можна віднести обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання та розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, розмір витрат на залучення експерта і дату та місце складання обвинувального акта. Також до описової частини обвинувального акта слід віднести відомості, що характеризують особу підозрюваного, хоча це прямо і непередбачено ст. 291 КПК.

5. Клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру складається майже з тих самих частин, з яких складається

обвинувальний акт та які зазначені у ст. 291 КПК. Однак існують деякі особливості. Так, уповноважена особа при складанні клопотання про застосування ПЗМХ повинна також зазначити про наявність у особи розладу психічної діяльності на момент вчинення кримінального правопорушення чи на момент досудового розслідування, характеристику особи, щодо якої існує можливість застосувати примусові заходи медичного характеру (наявність розладу психічної діяльності у минулому, поведінка особи до, на момент та після вчинення кримінального правопорушення, небезпечність особи внаслідок її психічного стану для самої себе та інших осіб), обґрунтування необхідності застосування примусових заходів медичного характеру із зазначенням самого заходу, який необхідно застосувати, а також думку слідчого (прокурора) щодо можливості особи бути присутньою під час судового розгляду. У клопотанні про застосування примусових заходів виховного характеру додатково вказуються відомості, які зазначені у ст. 485 КПК, тобто ті, які характеризують особу неповнолітнього та вказують на можливість його виправлення без застосування кримінального покарання; умови та підстави застосування примусового заходу виховного характеру (вчинення вперше кримінального проступку, злочину великої або необережного злочину середньої тяжкості, доведення висновків щодо можливості виправлення неповнолітнього), а також зазначення виду заходу виховного характеру, який необхідно застосувати.

У дослідженні наведено теоретичні узагальнення і нове виконання наукового завдання, що полягає в розробці рекомендацій щодо внесення змін до чинного КПК України з метою удосконалення процедури закінчення досудового розслідування. До найбільш вагомих наукових результатів належать такі:

1. Виходячи з процесуальних особливостей направлення до суду обвинувального акта разом з підписаною сторонами угодою можна дійти висновку, що змін потребує ч. 2 ст. 283 КПК. Доцільно дане положення викласти у такій редакції:

«2. Прокурор зобов'язаний у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру здійснити одну з таких дій:

...3) звернутися до суду з обвинувальним актом, обвинувальним актом з підписаною сторонами угодою, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру».

2. До прийняття КПК 2012 р. питання класифікації підстав закриття кримінальних справ стояло досить гостро. Тож достатньо суттєвим кроком на шляху до покращення кримінального процесуального законодавства можна назвати чіткий та єдиний перелік підстав закриття кримінального провадження, який зазначено в ч. 1 та 2 ст. 284 КПК 2012 р., де ці підстави поділені відразу за двома принципами: суб'єктом, який приймає кінцеве рішення, та стадією, на якій це рішення приймається.

3. Постанова слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження повинна відповідати вимогам ст. 110 КПК та складатися з трьох частин: вступної, мотивувальної та резолютивної. Однак саму ст. 110 КПК слід доповнити, зазначивши, що відповідні постанови повинні відповідати вимогам законності, обґрунтованості та вмотивованості.

4. Вбачається доцільним доповнити ч. 4 ст. 284 КПК положеннями про те, що копія постанови про закриття кримінального провадження також надсилається цивільному позивачу, його

представнику, законному представнику з метою захисту їх прав та законних інтересів.

5. Чинний КПК недостатньо ретельно регулює питання ознайомлення зацікавлених осіб з матеріалами кримінального провадження, яке було закрито постановою слідчого чи прокурора. У статті 284 КПК слід зазначити, що разом з копією постанови про закриття кримінального провадження заявнику, потерпілому, його представнику чи законному представнику, підозрюваному, захиснику, його законному представнику, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а також цивільному позивачу, його представнику чи законному представнику повинно надсилатися повідомлення про можливість ознайомитися з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 221 КПК.

6. З метою усунення прогалин чинного кримінального процесуального законодавства п. 2 ч. 1 ст. 219 КПК слід викласти у такій редакції: «Досудове розслідування повинно тривати не більше від: ...2) двох місяців з дня повідомлення особі про підозру до моменту внесення прокурором відомостей до Єдиного реєстру досудового розслідування про закінчення досудового розслідування». Відповідні зміни можна внести і щодо строків розслідування кримінальних проступків.

7. Вбачається доцільним внести зміни до ст. 290 КПК, змінивши формулювання «прокурор або слідчий за його дорученням» на «прокурор або слідчий». Така зміна, з одного боку, дозволяє прокурору за його бажанням здійснювати відкриття матеріалів кримінального провадження, а з другого — не позбавляє слідчого його процесуальної незалежності на кінцевому етапі досудового розслідування.

8. Існує необхідність розширити перелік суб'єктів, передбачений ч. 10 ст. 290 КПК, додавши до нього осіб, які можуть бути обмежені в часі при ознайомленні з матеріалами досудового розслідування, а саме: цивільного позивача, його представника чи законного представника, цивільного відповідача та його представника, які можуть навмисно затягувати час у процесі ознайомлення з матеріалами кримінального провадження.

9. Після ознайомлення з обвинувальним актом прокурор має більше повноважень щодо вирішення подальшої долі даного процесуального документа, ніж зазначено у ч. 1 ст. 291 КПК. Він має такі самі повноваження, які були зазначені у ст. 229 КПК 1960 р., тобто, крім направлення обвинувального акта до суду та складання нового, він ще може повернути обвинувальний акт і матеріали провадження слідчому з вказівками провести ті чи інші слідчі дії чи

закрити кримінальне провадження за наявності підстав, які передбачені ст. 284 КПК.

10. У зв'язку із структурними змінами, які були внесені до обвинувального акта порівняно з обвинувальним висновком, виділити універсальні його складові частини неможливо. Аналізуючи структуру обвинувального акта, достатньо легко виокремити лише вступну частину. Описова (описово-мотивувальна) та резолютивна частини тісно переплітаються між собою, а тому розмежувати їх достатньо складно. При цьому законодавець досить чітко виділяє додатки, які надсилаються до суду разом з обвинувальним актом. Таким чином, вивчивши думки різних вчених щодо визначення складових частин обвинувального акта, проаналізувавши відповідні положення КПК 1960 р. та КПК 2012 р., можна дійти висновку, що чинний КПК передбачає три складові частини обвинувального акта: вступну, описову та додатки.

11. Перелік документів, які разом з обвинувальним актом направляються до суду, не відповідає тому переліку, який наданий у ч. 4 ст. 284 КПК. Так, при складанні угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи про визнання винуватості прокурор, керуючись вимогами ст. 474 КПК, повинен надіслати до суду обвинувальний акт разом з підписаною угодою. Також існує необхідність направляти до суду довідку про список осіб, які підлягають виклику в судові засідання.

Список використаних джерел

1. *Алексеев С. С.* Общая теория права : у 2 т. Т. 2. / С. С. Алексеев. — М. : Юрид. лит., 1982. — 360 с.
2. *Аленін Ю. П.* Особливості відкриття матеріалів іншій стороні за новим КПК України / Ю. П. Аленін // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 95-річчю з дня народження проф. М. В. Салтєвського (Одеса, 2 листоп. 2012 р.). — О. : Фенікс, 2012. — С. 237—240.
3. *Аленін Ю. П.* Особливості відкриття матеріалів іншій стороні за новим КПК України: здобутки та прорахунки / Ю. П. Аленін // Юрид. вісн. — 2013. — № 4. — С. 89—94.
4. *Алимамедов Э. Н.* Задачи и сущность этапа окончания предварительного следствия с обвинительным заключением / Эльмир Низамиевич Алимамедов // Рос. судья. — 2011. — № 10. — С. 21—24.
5. *Альперт С. А.* Законность и обоснованность актов обвинения / С. А. Альперт, М. И. Бажанов // Правоведение. — 1965. — № 3. — С. 100—107.
6. *Асташенков В. Г.* Требования, предъявляемые к обвинительному заключению / В. Г. Асташенков // Прав. и орг. вопр. предварит. расследования. — Волгоград : НИИРИО ВСШ МВД СССР, 1977. — С. 60—63.
7. *Бажанов М. И.* Изменение обвинения в советском уголовном процессе / М. И. Бажанов. — М. : Госюриздат, 1954. — 56 с.
8. *Барабаш А. С.* Прекращение уголовных дел по нереабилитирующим основаниям в стадии предварительного расследования (ст. 62-9 УПК РСФСР) / А. С. Барабаш, Л. М. Володина. — Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1986. — 154 с.
9. *Баулін Ю. В.* Звільнення від кримінальної відповідальності / Ю. В. Баулін. — К. : Атіка, 2004. — 296 с.
10. *Бекетова О. В.* Правова природа примусових заходів медичного характеру / О. В. Бекетова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. — 2004. — Вип. 22 : матеріали 7-ї (59-ї) звіт. наук. конф. проф.-викл. і аспірантів складу ОНЮА (Одеса, 2004 р.). — С. 860—863.
11. *Благодир С.* Закриття кримінальних справ щодо неповнолітніх / С. Благодир, З. Смітєнко // Право України. — 1998. — № 2. — С. 44—45.
12. *Благодир С. М.* Закриття кримінальної справи в досудовому слідстві : навч. посіб. / С. М. Благодир. — Тернопіль : ТАНГ «Екон. думка», 2001. — 112 с.
13. *Благодир С. М.* Пропозиції до проекту КПК. Приведення інституту закриття кримінальної справи до ст. 62 Конституції України / С. М. Благо-

дир // Актуальні проблеми правознавства : наук. зб. ; ЮІ ТАНГ. — Тернопіль, 2000. — № 1. — С.123—132.

14. *Боржецька Н. Л.* Винесення постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності як окрема форма закінчення досудового слідства [Електронний ресурс] / Н. Л. Боржецька // Часопис НаУОА. — 2011. — Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n2/11bnlzd.pdf>. — (Серія «Право»).

15. *Брынцев В. Д.* Защита прав и законных интересов человека в уголовном судопроизводстве (судебные прецеденты, комментарий практики, образцы процессуальных документов) / В. Д. Брынцев, В. Г. Чернухин. — Х. : Ксиолон, 2000. — 413 с.

16. *Букша Н. Ю.* Назначение института прекращения уголовного дела и уголовного преследования в российском уголовном судопроизводстве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н. Ю. Букша. — Краснодар, 2005. — 21 с.

17. *Буров Ю. В.* Об уголовно-процессуальном институте окончания предварительного расследования / Ю. В. Буров // Закон и право. — 2010. — № 3. — С. 106—108.

18. *Бурылева Е. В.* Прекращение уголовного дела и уголовного преследования / Е. В. Бурылева // Актуал. вопр. уголовного процесса современной России : межвуз. сб. науч. тр. — Уфа : РИО БашГУ, 2003. — С. 119—125.

19. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. : ВТФ «Перун», 2001. — 1425 с.

20. *Викторский С. И.* Русский уголовный процесс / С. И. Викторский. — М. : Казенная железнодор. тип. Моск. узла, 1911. — 320 с.

21. *Виттенберг Г. Б.* Вопросы освобождения от уголовной ответственности и наказания с применением мер общественного воздействия. Ч. 1 / Г. Б. Виттенберг ; отв. ред. В. Д. Арсеньев. — Иркутск, 1970. — 223 с.

22. *Волков А. В.* О сроках и других трудностях расследования / А. В. Волков // Законность. — 1998. — № 7. — С. 26—28.

23. *Володина Л. М.* Прекращение уголовных дел по ст. 6 УПК РСФСР в стадии предварительного расследования / Л. М. Володина // Правоведение. — 1976. — № 6. — С. 111—116.

24. *Воробьев П. С.* Достаточность доказательств как основание составления обвинительного заключения [Електронний ресурс] / П. С. Воробьев // Вестн. Оренбург. гос. ун-та. — 2011. — Режим доступу: http://vestnik.osu.ru/2011_3/4.pdf.

25. *Гаєвий В.* Законодавство про застосування примусових заходів медичного характеру потребує вдосконалення / Володимир Гаєвий // Вісн. прокуратури. — 2010. — № 2. — С. 58—63.

26. *Гальперин И. М.* Как исчислять срок давности привлечения к уголовной ответственности? / И. М. Гальперин // Совет. юстиция. — 1966. — № 9. — С. 8—10.

27. *Герасимчук Л.* Деякі аспекти застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх / Лідія Герасимчук // Юрид. Україна. — 2011. — № 10. — С. 77—82.

28. *Герасимчук Л.* Історичний анахронізм деяких примусових заходів виховного характеру, що застосовуються до неповнолітніх при звільненні їх від кримінальної відповідальності та покарання / Лідія Герасимчук // Підприємництво, господарство і право. — 2011. — № 9. — С. 132—134.

29. *Герасимчук Л. В.* Звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності та покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Л. В. Герасимчук. — К., 2013. — 20 с.

30. *Глобенко Г. І.* Закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Г. І. Глобенко. — Х., 2007. — 19 с.

31. *Гловюк І. В.* Деякі проблеми відкриття матеріалів досудового розслідування / І. В. Гловюк // Реформи законодавства України в умовах євроінтеграції : матеріали VI Всеукр. наук.-теор. конф. «Реформи законодавства України» (30 жовт. 2014 р.). — К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. — Ч. 1. — С. 167—168.

32. *Головко Л. В.* Классификация оснований освобождения от уголовной ответственности / Л. В. Головко // Законность. — 1998. — № 11. — С. 34—40.

33. *Голубов А. Є.* Реформування провадження по справах про застосування примусових заходів виховного характеру / А. Є. Голубов // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. — Х. : Право, 2004. — Вип. 8. — С. 162—165.

34. *Гончаров И. Д.* Обвинительное заключение: значение, структура и содержание / И. Д. Гончаров // Весы Фемиды. — 2002. — № 2. — С. 31—43.

35. *Горбачев А.* Содержание и форма обвинительного заключения / А. Горбачев // Соц. законность. — 1975. — № 3. — С. 53—54.

36. *Горичева В. Л.* Освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим и смежные основания освобождения / В. Л. Горичева // Прав. политика и прав. жизнь. — 2004. — № 4. — С. 150—154.

37. *Григор'єва М. Є.* Звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з її дійовим каяттям : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / М. Є. Григор'єва. — Х., 2007. — 20 с.

38. *Григор'єва М.* Відшкодування завданих збитків та усунення заподіяної шкоди як самостійні елементи підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності / М. Григор'єва // Підприємництво, господарство і право. — 2006. — № 8. — С. 141—144.

39. *Григорьев Ф. А.* Применение права. Теория государства и права : курс лекций / Ф. А. Григорьев, А. Д. Черкасов ; под ред. А. В. Малько, Н. И. Матузова. — Саратов : Изд-во Саратов. ВШ МВД РФ, 1995. — 560 с.

40. *Гринюк В. О.* Припинення функції обвинувачення закриттям кримінального провадження під час досудового розслідування / В. О. Гринюк // Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес: теор.-практ. дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (22—23 квіт. 2015 р.). — О. : ОДУВС, 2015. — С. 121—122.

41. *Гришин Ю. А.* К вопросу о методике составления обвинительного заключения по уголовному делу / Ю. А. Гришин, Н. И. Курочка // Актуальные проблемы борьбы с преступностью : материалы науч.-практ. конф. МАУП (Луган. филиал) (15—16 июня 1999 г.). — Луганск : ООО «Знания», 1999. — С. 76—93.

42. *Гришин Ю. О.* Особливості процесуального алгоритму відкриття сторонами матеріалів кримінального провадження [Електронний ресурс] / Ю. О. Гришин, Н. С. Чальцева // Кафедра уголовно-правовых дисциплин Луган. гос. ун-та внутр. дел им. Э. А. Дидоренко. — Режим доступа: <http://www.corp-lguvd.lg.ua/d130109.html>.

43. *Грошевий Ю. М.* Зупинення і закінчення попереднього (досудового) слідства [Електронний ресурс] / Ю. М. Грошевий // Кримінальний процес України : підруч. — 2000. — Режим доступа: http://ukr-pravo.at.ua/index/rozdil_12_zupinennja_i_zakinchennja_poperednogo_dosudovogo_slidstva/0-93.

44. *Губська О.* Поняття закриття кримінальної справи та закінчення кримінального переслідування / О. Губська // Підприємництво, господарство і право. — 2008. — № 4. — С. 109—112.

45. *Губська О. А.* Процесуальні питання звільнення особи від кримінальної відповідальності за не реабілітуючими обставинами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. А. Губська. — К., 2002. — 18 с.

46. *Гуценко К. Ф.* Уголовный процесс : учеб. для студ. юрид. вузов и фак. / под ред. К. Ф. Гуценко. — М. : Зерцало, 2005. — 736 с.

47. *Давыдов П. М.* Прекращение уголовных дел в советском уголовном процессе / П. М. Давыдов, Д. Я. Мирский. — М. : Госюриздат, 1963. — 100 с.

48. *Довгополов С. В.* Закриття кримінальної справи: законне рішення у кримінальній справі чи негативний показник діяльності органів досудового слідства? [Електронний ресурс] / С. В. Довгополов // Право і безпека : наук. журн. — 2010. — Режим доступа: <http://pb.univd.edu.ua/?controller=service&action=download&download=10656>.

49. *Донцов С. Е.* Возмещение вреда по советскому законодательству / В. В. Глянцев, С. Е. Донцов. — М. : Юрид. лит., 1990. — 272 с.

50. *Дочия Р. М.* О системе оснований прекращения уголовного дела (уголовного преследования) в УПК РФ / Р. М. Дочия, И. С. Семьянова // Проблемы применения нового уголовно-процессуального законодательства в досудебном производстве : материалы науч.-практ. конф. — Барнаул : Изд-во БЮИ МВД России, 2002. — Ч. 1. — С. 146—151.

51. *Дроздов О.* Правове регулювання звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням з потерпілим в сфері кримінального судочинства / О. Дроздов, В. Гутник // Юрид. журн. : аналіт. матеріали. Коментарі. Судова практика. — 2006. — № 6. — С. 57—62.

52. *Дроздов О. М.* Проблеми дотримання розумних строків під час ознайомлення обвинуваченого і його захисника з матеріалами справи / О. М. Дроздов // Адвокат. — 2011. — № 2. — С. 26—30.

53. *Дрьомов С.* Теоретико-методологічні проблеми визначення підстави та умов звільнення від кримінальної відповідальності / С. Дрьомов // Підприємництво, господарство і право. — 2008. — № 6. — С. 122—124.

54. *Дрьомов С. В.* Коментар до статті 45 «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям» Кримінального кодексу України / С. В. Дрьомов // Кримінальне право України: теорія і практика. — 2006. — № 10. — С. 42—43.

55. *Дубинский А. Я.* Исполнение процессуальных решений следователя. Правовые и организационные вопросы / А. Я. Дубинский. — К. : Наук. думка, 1984. — 182 с.

56. *Дубинский А. Я.* Прекращение уголовного дела в стадии предварительного расследования : учеб. пособие / А. Я. Дубинский. — К. : КВШ МВД СССР, 1975. — 132 с.

57. *Дюрягин И.* Освобождение от уголовной ответственности и наказания / И. Дюрягин, А. Прошляков // Совет. юстиция. — 1990. — № 18. — С. 15.

58. *Ендольцева А. В.* Институт освобождения от уголовной ответственности: проблемы и пути их решения : монография / А. В. Ендольцева. — М. : Юнити-Дана : Закон и право, 2004. — 231 с.

59. *Ефимичев С. П.* Обвинительное заключение, его содержание и структура / С. П. Ефимичев // Рос. следователь. — 2005. — № 12. — С. 13—17.

60. *Європейська конвенція про видачу правопорушників* [Електронний ресурс] // Конвенція від 13.12.1957. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_033.

61. *Житний О. О.* Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дієвим каяттям : монографія / Олександр Олександрович Житний. — Х. : Вид. НУВСУ, 2004. — 151 с.

62. *Жогин Н. В.* Предварительное следствие в советском уголовном процессе / Н. В. Жогин, Ф. Н. Фаткуллин. — М. : Юрид. лит., 1965. — 367 с.

63. *Жук І. В.* Питання застосування примусових заходів медичного характеру і примусового лікування та захисту прав людини в контексті формування правової держави / І. В. Жук // Південноукр. правничий часопис. — 2006. — № 4. — С. 103—104.

64. *Жук І. В.* Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування у кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / І. В. Жук. — К., 2009. — 20 с.

65. *Жук І. В.* Розвиток інституту примусових заходів медичного характеру та примусового лікування у кримінальному праві України / І. В. Жук // Наук. вісн. Київ. нац. ун-ту внутр. справ. — 2008. — № 4. — С. 120—130.

66. *Загальна декларація прав людини* [Електронний ресурс] // Декларація від 10.12.1948. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

67. *Зайцев М. М.* Юридический процесс. Теория государства и права : курс лекций / М. М. Зайцев ; под ред. А. В. Малько, Н. И. Матузова. — Саратов : Изд-во Саратов. ВШ МВД РФ, 1995. — 560 с.

68. *Илюхина С. В.* Прекращение уголовного дела и уголовного преследования в стадии предварительного расследования по основаниям, предусмотренным в ст. 25, 28 УПК РФ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С. В. Илюхина. — Саранск, 2004. — 25 с.

69. *Искандеров Р. Г.* Прекращение уголовного дела на предварительном следствии : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Р. Г. Искандеров. — Баку, 1975. — 26 с.

70. *Івасюк І. Г.* Порядок звільнення від кримінальної відповідальності і від покарання внаслідок зміни обстановки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / І. Г. Івасюк. — К., 2002. — 21 с.

71. *Інформаційний лист* про доповнення до інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 № 223-1679/0/4-12 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» від 05.04.2 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://cn.cr.court.gov.ua/sud0122/10sudf/10qfdsazxcds/choemunadoty/>.

72. *Казанджан М. А.* Прекращение уголовного дела следователями органов внутренних дел : лекция / М. А. Казанждан. — Ташкент : Изд-во ТВШ МВД СССР, 1987. — 36 с.

73. *Калугін В. Ю.* Активне сприяння як елемент дійового каюття, при прийнятті рішення про закриття кримінальної справи / В. Ю. Калугін // Південноукр. правничий часопис. — 2011. — № 1. — С. 191—193.

74. *Калугін В. Ю.* Проблемні питання виконання вимог ст. 217, 218 КПК України / В. Ю. Калугін // Південноукр. часопис. — 2010. — № 2. — С. 206—208.

75. *Калугін В. Ю.* Установлення об'єктивної істини як передумова закінчення досудового слідства / В. Ю. Калугін // Південноукр. правничий часопис. — 2008. — № 4. — С. 192—194.

76. *Капліна О. В.* Відгук на дисертацію Торбаса Олександра Олександровича «Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р.», подану на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / О. В. Капліна. — Х., 20 берез. 2015 р.

77. *Карнеева Л. М.* Об уточнении обстоятельств, входящих в предмет доказывания по уголовному делу / Л. М. Карнеева // Совет. юстиция. — 1968. — № 24. — С. 17.

78. *Карнеева Л. М.* Прекращение уголовного дела за отсутствием состава и события преступления / Л. М. Карнеева // Соц. законность. — 1970. — № 5. — С. 53—54.

79. *Каткова Т. В.* Закінчення досудового слідства та складання обвинувального висновку у кримінальній справі : навч. посіб. / Т. В. Каткова, А. Г. Каткова. — Х. : Рубікон, 2002. — 96 с.

80. *Каткова Т. В.* Закінчення досудового слідства у кримінальних справах / Т. В. Каткова, А. Г. Каткова. — Х. : Право, 2011. — 135 с.

81. *Келина С. Г.* Замена уголовной ответственности иными мерами воздействия / С. Г. Келина // Совр. тенденции развития соц. уголовного права. — М., 1983. — С. 125—152.

82. *Кириллова Н. П.* Прекращение уголовного дела по нереабилитирующим основаниям / Н. П. Кириллова. — СПб. : Санкт-Петерб. юрид. ин-т Ген. прокуратуры РФ, 1998. — 36 с.

83. *Книга М.* Визначення сутності примусових заходів медичного характеру / М. Книга // Юрид. Україна. — 2008. — № 3. — С. 85—90.

84. *Книга М. М.* Примусові заходи медичного характеру як засіб попередження злочинності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / М. М. Книга. — Дніпропетровськ, 2009. — 20 с.

85. *Книга М. М.* Проблеми визначення поняття примусових заходів медичного характеру / М. М. Книга // Наук. вісн. Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ : зб. наук. пр. — 2007. — № 1. — С. 216—224.

86. *Кобернюк В.* Інститут закриття кримінального провадження зі звільненням обвинуваченого від кримінальної відповідальності: сучасний стан і перспективи / Володимир Кобернюк // Вісн. прокуратури. — 2012. — № 10. — С. 64—70.

87. *Кобернюк В. М.* Закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. М. Кобернюк. — Х., 2014. — 20 с.

88. *Ковалев В. А.* Прекращение уголовного дела в условиях деятельности органов дознания : учеб. пособие / В. А. Ковалев. — М. : МССПМ МВД СССР, 1990. — 64 с.

89. *Ковітіді О. Ф.* Історичний аспект розвитку вітчизняного законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності / О. Ф. Ковітіді // Право і безпека. — 2003. — № 4. — С. 42—45.

90. *Ковітіді О. Ф.* Щодо питання про звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх / О. Ф. Ковітіді // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. — 2004. — Вип. 8. — С. 41—43.

91. *Ковна У.* Застосування примусових заходів виховного характеру щодо малолітніх: теорія, законодавче регулювання і судово практика / У. Ковна // Вісн. Львів. ун-ту. — 2009. — Вип. 49. — С. 257—267. — (Серія юридична).

92. *Козак О. С.* Звільнення від кримінальної відповідальності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. С. Козак. — Дніпропетровськ, 2008. — 20 с.

93. *Кокорев Л. Д.* Уголовный процесс: доказательства и доказывание / Л. Д. Кокорев, Н. П. Кузнецов. — Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1995. — 334 с.

94. *Коломеец В.* Старые и новые проблемы правоприменения ст. 7 УПК / В. Коломеец // Следователь. — Екатеринбург. — 1999. — № 5. — С. 26—33.

95. *Конституція України* [Електронний ресурс] // Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. — 1996. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>.

96. *Коркия П. П.* Об основаниях прекращения уголовных дел / П. П. Коркия // Совет. гос. и право. — 1958. — № 12. — С. 95—99.

97. *Коханов В. А.* Обвинительное заключение по уголовному делу / В. А. Коханов, А. В. Савкин. — М. : ВНИИ МВД РФ, 1993. — 64 с.

98. *Крет Г. Р.* Виникнення та розвиток інституту закриття кримінальної справи у вітчизняному законодавстві до початку ХХ століття / Г. Р. Крет // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. — 2012. — Вип. 63. — С. 312—319.

99. *Крет Г. Р.* Генеза інституту закриття кримінальної справи у вітчизняному законодавстві від початку XX до початку XXI століття / Г. Р. Крет // Актуал. проблеми держави і права : зб. наук. пр. — 2012. — Вип. 64. — С. 482—488.

100. *Крет Г. Р.* Наукові підходи до визначення поняття і сутності інституту закриття кримінальної справи / Галина Романівна Крет // Часопис Київ. ун-у права. — 2012. — № 1. — С. 305—309.

101. *Крет Г. Р.* Теоретичні, правові та прикладні аспекти закриття кримінальних справ у суді : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Г. Р. Крет. — Одеса, 2010. — 20 с.

102. *Кримінальне право України.* Заг. част. / за ред. П. С. Матишевського, П. П. Андрушка, С. Д. Шапченка. — К. : Юрінком Інтер, 1997. — 512 с.

103. *Кримінальне право України.* Заг. част. : підруч. для студ. юрид. вузів і ф-тів / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, В. О. Беньківський [та ін.] ; ред. П. С. Матишевський ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, юрид. ф-т. — Стер. вид. — К. : Юрінком Інтер, 2000. — 506 с.

104. *Кримінальне право України: Загальна частина* / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — К. ; Х. : Юрінком Інтер-Право, 2001. — 416 с.

105. *Кримінальний кодекс України* [Електронний ресурс] // Кодекс від 05.04.2001 № 2341-III. — 2001. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

106. *Кримінальний кодекс України* : наук.-практ. коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш [та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — Вид. 4-те, допов. — Х. : ТОВ «Одіссей», 2008. — 1208 с.

107. *Кримінальний процес України* : підруч. / Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко. — К. : Юрінком Інтер, 2004. — 688 с.

108. *Кримінальний процес України* : підруч. / за ред. Ю. М. Грошевого, В. М. Хотенця. — Х. : Право, 2000. — 480 с.

109. *Кримінальний процес* : підруч. / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц [та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної [та ін.]. — Ч. : Право, 2013. — 824 с.

110. *Кримінальний процесуальний кодекс України* [Електронний ресурс] // Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. — 2012. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

111. *Кримінальний процесуальний кодекс України* : наук.-практ. коментар / відп. ред. С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. — Х. : Одіссей, 2013. — 1104 с.

112. *Кримінально-процесуальне право України* : підруч. / за заг. ред. Ю. П. Аленіна. — Ч. : ТОВ «Одіссей», 2009. — 816 с.

113. *Кримінально-процесуальний кодекс Литовської Республіки* [Електронний ресурс] // Кодекс від 14.03.2002 № IX-785. — 2014. — Режим доступу: [http://www.pravo.org.ua/files/_\(2\).pdf](http://www.pravo.org.ua/files/_(2).pdf).

114. *Кримінально-процесуальний кодекс України* [Електронний ресурс] // Кодекс від 28.12.1960 № 1001-05. — 1960. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.

115. *Курс уголовного права. Общая часть.* — Т. 2. Учение о наказании / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. — М. : Зерцало, 2002. — 464 с.

116. *Куссмауль Р.* Всякое прекращение уголовного преследования реабилитирует / Р. Куссмауль // Рос. юстиция. — 2000. — № 9. — С. 45—47.

117. *Кушнір Н. П.* Визначення моменту закінчення досудового слідства за кримінально-процесуальним законодавством України та його практичне значення у діяльності органів розслідування / Наталія Петрівна Кушнір // Часопис Київ. ун-ту права. — 2012. — № 1. — С. 309—312.

118. *Ларин А. М.* Прекращение уголовного дела по реабилитирующим основаниям / А. М. Ларин // Соц. законность. — 1978. — № 1. — С. 57—58.

119. *Ларин А. М.* Уголовный процесс России / А. М. Ларин, Э. Б. Мельникова, В. М. Савицкий ; под ред. В. М. Савицкого. — М. : БЕК, 1997. — 314 с.

120. *Литвинов В. В.* Закриття кримінальної справи на стадії досудового розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. В. Литвинов. — Дніпропетровськ, 2012. — 20 с.

121. *Литвинов В. В.* Закриття кримінальної справи на стадії досудового розслідування : монографія / В. В. Литвинов ; за наук. ред. канд. юрид. наук, доц. В. М. Федченка. — Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. — 196 с.

122. *Литвинов В. В.* Окремі аспекти розвитку законодавчої регламентації підстав закриття кримінальної справи / В. В. Литвинов // Наук. вісн. Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ : зб. наук. пр. — 2007. — № 3. — 365 с.

123. *Лобойко Л. М.* Кримінальний процес : підручник / Л. М. Лобойко. — К. : Істина, 2014. — 432 с.

124. *Ломидзе А. Б.* Прокурорский надзор за законностью и обоснованностью принимаемых следователем процессуальных решений / А. Б. Ломидзе. — М. : Юрлитинформ, 2000. — 104 с.

125. *Лукашевич В. З.* Прекращение уголовного дела в стадии предварительного расследования по реабилитирующим обвиняемого основаниям / В. З. Лукашевич // Правоведение. — 1968. — № 4. — С. 50—58.

126. *Луцик В.* Недоліки, допущені при складанні обвинувального висновку, як підстава для повернення справи прокурору / В. Луцик // Підприємництво, господарство і право. — 2008. — № 2. — С. 141—145.

127. *Майгур М. О.* Обвинувальний висновок: теоретичні та практичні питання [Електронний ресурс] / М. О. Майгур // Вісн. Акад. адвокатури України. — 2010. — Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vaau_2011_1_18.pdf.

128. *Майгур М. О.* Процесуальний порядок закриття кримінальної справи за реабілітуючими підставами [Електронний ресурс] / М. О. Майгур // Нац. 6-ка України ім. В. І. Вернадського. — 2012. — Режим доступу: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/aymvs_2011_1\(1\)_16.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/aymvs_2011_1(1)_16.pdf).

129. *Майгур М. О.* Стосовно закінчення досудового слідства [Електронний ресурс] / М. О. Майгур // Часопис Акад. адвокатури України. — 2010. — Режим доступу: <http://www.aau.edu.ua/e-journal/2010-3/10mmozds.pdf>.

130. *Маляренко В. Т.* Найпоширеніші помилки та порушення законів, які допускаються при провадженні дізнання і попереднього слідства / В. Т. Маляренко // Право України. — К., 2001. — № 3. — С. 20.

131. *Маляренко В. Т.* Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів : монографія / Василь Тимофійович Маляренко. — К. : Юрінком Інтер, 2005. — 512 с.

132. *Маляренко В. Т.* Про закриття кримінальної справи (окремі аспекти) / Василь Тимофійович Маляренко // Вісн. Верхов. Суду України. — 2003. — № 3. — С. 56—62.

133. *Мандриченко Ж. В.* Деякі аспекти нормативного удосконалення звільнення від кримінальної відповідальності за примиренням з потерпілим / Ж. В. Мандриченко // Актуал. проблеми держави і права : зб. наук. пр. : матеріали 7-ї (59-ї) звітн. наук. конф. проф.-виклад. і аспірант. складу ОНЮА. 2004. — О., 2004. — Вип. 22. — С. 921—925.

134. *Мандриченко Ж. В.* Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим : монографія / Ж. В. Мандриченко ; за ред. В. О. Тулякова, ОНЮА. — О. : Фенікс, 2009. — 228 с.

135. *Мариупольский Л. А.* Обвинительное заключение в советском уголовном процессе / Л. А. Мариупольский, В. Ф. Статукс, В. С. Тульчина. — М. : Высш. шк. МВД, 1969. — 56 с.

136. *Матюшенко Р.* Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям / Р. Матюшенко // Право України : юрид. журн. — 2002. — № 8. — С. 99—101.

137. *Матюшенко Р. І.* Виконання процесуального рішення про закриття кримінальної справи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Р. І. Матюшенко. — К., 2004. — 20 с.

138. *Мельник М. І.* Поняття кримінальної відповідальності та її реалізація [Електронний ресурс] / М. І. Мельник, В. А. Клименко // Лекції онлайн. — 2013. — Режим доступу: <http://lect.com.ua/ponyattya-kriminalno-vidpovidalnosti-ta-realizaciya.htm>.

139. *Миньковский Г. М.* Окончание предварительного расследования и право обвиняемого на защиту : монография / Г. М. Миньковский. — М. : Всесоюз. ин-т юрид. наук. Гос. изд-во юрид. лит., 1957. — 221 с.

140. *Миронов А. Н.* Обвинительный акт и его содержание по новому Уголовному процессуальному кодексу Украины [Електронний ресурс] / А. Н. Миронов // Конференция «Ломоносов-2013». — 2013. — Режим доступу: http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2013/2393/58184_3d24.pdf.

141. *Мирошниченко Є. О.* Проблеми кримінального права і судочинства / Є. О. Мирошниченко. — Х. : СПД Сілічева С. О., 2005. — 148 с. — (Серія «Наукові праці»).

142. *Мирошниченко Н. А.* Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності / Н. А. Мирошниченко // Актуал. проблеми держави і права : зб. наук. пр. : щорічна наук. конф. проф.-виклад. складу ОНЮА,

присвячена 3-й річниці присвоєння ОНЮА статусу національної. — О., 2003. — Вип. 18. — С. 769—773.

143. *Мирошніченко Н. М.* Деякі проблеми застосування примусових заходів виховного характеру / Н. М. Мирошніченко // Правове життя сучасної України: тези Міжнар. наук. конф. проф.-викл. і аспірант. складу (Одеса, 21—22 трав. 2010 р.). — 2010. — С. 543—545.

144. *Михайленко О.* Удосконалення системи підстав і порядку звільнення особи від кримінальної відповідальності / О. Михайленко. // Вісн. прокуратури. — 2003. — № 2. — С. 51—53.

145. *Михайлов В.* Признаки деятельного раскаяния / В. Михайлов // Рос. юстиция. — 1998. — № 4. — С. 5—7.

146. *Михайлов В. А.* Процессуальный порядок прекращения уголовных дел на стадии предварительного расследования : учеб. пособие / В. А. Михайлов. — Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1970. — 139 с.

147. *Михеєнко М. М.* Кримінальний процес України : підручник / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К. : Либідь, 1999. — 536 с.

148. *Молдован А. В.* Кримінальний процес України : навч. посіб. / А. В. Молдован, С. М. Мельник. — К. : Центр учб. л-ри, 2013. — 368 с.

149. *Мотовиловкер Я. О.* Основания прекращения уголовного дела по реабилитирующим лицам основаниям / Я. О. Мотовиловкер // Совет. гос. и право. — М. : Наука, 1972. — № 9. — С. 87—94.

150. *Навроцька В. В.* Проблеми звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням обвинуваченого та потерпілого при смерті одного з учасників примирної процедури / В. В. Навроцька // Кримінальне право України: теорія і практика. — 2006. — № 4. — С. 50—60.

151. *Науково-практичний коментар* до Кримінального кодексу України / за ред. С. С. Яценка. — К. : А.С.К., 2002. — 934 с.

152. *Науково-практичний коментар* до Кримінального кодексу України / за ред. М. О. Потебенька, В. Г. Гончаренка. — К. : Форум, 2001. — 942 с.

153. *Науково-практичний коментар* Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — К. : Каннон : А.С.К., 2001. — 1101 с.

154. *Наумов А. В.* Правильно применять материальный и процессуальный закон при прекращении уголовных дел / А. В. Наумов, Н. И. Коржанский // Проблемы предварительного следствия. — Волгоград, 1972. — С. 130—140.

155. *Николюк В. В.* Прекращение предварительного следствия с передачей дела в комиссию по делам несовершеннолетних : учеб. пособие / В. В. Николюк. — Омск : Изд-во Омской ВШМ, 1983. — 58 с.

156. *Николюк В. В.* Производство с участием несовершеннолетних : учеб. пособие / В. В. Николюк. — Омск : Изд-во Омской ВШМ МВД России, 1994. — 51 с.

157. *Николаєнко Т.* Амністія та помилування як підстави звільнення від кримінальної відповідальності та покарання / Тетяна Ніколаєнко // Підприємство, господарство і право. — 2009. — № 10. — С. 68—71.

158. *Николаєнко Т. Б.* Визнання вини як підстава звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки: теоре-

тичні та практичні аспекти // Життя і право: Львів. правничий часопис. — 2004. — № 7. — С. 62—66.

159. *Ніколаєнко Т. Б.* Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Т. Б. Ніколаєнко. — К., 2008. — 20 с.

160. *Ніколаєнко Т. Б.* Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки: історико-правовий аспект вітчизняного кримінального законодавства / Т. Б. Ніколаєнко // Бюлетень М-ва юстиції України. — 2009. — № 8. — С. 41—49.

161. *Осмолян В. А.* Понятійні питання процедури ознайомлення з матеріалами кримінальної справи як право осіб, що беруть участь у кримінальному провадженні у справі [Електронний ресурс] / В. А. Осмолян // Право і безпека. — 2010. — Режим доступу: <http://pb.univd.edu.ua/?controller=service&action=download&download=10534>.

162. *Палюх Л.* Деякі питання вдосконалення правового регулювання провадження у справах про застосування примусових заходів виховного характеру / Л. Палюх // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XI регіон. наук.-практ. конф. (3—4 лют. 2005 р.). — 2005. — С. 375—377.

163. *Палюх Л. М.* Провадження у справах про застосування примусових заходів виховного характеру : монографія / Л. М. Палюх. — Л. : ПАІС, 2009. — 196 с.

164. *Парфіло О.* Примирення винного з потерпілим — компроміс у кримінальному процесі / О. Парфіло // Підприємництво, господарство і право. — 2002. — № 5. — С. 94—99.

165. *Парфіло О. А.* Передумови появи інституту компромісу в сучасному кримінальному процесі України / О. А. Парфіло // Українська державність: становлення, досвід, проблеми : зб. наук. ст. (за матеріалами 12-х Харків. політолог. читань). — Х. : Право, 2001. — С. 176.

166. *Перлов И. Д.* Предание суду в советском уголовном процессе / И. Д. Перлов. — М. : Изд-во М-ва юстиции СССР, 1948. — 200 с.

167. *Песлякас В. Ч.* Уголовная ответственность и освобождение от нее : учеб. пособие / В. Ч. Песлякас. — Минск : МВШ МВД СССР, 1988. — 64 с.

168. *Петуховский А. А.* Окончание предварительного расследования составлением постановления о прекращении уголовного дела : лекция / А. А. Петуховский. — М. : Акад. МВД России, 1994. — 27 с.

169. *Питерцев С. К.* Составление обвинительного заключения / С. К. Питерцев. — СПб. : Санкт-Петербур. юрид. ин-т Ген. прокуратуры Российской Федерации, 1998. — 68 с.

170. *Півненко В.* Звільнення обвинувачених від кримінальної відповідальності / В. Півненко // Прокуратура. Людина. Держава. — 2004. — № 6. — С. 36—40.

171. *Погодин С.* Действует ли принцип состязательности на досудебных стадиях? / С. Погодин, Р. Тугушев // Законность. — 2005. — № 3. — С. 44—47.

172. *Податковий кодекс України* [Електронний ресурс] // Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

173. *Пожар В. Г.* Проблеми забезпечення прав деяких учасників кримінального провадження на етапі закінчення досудового розслідування / В. Г. Пожар // Шляхи удосконалення кримінального процесуального законодавства : матеріали регіонал. «круглого столу» (19 квітня 2013 р.) ; відп. за вип. д-р юрид. наук, проф. Ю. П. Аленін ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». — О. : Юрид. л-ра, 2013. — С. 87—91.

174. *Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань* [Електронний ресурс]. — 2012. — Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=178961.

175. *Попов И. А.* Законность и обоснованность прекращения уголовных дел в стадии предварительного расследования : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / И. А. Попов. — М., 1992. — 29 с.

176. *Пояснювальна записка до проекту Кримінального процесуального кодексу України радника Президента України, керівника Головного управління з питань судострою Адміністрації Президента України Портнова А. В.* від 12.01.2012 [Електронний ресурс]. — 2012. — Режим доступу: http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&ved=0CDMQFjAB&url=http%3A%2F%2Fw1.c1.rada.gov.ua%2Fpls%2Fzweb2%2Fwebproc34%3Fid%3D%26pf3511%3D42312%26pf35401%3D211920&ei=YVELU_KTJ4iWtAbv6oDACg&usg=AFQjCNH7z69A3XudnWAwquJFc2odoVPWMw&sig2=FlG4nj5VCqdsAwe9J-L4kg.

177. *Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод* [Електронний ресурс] // Лист ВСУ від 15.11.2012 № 223-1679/0/4-12. — 2012. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v1679740-12>.

178. *Про міліцію* [Електронний ресурс] // Закон від 20.12.1990 № 565-XII. — 1990. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/565-12>.

179. *Про оперативно-розшукову діяльність* [Електронний ресурс] // Закон від 18.02.1992 № 2135-XII. — 1992. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

180. *Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування* [Електронний ресурс] // Постанова ВСУ від 03.06.2005 № 7. — 2005. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-05>.

181. *Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності* [Електронний ресурс] // Постанова ВСУ від 23.12.2005 № 12. — 2005. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05>.

182. *Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру* [Електронний ресурс] // Постанова ВСУ від 15.05.2006 № 1. — 2006. — Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/73CBCA1BFDD9015AC22571990045A488>.

183. *Про прокуратуру* [Електронний ресурс] // Закон від 05.11.1991 № 1789-XII. — 1991. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1789-12>.

184. *Про Службу безпеки України* [Електронний ресурс] // Закон від 25.03.1992 № 2229-ХІІ. — 1992. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2229-12/print1382542591697158>.

185. *Про судову практику* по застосуванню примусових заходів медичного характеру [Електронний ресурс] // Постанова ВСУ від 19.03.1982 № 2. — 1982. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-82>.

186. *Пустовая И. Н.* Прекращение уголовного дела в стадии предварительного расследования с освобождением лица от уголовной ответственности (ст. 6—9 УПК РСФСР) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / И. Н. Пустовая. — Челябинск, 2001. — 30 с.

187. *Резолюція 1194* (1999) Парламентської асамблеї Ради Європи «Виконання Україною зобов'язань» від 22.06.1999 [Електронний ресурс]. — 1999. — Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_597.

188. *Резолюція 1244* (2001) Парламентської асамблеї Ради Європи «Виконання обов'язків і зобов'язань, взятих Україною при вступі до Організації» від 26.04.2001 [Електронний ресурс]. — 2001. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_603.

189. *Резолюція 1262* (2001) Парламентської асамблеї Ради Європи «Виконання обов'язків та зобов'язань Україною» від 27.09.2001 [Електронний ресурс]. — 2001. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_607.

190. *Резолюція 1346* (2003) Парламентської асамблеї Ради Європи «Виконання обов'язків та зобов'язань Україною» від 29.09.2003 [Електронний ресурс]. — 2003. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_608.

191. *Резолюція 1466* (2005) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною» від 05.10.2005 [Електронний ресурс]. — 2005. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_611.

192. *Рекомендація 1416* (1999) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Виконання Україною зобов'язань» від 22.06.1999 [Електронний ресурс]. — 1999. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_599.

193. *Рекомендація 1513* (2001) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Виконання обов'язків і зобов'язань, взятих Україною при вступі до Організації» від 26.04.2001 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_606.

194. *Рішення Конституційного Суду України* у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканість) [Електронний ресурс] // Рішення від 27.10.1999 № 9-рп/99. — 1999. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-99>.

195. *Романюк А. Б.* Поняття та суть справ про застосування примусових заходів виховного характеру / А. Б. Романюк // Наук. зап. — 2002. — С. 297—303. — (Серія «Право»).

196. *Романюк А. Б.* Процесуальний статус неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності, у кримінальному судочинстві

України та проблеми забезпечення їх права на захист / Андрій Богданович Романюк // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. — 2001. — Вип. 7. — С. 204—213.

197. *Рось Г. В.* Закриття кримінальної справи у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Г. В. Рось. — К., 2009. — 20 с.

198. *Русман А. А.* Прекращение уголовного дела в связи с примирением сторон на стадии предварительного расследования : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. А. Русман. — Ч., 2006. — 29 с.

199. *Савицкий В. М.* Очерк теории прокурорского надзора в уголовном судопроизводстве / В. М. Савицкий ; АН СССР, Ин-т гос. и права. — М. : Наука, 1975. — 383 с.

200. *Сверчков В. В.* Критерии и условия освобождения от уголовной ответственности в связи с изменением обстановки / Владимир Викторович Сверчков // Рос. юстиция. — 1999. — № 9. — С. 44—45.

201. *Сенченко Н.* Поняття та види процесуальних гарантій у провадженні по застосуванню примусових заходів медичного характеру / Н. Сенченко // Підприємництво, господарство і право. — 2006. — № 1. — С. 124—126.

202. *Сичук О.* Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки / Олена Сичук // Вісн. прокуратури. — 2010. — № 4. — С. 92—97.

203. *Скибицкий В. В.* Освобождение от уголовной ответственности и отбывания наказания / В. В. Скибицкий. — К. : Наук. думка, 1987. — 181 с.

204. *Слуцкий И. И.* Обстоятельства, исключющие уголовную ответственность / И. И. Слуцкий. — Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1956. — 118 с.

205. *Советский уголовный процесс* / под ред. М. И. Бажанова, Ю. М. Грошевого. — К. : Вища шк., 1983. — 439 с.

206. *Советский уголовный процесс.* Особенная часть : учебник / под общ. ред. Б. А. Викторова, В. Е. Чугунова. — М. : Акад. МВД СССР, 1976. — 416 с.

207. *Сокира Л.* Інститут звільнення від кримінальної відповідальності / Л. Сокира // Вісн. прокуратури. — 2002. — № 1. — С. 57—59.

208. *Сопин В.* Стаття 217 УПК и состязательность в уголовном процессе / В. Сопин // Законность. — 2004. — № 6. — С. 40—42.

209. *Спасенников Б. А.* Принудительные меры медицинского характера: история, теория, практика / Б. А. Спасенников ; предисл. засл. деятеля науки Российской Федерации, д-ра юрид. наук, проф. Ю. М. Антоняна. — СПб. : Юрид. пресс-центр, 2003. — 412 с.

210. *Спиридонов А. П.* Прекращение производства по приостановленному делу вследствие истечения сроков давности / А. П. Спиридонов // Правоведение. — 1989. — № 5. — С. 79—82.

211. *Сташис В. В.* Передача на поруки и некоторые вопросы советского уголовного права / В. В. Сташис // Об усилении роли общественности в укреплении социалистического правопорядка : материалы респ. конф. — Х. : Харьк. юрид. ин-т, 1961. — С. 27—30.

212. *Степанов В. В.* Освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим / В. В. Степанов // Рос. юстиция. — 2000. — № 9. — С. 50.

213. *Степанов В. Г.* Прекращение уголовного дела в стадии предварительного расследования : учеб. пособие / В. Г. Степанов, В. В. Шимановский. — Л., 1979. — 59 с.

214. *Строгович М. С.* Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. — М. : Наука, 1970. — Т. 2. — 616 с.

215. *Сумачев А. В.* Влияние волеизъявления потерпевшего на уголовную ответственность и наказание / А. В. Сумачев // Проблемы уголовной ответственности и наказания в условиях формирования правового государства : сб. науч. тр. — Рязань, 1994. — С. 71—76.

216. *Тарасов-Родионов П. И.* Предварительное следствие : пособие для следователей / П. И. Тарасов-Родионов ; под ред. Г. Н. Александров, С. Я. Розенблит. — М. : Госюриздат, 1955. — 247 с.

217. *Тенчов Э. С.* Специальные виды освобождения от уголовной ответственности : учеб. пособие / Э. С. Тенчов. — Иваново : Изд-во Иван. ун-та, 1982. — 48 с.

218. *Тетерятник Г. К.* Особа, відносно якої ведеться провадження по застосуванню примусових заходів медичного характеру, як учасник процесу / Г. К. Тетерятник // Актуал. проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства : матеріали круглого столу, 29 трав. 2009 р., Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. — 2010. — С. 90—92.

219. *Тетерятник Г. К.* Процесуальне становище особи, щодо якої здійснюється провадження по застосуванню примусових заходів медичного характеру / Г. К. Тетерятник // Південноукр. правничий часопис. — 2009. — № 2. — С. 214—218.

220. *Уголовное право.* Общая часть / под ред. И. Я. Козаченко, З. А. Незнамовой. — М. : Спарк, 1998. — 564 с.

221. *Уголовно-процессуальный закон* (неофиц. пер. с латыш.) / под общ. ред. и с пояснением проф. М. Шешукова. — Рига, 2005. — 368 с.

222. *Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь* [Электронный ресурс] // Кодекс от 16.06.1999 № 295-З. — 1999. — Режим доступа: http://etalonline.by/?type=text®num=НК9900295#load_text_none_1_.

223. *Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан* [Электронный ресурс] // Кодекс от 04.07.2014 № 231-V. — 2014. — Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852#sub_id=6740000

224. *Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова* [Электронный ресурс] // Кодекс от 14.03.2003 № 122-XV. — 2003. — Режим доступа: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30397729&sublink=4740000.

225. *Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации* [Электронный ресурс] // Кодекс от 18.12.2001 № 174-ФЗ. — 2001. — Режим доступа: <http://www.consultant.ru/popular/upkrf/>

226. *Уголовно-процессуальный кодекс Эстонской Республики* [Электронный ресурс] // Кодекс от 12.02.2003 № 393. — 2003. — Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852#sub_id=6740000.

227. *Уголовный процесс* : словарь-справ. / под общ. ред. В. М. Савицкого. — М. : Юрид. фирма Контакт : Инфра-М, 1999. — 271 с.

228. *Учебник уголовного процесса* / под ред. А. С. Кобликова. — М. : Спрак, 1995. — 382 с.

229. *Фойницкий И. Я.* Курс уголовного судопроизводства / И. Я. Фойницкий. — СПб. : Альфа, 1996. — Т. 2. — 606 с.

230. *Фомин С. Б.* Відкриття матеріалів іншої стороні кримінального провадження для ознайомлення: чи вирішити новий процесуальний інститут старі проблеми? / С. Б. Фомин // Адвокат. — 2012. — № 7. — С. 21—25.

231. *Форми закінчення досудового розслідування* : навч. лекції [Електронний ресурс] // Освітній портал МВС України. — Режим доступу: <http://www.naiu.kiev.ua/osvitamvs/index.php/leksiya-z-kriminalnogo-protsesu/21-leksiya-z-kriminalnogo-protsesu/leksiya-12/173-2-formi-zakinchennya-dosudovogo-rozsliduvannya.html>.

232. *Хруслова Л.* Застосування кримінального законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності / Л. Хруслова // Вісн. прокуратури. — 2007. — № 6. — С. 52—58.

233. *Чельшев Е. А.* Решение о прекращении дела на предварительном следствии в советском уголовном процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Е. А. Чельшев. — Казань, 1983. — 18 с.

234. *Чельцов М. А.* Советский уголовный процесс : учебник / М. А. Чельцов. — М. : Госюриздат, 1962. — 503 с.

235. *Шейфер С. А.* Предварительное следствие. Общие условия и основные этапы производства / С. А. Шейфер ; Куйб. гос. ун-т. — Куйбышев, 1986. — 82 с.

236. *Шейфер С. А.* Прекращение дела в советском уголовном процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С. А. Шейфер. — М., 1963. — 21 с.

237. *Шилова Д. В.* Захист прав та законних інтересів учасників кримінального провадження при його закритті на стадії досудового розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Д. В. Шилова. — Х., 2014. — 21 с.

238. *Шиминова М. Я.* Компенсация вреда гражданам. Гражданско-правовое регулирование / М. Я. Шиминова ; отв. ред. Н. С. Малеин. — М. : Наука, 1979. — 184 с.

239. *Шуваткин А. В.* Обвинительное заключение и обвинительный акт в современном уголовном процессе России : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. В. Шуваткин. — Самара, 2003. — 18 с.

240. *Эйсман А. А.* Структура и язык описания предмета доказывания / А. А. Эйсман // Вопр. борьбы с преступностью. — М. : Юрид. лит., 1973. — № 19. — С. 88—109.

241. *Юрасов А. Б.* Основания прекращения уголовного дела в действующем российском законодательстве — анализ, перспективы развития : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. Б. Юрасов. — М., 2005. — 17 с.

242. *Яворський Б. І.* Ознайомлення сторони захисту з матеріалами кримінальної справи як елемент в реалізації інституту сприяння захисту / Б. І. Яворський // Адвокат. — 2009. — № 3. — С. 4—8.

243. *Яковів С.* Застосування норм про звільнення особи від кримінальної відповідальності / С. Яковів // Вісн. прокуратури. — 2007. — № 8. — С. 41—47.

244. *Якутов Р. Х.* Уголовный процесс : учеб. для вузов / Р. Х. Якупов ; под общ. ред. В. Н. Галузо. — М. : Зерцало, 1998. — 448 с.

245. *Ямкова О. О.* Примусові заходи виховного характеру: правова природа і види : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. О. Ямкова. — О., 2004. — 20 с.

246. *Яценко С. С.* Щодо відповідальності інституту звільнення від кримінальної відповідальності конституційному принципу презумпції невинуватості: порівняльно-правовий підхід / С. С. Яценко // Вісн. Верхов. Суду України. — 2009. — № 7. — С. 43—46.

247. *Яценко А.* Проблемні аспекти звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням з потерпілим / А. Яценко // Вісн. Нац. акад. прокуратури України: Проблеми сьогодення: теорія, практика, життя акад. — 2008. — № 1. — С. 64—70.

Додаток А

РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРОКУРАТУРИ ТА УМВС ЖИТОМИРСЬКОЇ ТА ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ ЩОДО ВИРІШЕННЯ ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ПРИ ЗАКІНЧЕННІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ (всього опитаних — 202 особи)

№ з/п	Питання	Відповідь	
		Кількість (осіб)	Відсот- ки
1	В опитуванні брали участь працівники: а) прокуратури; б) працівники УМВС	80 122	40 % 60 %
2	Стаж роботи за спеціальністю: а) менше п'яти років; б) більше п'яти років	106 96	52 % 48 %
3	Чи можна вважати направлення обвинувального акта до суду разом з підписаною сторонами угодою (про примирення чи про визнання винуватості) окремою формою закінчення досудового розслідування? а) так; б) ні	112 90	55 % 45 %
4	Чи слід вказати в ст. 284 КПК, які із зазначених підстав закриття кримінального провадження є реабілітуючими, а які — нереабілітуючими? а) так; б) ні	116 86	57 % 43 %
5	У випадку встановлення непричетності особи до вчиненого кримінального правопорушення за якою саме підставою слід закривати кримінальне провадження? а) п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК; б) п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК; в) власний варіант	136 60 6	67 % 30 % 3 %

Продовження таблиці

№ з/п	Питання	Відповідь	
		Кількість (осіб)	Відсотки
6	Чи може бути продовжене кримінальне провадження у випадку смерті підозрюваного, якщо на цьому наполягають представники громадських організацій, хоча це йде всупереч інтересам близьких родичів? а) так; б) ні; в) власний варіант	54 142 6	27 % 70 % 3 %
7	Чи слід п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК доповнити положенням про те, що провадження закривається і у тому разі, якщо є нескасована постанова слідчого, прокурора про закриття провадження щодо того самого обвинувачення? а) так; б) ні	154 48	76 % 24 %
8	Чи може прокурор відмовити в закритті кримінального провадження у випадку відмови потерпілого від обвинувачення в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення (п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК)? а) так, якщо потерпілий наполягає на укладенні угоди про примирення; б) так, якщо підозрюваний наполягає на укладенні угоди про примирення; в) так (власний варіант); г) ні	76 14 8 104	38 % 7 % 4 % 51 %
9	Чи існує необхідність з метою кращого забезпечення дотримання інтересів цивільного позивача доповнити ч. 5 ст. 284 КПК положеннями про те, що копія постанови про закриття кримінального провадження також надсилається цивільному позивачу, його представнику, законному представнику? а) так; б) ні	106 96	53 % 47 %
10	Чи має підозрюваний, його захисник або законний представник можливість ознайомитися з матеріалами кримінального провадження у випадку винесення постанови про закриття кримінального провадження? а) так; б) ні	134 68	66 % 34 %

№ з/п	Питання	Відповідь	
		Кількість (осіб)	Відсотки
11	Чи має потерпілий, його представник або законний представник можливість ознайомитися з матеріалами кримінального провадження у випадку винесення постанови про закриття кримінального провадження? а) так; б) ні	160 42	79 % 21 %
12	Чи слід надати можливість заявнику ознайомлюватися з матеріалами кримінального провадження у випадку винесення постанови про закриття кримінального провадження? а) так; б) ні	100 102	50 % 50 %
13	Чи впливатиме зміна ст. 284 КПК (а саме доповнення цієї статті положенням про те, що разом з копією постанови про закриття кримінального провадження заявнику, потерпілому, його представнику, законному представнику, підозрюваному, захиснику, його законному представнику, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а також цивільному позивачу, його представнику, законному представнику повинно надсилатися повідомлення про можливість ознайомитися з матеріалами досудового розслідування у порядку, передбаченому ст. 221 КПК), на процесуальне становище зазначених учасників кримінального провадження? а) так, становище покращиться; б) так, становище погіршиться; в) ні, не вплине; г) власний варіант	116 24 50 12	57 % 12 % 25 % 6 %
14	В який саме момент кримінальне провадження вважається закритим? а) у момент винесення постанови про закриття кримінального провадження; б) у момент затвердження постанови про закриття кримінального провадження прокурором; в) у момент внесення відомостей до ЄРДР про закінчення досудового розслідування; г) у момент закінчення терміну оскарження постанови про закриття кримінального провадження; д) власний варіант	74 34 58 34 2	36 % 17 % 29 % 17 % 1 %

Продовження таблиці

№ з/п	Питання	Відповідь	
		Кількість (осіб)	Відсот- ки
15	Чи допоможе викладення п. 2 ч. 1 ст. 219 КПК у редакції «Досудове розслідування повинно тривати не більше від:... 2) двох місяців з дня повідомлення особі про підозру до моменту внесення прокурором відомостей до Єдиного реєстру досудового розслідування про закінчення досудового розслідування» у визначенні чіткого моменту закінчення досудового розслідування? а) так; б) ні; в) власний варіант	116 78 8	57 % 39 % 4 %
16	Чи необхідно доповнити ст. 284 КПК положенням про можливість закриття кримінального провадження судом у випадку закінчення строків давності притягнення особи до кримінальної відповідальності та невстановленні особи, яка вчинила відповідне кримінальне правопорушення? а) так; б) ні	166 36	82 % 18 %
17	Чи слід нормативно закріпити можливість особи, щодо якої буде вирішуватися питання про звільнення від кримінальної відповідальності, можливість ознайомитися з матеріалами кримінального провадження? а) так; б) ні	122 80	60 % 40 %
18	Чи може потерпілий вплинути на рішення прокурора при складанні клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (чи враховується думка потерпілого)? а) так, у будь-якому випадку; б) так, проте лише у певному випадку (власний варіант); в) ні; г) власний варіант	128 12 60 2	63 % 6 % 30 % 1 %
19	Чи доцільно розширити перелік суб'єктів, даний ч. 10 ст. 290 КПК, додавши до нього осіб, які можуть бути обмежені в часі при ознайомленні з матеріалами досудового розслідування, а саме: цивільного позивача, його представника чи законного представника, цивільного відповідача та його представника? а) так; б) ні	150 52	74 % 26 %

№ з/п	Питання	Відповідь	
		Кількість (осіб)	Відсот- ки
20	Чи обґрунтованою є зміна назви обвинувальний висновок на обвинувальний акт?		
	а) так;	96	48 %
	б) ні;	104	51 %
	в) власний варіант	2	1 %
21	Виходячи з положень ч. 2 ст. 42 та п. 2 ч. 2 ст. 291 КПК в обвинувальному акті повинні бути зазначені анкетні відомості:		
	а) обвинуваченого;	136	67 %
	б) підозрюваного;	64	32 %
	в) власний варіант	2	1 %
22	Чи необхідно доповнити список додатків, які направляються разом із обвинувальним актом до суду (ч. 4 ст. 291 КПК), таким положенням: «6) угода при примирення чи визнання винуватості в разі її укладання у порядку, передбаченому цим кодексом»?		
	а) так;	138	68 %
	б) ні;	62	31 %
	в) власний варіант	2	1 %

Додаток Б

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

1. Частину 1 ст. 110 КПК доповнити таким положенням:

«...Всі процесуальні рішення повинні відповідати вимогам законності, обґрунтованості та вмотивованості»;

2. Пункт 1 ч. 1 ст. 219 КПК викласти у такій редакції:

«1) протягом одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку до моменту внесення прокурором відомостей до Єдиного реєстру досудового розслідування про закінчення досудового розслідування»;

3. Пункт 2 ч. 1 ст. 219 КПК викласти у такій редакції:

«2) протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину до моменту внесення прокурором відомостей до Єдиного реєстру досудового розслідування про закінчення досудового розслідування»;

4. Пункт 3 ч. 2 ст. 283 КПК викласти у такій редакції:

«3) звернутися до суду з обвинувальним актом, обвинувальним актом з підписаною сторонами угодою, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру»;

5. Частину 2 ст. 284 КПК доповнити пунктом третім такого змісту:

«3) якщо до суду надійшло клопотання прокурора про закриття кримінального провадження у зв'язку із закінченням строків давності та якщо жодній особі не було повідомлено про підозру»;

6. Частину 6 ст. 284 КПК після слів «заявнику, потерпілому, прокурору» доповнити словами «цивільному позивачу, його представнику, законному представнику»;

7. Частину 6 ст. 284 КПК доповнити абзацем такого змісту:

«Разом з копією постанови про закриття кримінального провадження заявнику, потерпілому, його представнику чи законному представнику, підозрюваному, його захиснику чи законному представнику, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а також цивільному позивачу, його представнику чи

законному представнику надсилається повідомлення про можливість ознайомитися з матеріалами досудового розслідування у порядку, передбаченому ст. 221 КПК»;

8. Частину 3 ст. 285 КПК після слів «провадження з цієї підстави» доповнити словами «а також надано право ознайомитися з матеріалами кримінального провадження у порядку, передбаченому ст. 221 КПК»;

9. Частину 10 ст. 290 КПК після слова «потерпілому» доповнити словами «цивільному позивачу, його представнику чи законному представнику, цивільному відповідачу та його представнику»;

10. Частину 4 ст. 291 КПК доповнити пунктом п'ятим такого змісту:

«6) угода про примирення чи визнання винуватості в разі її укладання у порядку, передбаченому цим Кодексом».

Наукове видання

ТОРБАС Олександр Олександрович

**ФОРМИ ЗАКІНЧЕННЯ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ
КОДЕКСОМ УКРАЇНИ**

Монографія

Редактор-коректор *Г. Я. Богомолова*
Технічний редактор *Д. М. Островеров*
Дизайнер обкладинки *В. І. Костецький*

Формат 60×84¹/₁₆. Ум. друк. арк. 9,77.
Тираж 300 прим. Зам. № 117 (15).

Видавництво і друкарня
«Юридична література»
65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 7
Тел.: (048) 777-48-79

Свідцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4284 від 23.03.2012 р.